

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HANEFİ FIKIH BİLGİNİ SEMERKANDÎ'NİN
TUHFETÜ'L-FUKAHÂ ADLI ESERİNDE
KÜLLÎ KAİDELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Mücteba EMRE

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN

HAZİRAN-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HANEFİ FIKİH BİLGİNİ SEMERKANDI'NIN
TUHFETÜ'L-FUKAHA ADLI ESERİNDE
KÜLLİ KAİDELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Mücteba EMRE

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Bu tez 30 / 06 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Afilla
Arkan

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr.
Abdullah Özcan

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Abdussamet
BAKKALOĞLU

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammed Mücteba EMRE

30.06.2011

ÖNSÖZ

İslam hukukunun genel olarak kazuistik/meseleci bir karaktere sahip olduğu bilinmektedir. Bu durum onun her yer ve zamanda uygulanabilir olmasının önünde bir handicap olarak durmaktadır. Bu noktada İslam hukukunun genel ilke ve prensiplerini ihtiva eden, bir çok meselenin hükmüne ışık tutan külli kaide kavramı devreye girmektedir. Mecelle ile başlayan kanunlaştırma hareketlerindeki rolü ile de külli kaide kavramı, günümüz fıkıh araştırmalarında önemli bir yere sahiptir.

İlk müstakil kavaid eserlerine hicri dördüncü asırda rastlamamıza rağmen altıncı asırda telif edilmiş Semerkandî'nin *Tuhfetu'l-Fukahâ* isimli eserinde, hükümlere mesnet olarak pek çok külli kaidenin zikredilmesi genelde İslam hukuku ve özelde Hanefî fikhında külli kaidenin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında katkılarını hiç esirgememiş olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Mücteba EMRE

30.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: SEMERKANDİ’NİN HAYATI VE TUHFETÜ’L-FUKAHÂ ..	
ADLI ESERİNE GENEL BAKIŞ.....	3
1.1. Semerkandî’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği.....	3
1.1.1. Yaşadığı Dönem	3
1.1.2. Hayatı	4
1.1.3. Hocaları.....	7
1.1.4. Öğrencileri.....	9
1.1.5. Eserleri	13
1.1.6. Semerkandî’nin Hanefî Mezhebindeki Yeri.....	14
1.2. Tuhfetu’l-Fukahâ’nın Genel Değerlendirmesi.....	16
1.2.1. İçerik Açısından.....	16
1.2.2. Metot Açısından.....	18
1.2.3. Tuhfetu’l-Fukahâ’nın Kaynakları.....	18
1.2.4. Tuhfetu’l-Fukahâ Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	20
1.2.5. Tuhfetu’l-Fukahâ’da Küllî Kâidelerin Kullanım Şekli.....	20
İKİNCİ BÖLÜM: KÜLLİ KAİDE KAVRAMI	22
2.1. Küllî Kaidenin Kavramsal Tahlili Ve İlgili Diğer Kavramlar	22
2.1.1. Küllî Kaidenin Kavramsal Tahlili	22
2.1.2. İlgili Diğer Kavramlar	31
2.2. Küllî Kaide Literatürünün Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi	33
2.2.1. Ortaya Çıkışı.....	33
2.2.2. Tedvin Dönemi	34
2.2.3. İstikrar Dönemi	35
2.2.4. Modern Dönem	36
2.3. Küllî Kâidenin Kaynak Değeri.....	37

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TUHFETÜ'L-FUKAHÂ'DA KÜLLİ KAİDELERİN
KULLANIMI.....40**

3.1. Kitâbu't-Tahâra.....	40
3.2. Kitâbu's-Salât.....	46
3.3. Kitâbu'l-Cenâiz.....	57
3.4. Kitâbu'z-Zekât.....	58
3.5. Kitâbu's-Savm.....	74
3.6. Kitâbu'l-Menâsik.....	79
3.7. Kitâbu'l-Bey'.....	82
3.8. Kitâbu'n-Nikâh.....	100
3.9. Kitâbu't-Talâk.....	102
3.10. Kitâbu'l-'Itâk.....	109
3.11. Kitâbu'l-Eymân.....	111
3.12. Kitâbu'l-İcâra.....	114
3.13. Kitâbu'ş-Şerike.....	115
3.14. Kitâbu'l-Mudârabe.....	117
3.15. Kitâbu's-Sarf.....	118
3.16. Kitâbu'r-Rehin.....	119
3.17. Kitâbu'ş-Şuf'a.....	120
3.18. Kitâbu's-Sayd.....	121
3.19. Kitâbu'l-Udhiye.....	121
3.20. Kitâbu'l-Ğasb.....	122
3.21. Kitâbu'd-Diyât.....	122
3.22. Kitâbu'l-Hudûd.....	125
3.23. Kitâbu's-Serika.....	126
3.24. Kitâbu'l-Hibe.....	127
3.25. Kitâbu'l-'Âriye.....	128
3.26. Kitâbu'l-İkrâr.....	128
3.27. Kitâbu'l-Vasâyâ.....	129
3.28. Kitâbu'l-Vekâle.....	130
3.29. Kitâbu'l-Kefâle.....	131

3.30. Kitâbu'l-Havâle	132
3.31. Kitâbu's-Sulh	133
3.32. Kitâbu'l-İkrâh.....	133
3.33. Kitâbu'l-Kısme	134
3.34. Kitâbu'l-Me'zûn	134
3.35. Kitâbu's-Siyer	134
3.36. Kitâbu'l-Eşribe.....	135
3.37. Kitâbu'l-Hazri ve'l-İbâha	135
3.38. Kitâbu'l-Mefkûd.....	136
3.39. Kitâbu'l-Lakît ve'l-Lukata ve Cu'li'l-Âbig.....	136
3.40. Kitâbu'l-Hunsâ.....	137
3.41. Kitâbu'r-Rucû'i ani's-Şehâdât.....	137
3.42. Kitâbu Edebi'l-Kâfî	137
SONUÇ	139
KAYNAKÇA.....	141
EKLER.....	148
ÖZGEÇMİŞ.....	162

KISALTMALAR

- a.g.e** : Adı geçen eser
b. : İbn, bin
bkz. : Bakınız
b.y. : Baskı yeri yok
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
md. : Madde
nşr. : Neşreden
r. : Rahimehullâh
r.a : Radiyallâhu anhu
s. : Sayfa
sy. : Sayı
s.a.v. : Sallallâhu aleyhi vesellem
thc. : Tahric eden
trc. : Tercüme eden
tsh. : Tashih eden
t.s. : Tarihsiz
vb. : Ve benzeri
vr. : Varak
yzm. : Yazma

Tezin Başlığı: Hanefi Fıkıh Bilgini Semerkandi'nin Tuhfetül-Fukahâ adlı Eserinde Külli Kaideler	
Tezin Yazarı: M.Mücteba EMRE	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdullah Özcan
Kabul Tarihi: 30.06.2011	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 162 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku

İslam toplumunun kurmuş olduğu medeniyet ortamında yoğun ilmi gelişmeler sonucunda İslam fıkıhının klasik kaynakları ortaya çıkmıştır. Kuruluş devri aşamasından sonra ortaya çıkan bu temel kaynakların bir kısmını *muhtasar metinler*, bir kısmını da *şerh ve haşiyeler* oluşturmaktadır. Fakihler, klasik kaynaklarda sosyal olayları Kur'an ve sünnet nassları ışığında çözümlenmeye ve düzenlemeye çalışırken akli deliller olarak külli kaidelere ve kural niteliğindeki dâbitlere oldukça önem vermişlerdir. Bu klasik muhtasar metinlerden birisi de Kudûri'nin *Muhtasar*'ını esas alarak altıncı asırda Alaüddin es-Semerkandî (539/1144) tarafından telif edilen *Tuhfetü'l-Fukahâ* adlı eserdir.

Bu eserde var olan külli kaideleri ve yorumlarını ortaya çıkarmak için "Hanefi Fıkıh Bilgini Semerkandi'nin Tuhfetü'l-Fukahâ Adlı Eserinde Külli Kaideler" isimli tezimizi üç bölümden müteşekkil hazırladık.

Birinci bölümde Semerkandî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve *Tuhfetü'l-Fukahâ* adlı eseri hakkında genel bilgi verdik.

İkinci bölümde ise tezimizin çerçevesini oluşturan "*külli kaide*" kavramını klasik ve modern tartışmaları da göz önüne alarak inceledik. Külli kaide kavramının kaynaklık değerine, literatürdeki yerine dönemsel olarak işaret ettik.

Üçüncü bölümde ise *Tuhfetü'l-Fukahâ*'da lafız olarak yer alan ve İslam hukuku makasid ve felsefesini yansıtan üçyüz yirmi beş kadar külli kaideyi, müellifin yaptığı yorumlar doğrultusunda açıklamaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Alâeddîn es-Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, Külli Kaide

Title of Thesis: Legal Maxims in Tuhfat al-Fuqaha of Hanafi Jurist al-Samarqandi**Author:** M. Mücteba EMRE**Supervisor:** Assist. Prof. Dr. Abdullah Özcan**Date:** 30.06.2001**Nu. of pages:** vi (pre text) + 162 (main body)**Department:** Fundamental Islamic Sciences **Subfield:** Islamic Law

Classical resources of Islamic law emerged as a result of consistent developments of scholarship in the civilisation of Islamic society. Legal treatises (mukhtasar), commentaries (sharh) and glosses (khashiyya) constitute these basic resources that arose after the formative period of Islam. In the classical resources, when the social phenomenons had been attempted to analyse and formulate, jurists gave great importance to legal maxims (al-qawaid al-kulli) and rudiments (dabit) as rational arguments. One of these classical texts of legal treatises is Tuhfat al-Fuqaha written by Ala al-Din al-Samarqandi in the sixth hijri century which based on the treatise of al-Quduri: *al-Mukhtasar*.

My thesis “Legal Maxims in Tuhfat al-Fuqaha of Hanafi Jurist al-Samarqandi” has established into three sections in order to extract these maxims and their commentaries.

In the first chapter, I gave general information on the life of al-Samarqandi, his works and peculiarly on Tuhfat al-Fuqaha.

In the second chapter, I analysed the classical and modern discussions around the term “al-qawaid al-kulliyya” that forms the framework of my thesis, referring it to its own contemporary use.

In the last chapter, I attempted to evaluate and elucidate over three hundred legal maxims, which reflects the philosophy and foundational goals (maqasid) of Islamic law, in Tuhfat al-Fuqaha according to the author..

Keywords: Âlâ' al-Dîn Samarqandî, Tuhfatu'l- Fuqaha, Legal Maxims

GİRİŞ

Temelde Kur'an ve sünnete veya bunlardan çıkarılan hükümlere istinad eden küllî kâideler, İslam Hukuku ve bu alanda çalışanlar açısından büyük önem arz etmektedir. Hukukun temel mantığının yansımalarının görüldüğü bu kurallar, fıkıh ilminin doğuşuyla beraber gündeme gelmiş ve ilk dönemlerden itibaren önem arzetmiştir.

Dönemsel olarak küllî kâidelerin müstakil eserlerde ele alınmadığı zamanlarda dahi bu kurallar furû-u fikha ait eserlerde akli deliller ve İslam hukukuna ait temel prensipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Akli delil ve yorumları çokça kullanması sebebiyle ehl-i rey olarak vasıflandırılan Hanefî mezhebi söz konusu olduğunda ise küllî kâidelere müracaatın sayısı artmaktadır. Nitekim küllî kâide alanında yapılan ilk müstakil çalışmaların da yine Hanefîler tarafından ortaya konulması bir tesadüf değildir.

Özellikle şerî hükümlerin ayet ve hadislerden olan delillerinin zikredilmediği muhtasar furû'a ait eserlerde bu kuralların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Ülkemizde akademik sahada küllî kâide alanındaki çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Küllî kâidelerle ilgili olarak, Hanefî literatürüne ait muhtasar bir eseri tezimize esas almamızın nedenlerinden birinin de bu olduğunu söyleyebiliriz.

Konunun Önemi ve Sınırlandırılması

İslam Hukukunun gelişim sürecinde küllî kâideler büyük bir önemi haizdir. Kimi zaman doğrudan nassın tekrarı şeklinde, kimi zaman nasstan ilham alarak ve kimi zaman da tümevarım veya ictehad yoluyla meydana getirilen küllî kâideler temelde nasslara dayalı olup bu nassları hukuki bir forma aktarma faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mezheplerin oluşum sürecinde her mezhebin kendi ictehad sistemi ve buna bağlı küllî kâide ve temel ilkeleri meydana getirilmiştir. Müçtehitlerin furu eserlerinde beyan ettikleri hükümlere akli delil veya mesnet olarak sık sık küllî kâidelere başvurmaları da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Bu kâideler kimi zaman müstakil eserlerde ve genelde de furu ve usül eserlerinde iç içe görülmektedir.

Böylesine önemli bir konuda yaptığımız çalışmamıza esas olarak bu alanda ilk eserleri ortaya koyan Hanefî mezhebinin temel eserlerinden olan *Tuhfetü'l-Fukahâ* adlı eserini seçtik. Kudûrî'nin *Muhtasar*'ının şerhi mahiyetindeki bu eser sistematığı itibariyle mezhepte bir ilki gerçekleştirmiştir.

Küllî kâide kavramını incelediğimiz ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele aldığımız üzere, *Tuhfe*'deki küllî kâidelerin tespitinde klasik tanımını esas alarak çerçeveyi geniş tuttuk. Böylece çalışmamızda *Tuhfe*'de geçen ve kâide hüvviyetini taşıyan her türlü kuralı ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu kurallar ister modern anlamda ifade edilen küllî kâideler olsun, ister usûl kâideleri olsun, isterse dâbıt kabîlinden fikhî kurallar olsun, tümünün kâide hüviyeti taşıması; birden fazla meseleyi düzenleyerek hükmüne mesnet teşkil etmesi nedeniyle bu anlayışı benimsedik.

Amaç ve Yöntem

Tezimizin iki temel gayesi vardır:

1- *Tuhfetü'l-Fukahâ*'da mevcut küllî kâidelerin tespit edilmesi

2- Tespit edilen küllî kâidelerin bağlamlarının belirtilmesi.

Bu amaçlar doğrultusunda, “Hanefî Fıkıh Bilgini Semerkandî'nin *Tuhfetül-Fukahâ* adlı Eserinde Küllî Kâideler” başlıklı tezimiz bir giriş ve üç bölüm ve bir ekten oluşmaktadır.

Birinci bölümde müellifin hayatı ve *Tuhfe* adlı eserini ele aldık. İkinci bölümde ise küllî kâide kavramını tezimizi ilgilendiren noktalarda tafsilatlı bir şekilde, genelde ise çok detaya girmeden, ana hatlarıyla inceledik. Bu incelemede öncelikle küllî kâide teorisini konu edinen çalışmaları, ikinci derecede ise küllî kâideye bir yönüyle yer veren tez, makale ve telifleri kullandık. Üçüncü bölümü ise tezimizin asıl konusu olan *Tuhfe*'deki küllî kâide uygulamalarına ayırdık. Küllî kâidelerin tespitinde çerçeveyi geniş tuttuk ve tespit edilen kâideleri ilgili bölüm başlıkları altında, kitabın dikkate aldığımız tahkikli nüshasındaki tertibe göre tanzim ettik. Kuralları Arapça orijinal ifadesiyle numara vererek yazdık. Mahiyeti itibariyle veciz olan bu kâideleri Türkçe'ye çevirirken, tercümenin özlü olmasından çok, anlaşılabilir olmasına dikkat ettik. Bu noktada gerekli gördüğümüz yerde anlamı geniş tuttuk. Her bir kâidede müellifin o kural hakkında verdiği bilgilere bağlı kalmak koşuluyla açıklamalar yaptık. Bu işlemde mümkün mertebe ayrıntıdan kaçındık. Bir kuralın birden fazla yerde geçmesi durumunda bu kuralları ilgili başlık altında belirtip kuralın ilk geçtiği yerde diğer bağlamlarını açıklamayı uygun gördük. Eserde geçen kaideleri Arapça asıllarıyla küllî kâide, dâbıt ve usûl kâidesi ayırımına tâbî tutarak ek bölümünde alfabetik sırayla verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM: SEMERKANDİ’NİN HAYATI VE TUHFETÜ’L-FUKAHÂ ADLI ESERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Semerkandî’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

1.1.1. Yaşadığı Dönem

Bu gün Özbekistan sınırları içerisinde kalan ve Taşkent’in 275 km güneybatısında yeralan Semerkand’a İslam ordusunun ilk girişi 56/675 yılına Hz. Muaviye’nin (680) hilafeti dönemine rastlamaktadır. Daha sonra Emevî halifesi Velid b. Abdulmelik (715) zamanında Kuteybe b. Müslim (670-715) komutasında 93/711 yılında fetholunup, sırasıyla Abbasî ve Selçuklu hükümlerine altına girdiği bilinmektedir.

Semerkandî’nin yaklaşık olarak Büyük Selçuklular döneminde 460-470/1067-1077 tarihleri arasında doğduğu yazılmaktadır¹. 539/1444 senesinde vefat eden Semerkandî’nin Celaledin Melikşah (465-485/1072-1092), Nasuriddin Mahmut (485-487/1092-1094), II. Melikşah (487-498/1094-1104), Gıyaseddin (498-511/1104-1117) ve Sencer (511-552/1117-1157) zamanlarında yaşadığı ifade edilmektedir. Aynı tarihlerde Bağdat’ta da sırasıyla şu Abbasî halifeleri yönetimde bulunmuşlardır: el-Muktedî (468-487/1075-1094), el-Mustezhar (487-512/1094-1118), el-Müsterşid (512-529/1118-1134), er-Râşidbillah (529-530/1134-1135), el-Muktefî li emrillâh (530-555/1135-1160).

Melikşah (1092) dönemi zorluk ve kargaşalarla geçmiş olsa da ilmî açıdan büyük öneme haizdir. Dini ilimlerin yanında diğer ilimlere de büyük önem verilmiş, veziri Nizamü’l-Mülk (1092) ile birlikte çeşitli müesseseler inşa edilmiştir. Bağdat ve Nisabur’da kendi ismi ile anılan iki medrese: Nizâmülmülk Medresesi yanında, Bağdat’ta Hanefiyye Medresesini de yine o inşa ettirmiştir. 478/1085’de Melikşah bir rasathane kurmuş ve buraya alanında yetkin felek alimlerini atamıştır.

Melikşah ve veziri Nizamü’l-Mülk devri Büyük Selçuklu devletinin altın devri olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde pek çok alim yetişmiş ve sayısız eserler verilmiştir. Aynı

¹ es-Semerkandi, Alauddin, *Mizânü’l-Usûl fi Netâicu’l-Ukûl* (thk. Abdulmelik Abdurrahman es-Sa’dî), Muhakkikin mukaddimesi, s.16.

zamanda Sultan Mahmut (487/1094) ve Sultan Sencer (552/1157)'in de ilme ve ilim ehline değer verdiği bilinmektedir.

1.1.2. Hayatı

İsmi: Tuhfetü'l-Fukahâ müellifi Semerkandî'nin tam isminin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî² olduğu hususunda neredeyse tam bir ittifak söz konusudur. Bununla beraber, müellifin usûl-ü fikh kitabı olan *Mîzânü'l-Usûl* adlı eserinin muhakkiki, Semerkandî'nin hayatının da incelendiği mukaddime bölümünde, tam isim olarak Muhammed b. Ahmed b. Ali es-Semerkandî ismini kullanmaktadır³. Ebu Ahmed yerine Ali ismini kullandığı görülen muhakkik, Ebu Ahmed künyesinin müellifin dedesi Ali'nin künyesi olduğunu belirtmektedir⁴. Aliyyü'l-Kârî'nin de Semerkandî'nin kızı Fâtîma'dan Fâtîma binti Muhammed b. Ahmed b. Ali olarak bahsetmesi bu görüşü destekler mahiyettedir⁵.

Lakabı: En çok “Alâuddin” lakabının kullanılmasının yanında Semerkandî için “Şemsü'n-nazar⁶” ve “el-Mansûr⁷” lakapları kullanılmıştır. Abdurrahman es-Sa'dî'ye göre “el-Mansûr” lakabı hata sonucu Semerkandî'ye nispet edilmiştir⁸.

Künyesi: Farklı kaynaklarda farklı künyelerle anılan Semerkandî'nin en meşhur künyesi Ebû Bekr'dir⁹. Ayrıca Ebu Mansur¹⁰, Ebu Ahmed¹¹ ve Ebu Hâmid¹² künyeleri onun için kullanılmıştır.

² İbn Kutlûbuğa, *Tâcu't-Terâcim*, s.206; Kuraşî, Ebû Muhammed Abdülkâdir, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, III, 18; Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 90; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, III, 46.

³ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 14.

⁴ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 15.

⁵ el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed, *el-Esmâru'l-Ceniyye fî Esmâi'l-Hanefiyye* (thk. Abdulmuhsin Abdullah Ahmed), II, 726.

⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1917.

⁷ Brockelman, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, VI, 296.

⁸ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl fî Netâicu'l-'Ukûl*, I, 15.

Bazı araştırmacılar, Ebû Ahmed künyesinin, Semerkandî'nin dedesi Ali'ye ait olduğunu söylemişlerdir¹³. Zeki Abdülberr'e göre Ebû Hâmid künyesi Kâsânî'nin öğrencisi Ebû Bekr Hâmid es-Semerkandî Ebû Ahmed'e aittir¹⁴. Abdurrahman es-Sa'dî'ye göre ise bu künye Muhammed b. Ali b. Ömer Ebî Hâmid'e (619/1222) veya Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-'Amîdî es-Semerkandî'ye (615/1218) aittir¹⁵.

Tabakat kitaplarında kendisinden övgüyle bahsedilen Semerkandî için ayrıca el-imam¹⁶, eř-şeyh¹⁷, el-usûlî¹⁸, sâhibu Tuhfeti'l-Fukahâ¹⁹, ez-zâhit²⁰, vârisu's-sünneti ve mûrisuha²¹, reîsu ehli's-sünne²² tanımlamalarının çeşitli kaynaklarda kullanıldığı görülmektedir.

Dođumu: Semerkandî'nin doğum tarihi ve yeri hakkında bize ulaşan herhangi bir bilgi olmamakla beraber hocalarından Fahru'l-İslam el-Pezdevî'nin vefat tarihi 482/1089 göz

⁹ İbn Kutlûbuğa, *Tâcu't-Terâcim*, s.206; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 90; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, VIII, 267.

¹⁰ Kuraşî, Ebû Muhammed Abdülkâdir, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, III, 18.

¹¹ Sergîs, Yusuf İlyas, *Mu'cemü matbû'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'arrabe*, I, 1046.

¹² es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ* (thk. Muhammed Zeki Abdülberr), Muhakkikin önsözü I, 14.

¹³ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 15.

¹⁴ es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ* (thk. Muhammed Zeki Abdülberr), I, 14, Muhakkikin önsözü.

¹⁵ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 16.

¹⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 371; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 88.

¹⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 88.

¹⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1916; Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, III, 83.

¹⁹ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, III, 18.

²⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 88; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 371.

²¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 88.

²² Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 88.

önüne alındığında onun 468/1075-470/1077 yılları arasında doğmuş olmasının yüksek bir ihtimal olduğu belirtilmektedir²³.

Vefatı: Semerkandî'nin vefat tarihi hususunda ise farklı rivayetler vardır. Bunlardan en çok tercih edileni 539/1144 tarihi olmakla beraber²⁴, rivayet edilen 538/1143²⁵, 540/1145²⁶, 553/1158²⁷ ve 575/1179²⁸ tarihleri, müellifle benzer isim taşıyan başka alimlerle bir karıştırma ihtimali sebebiyle Semerkandî'nin hayatını inceleyen araştırmacılar²⁹ arasında pek itibar görmemektedir.

Bazı yeni araştırmalarda Semrkandî'nin Buhara'da vefat ettiği bildirilmektedir³⁰. Ancak bu rivayetin Sem'ânî'den gelmesi ve Sem'ânî'nin de Muhammed b. Abdulhamid es-Semerkandî'nin öğrencisi olması sebebiyle, Sem'ânî'nin kendisinden icâzet aldığını belirttiği ve vefat yerinin geçtiği bu rivayetteki Semerkandî'nin, *Tuhfe* müellifi Semerkandî değil de Sem'ânî'nin hocası Semerkandî olduğu tespit edilmiş ve *Mizanu'l-*

²³ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, Muhakkikin önsözü, s.16.

²⁴ Kavakçı, Yusuf Ziya, “Ebû Bekr ‘Alaeddin Muhammed es-Semerkandî”, *Diyanet Dergisi*, sy.82-83, s.91; es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 17; es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 14.

²⁵ Brockelman, Karl, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* (trc. Abdülhalim en-Neccâr), VI, 296.

²⁶ Bağdadî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 90.

²⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1917.

²⁸ el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye el-Kuveytiyye, *Alâuddin es-Semerkandî*, XXXIX, 445.

²⁹ Kavakçı, “Ebû Bekr ‘Alaeddin Muhammed es-Semerkandî”, *Diyanet Dergisi*, sy.82-83, s.91; es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, Mukaddime s.13; es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 17; es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 14; Günay, Hacı Mehmet, “*Semerkandî*”, DİA, XXXVI, ; Altuntaş, Havva, *Alâeddîn es-Semerkandî Ve Tuhfetü'l-Fukahâ Adlı Eserinde Mezhep İçi Tercihler* (basılmamış y. lisans tezi), s.7; Özbek, Salih, *Semerkandî ve Mîzanu'l-Usuldeki Metodu* (basılmamış y. lisans tezi), s.74; Kızılkaya, Necmettin, *Kâsânî'nin Bedâyi' İsimli Eserinde Kavâid'in Yeri* (basılmamış y. lisans tezi), s.11.

³⁰ Kavakçı, Yusuf Ziya, “Ebû Bekr ‘Alaeddin Muhammed es-Semerkandî”, *Diyanet Dergisi*, sy.82-83; Altuntaş, *Alâeddîn Es-Semerkandî Ve Tuhfetü'l-Fukahâ Adlı Eserinde Mezhep İçi Tercihler*, s.7.

Usûl muhakkiki Abdurrahman es-Sa'dî tarafından Semerkandî'nin Buhara'da ölümü gerçeğe uygun görülmemiştir³¹.

1.1.3. Hocaları

1.1.3.1. Ebu'l-Yusr el-Pezdevî

Sadru'l-İslâm Ebu'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerîm b. Musa b. İsa b. Mücahid en-Nesefî el-Pezdevî el-Hanefî.

Furu ve usûlü fıkha ait eserleri bulunmaktadır. Fıkıhta *et-Ta'lik ala Câmi'i's-Sağîr*, *el-Mebsut* ve *el-Vâkı'ât*, kelimada da *Usûlü'd-Dîn* eserlerini telif ettiği bilinmektedir. 478/1085 yılında Buhara'da ikamet ettiği kesin olan Pezdevî, burada hadis ve fıkıh okutmuş daha sonra Semerkand'a intikal ederek 481/1088 tarihinde Semerkand başhakimi olmuştur. Melikşah'ın (485/1092) Semerkand kuşatması esnasında Semerkand'ta ikamet ettiği bildirilmektedir³². Ayrıca Sem'ânî'den onun 421/1030'de doğduğu nakledilmektedir³³.

Pezdevî İmam Muhammed'den gelen Hanefî mezhebinin görüşlerini, Ebu Bekr el-İskâfî tarîkiyle hocası Ebû Ya'kûb Yûsuf es-Seyyârî ve Ebû Bekr el-Cûzecânî tarîkiyle de hocası İsmâil b. Abdü's-Sâdık vasıtasıyla nakletmiştir³⁴.

Pezdevî'den şu kişiler fıkıh dersleri alarak, onun ilmi geleneğini devam ettirmeye çalışmışlardır: Oğlu ve aynı zamanda Merv hakimi olan Ebu'l-Me'âlî Ahmed b. Muhammed el-Pezdevî, Ruknü'l-Eimme Abdülkerim b. Muhammed es-Sıbâğî, kardeşi Fahru'l-İslâm el-Pezdevî'nin oğlu el-Hasen b. Ali, Necmuddîn Ömer en-Nesefî, Ahmed

³¹ es-Semerkandi, *Mizânü'l-Usûl*, I, 17.

³² Pezdevi, Ebu'l-Yusr, *Ehli Sünnet Akaidi* (Trc. Şerafeddin Gölcük), s.13-14.

³³ Taşköprüzade, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde* (thk. Kamil Kamil el-Bekri ve Abdulvehhab Ebu'n-Nûr), II, 185.

³⁴ Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s.188.

b. Muhammed el-Hulmî, Muhammed b. Tâhir es-Semerkindî ve Alâuddin es-Semerkindî³⁵.

9 Recep 493/20 Mayıs 1100 tarihinde Buhara’da vefat ettiği bildirilmektedir³⁶.

1.1.3.2. Fahru’l-İslâm el-Pezdevî

Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hasen b. Abdulkerim b. Musa b. İsa b. Mücahid en-Nesefî el-Pezdevî.

Tabakat müellifleri Alâuddin es-Semerkindî’yi Fahru’l-İslâm el-Pezdevî’nin öğrencileri arasında saymasalar da Semerkandî *Mîzânu’l-Usûl* adlı eserinde kendisinden “hocam” diye bahsetmekte ve onun fıkıh usûlüne dair bir görüşünü zikretmektedir³⁷.

400/1009 senesinde doğup 482/1089 yılında Semerkand’da vefat etmiştir³⁸. Vefatından sonra Fahru’l-İslâm el-Pezdevî’nin oğlu Hasan’ın terbiye ve öğretimini kardeşi Ebu’l-Yusr el-Pezdevî üstlenip onu Buhara’ya götürdüğü bilinmektedir³⁹. Ziyâd b. İlyâs Ebu’l-Me’âlî, Abdülmecîd b. İsmâîl el-Heravî, arkadaşı Muhammed b. Mansur el-Medenî ve oğlu el-Hasen b. Ali el-Pezdevî ondan ders alanlar arasında yer almaktadır.

Eserlerinin kolaylığından dolayı Ebu’l-Yusr lakabı ile anılan kardeşinin aksine, eserlerinin zor anlaşılması sebebiyle Ebu’l-Yusr lakaplı Pezdevî’nin, *Usûlü’l-Pezdevî*, *el-Câmi’u’l-Kebir*, *Sîratü’l-Mezheb fî Sifâti’l-Edeb*, *Şerhu Takvîmi’l-Edille*, *Şerhu’l-*

³⁵ Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye fî Tabakâti’l-Hanefiyye*, II, 659; III, 322; IV, 98, 99; Leknevî, *el-Fevâidü’l-Behiyye*, s.188; Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, Mütercimim Takdimi, s. 14.

³⁶ İbn Kutlubûgâ, *Tâcu’t-Terâcim*, s.233-234; Leknevî, *el-Fevâidü’l-Behiyye*, s.125, 188; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhîyye Kamusu*, I, 362.

³⁷ es-Semerkindî, *Mîzânü’l-Usûl*, I, s.541.

³⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhîyye Kamusu*, I, 362.

³⁹ Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye fî Tabakâti’l-Hanefiyye*, IV, 407.

Câmi'i's-Sahîh li'l-Buhârî, Şerhu'l-Câmi'i's-Sâğîr, Şerhu Riyâdeti'z-Ziyâdât, Ğinâu'l-Fukahâ, Emâlî, Keşfu'l-Estâr ve el-Mebsût adlı eserleri bulunmaktadır⁴⁰.

1.1.3.3. Ebu'l-Mu'în en-Neseî

Ebu'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Sa'îd b. Muhammed b. Muhammed b. Mekhûl b. el-Mu'temed en-Neseî el-Mekhûlî el-Hanefî.

Îzahu'l-Mehicce li Kevni'l-'Akli Hucce, Bahru'l-Kelâm, Tebsiratü'l-Edille, et-Temhîd li Kavâ'idi't-Tevhîd, Şerhu'l-Câmi'i'l-Kebîr, Minhâcü'l-Eimme gibi pek çok değerli eserin müellifi olan Neseî önceleri Semerkand'ta ikamet etmekle beraber sonradan Buhâra'ya yerleşmiştir⁴¹.

Şeyhu'l-İslâm Mahmûd b. Ahmed es-Sâğircî, Abdurraşîd b. Ebî Hanîfe el-Velvâlicî ve Alâuddin es-Semerkandî Neseî'den ders almışlardır⁴².

Ebu'l-Mu'în en-Neseî 25 Zü'l-Hicce 508/22 Mayıs 1115 tarihinde 70 yaşında iken vefat etmiştir⁴³.

1.1.4. Öğrencileri

1.1.4.1. Fâtıma binti Alâiddîn es-Semerkandî

Fâtıma bnt. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî.

Semerkandî'nin kızı ve *Bedâi'* müellifi Kâsânî'nin hanımı olmakla meşhur Fâtıma, Alâuddin es-Semerkandî'nin öğrencilerindendir. Zira tabakat kitaplarında onun,

⁴⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, II, 501; Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, II, 594-595, IV, 61, 407; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, I, 693; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fikhîyye Kamusu*, I, 362.

⁴¹ el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed, *el-Esmâru'l-Ceniyye fî Esmâi'l-Hanefiyye*, II, 667; Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, III, 949.

⁴² İbn Kutlubûğâ, *Tâcu't-Terâcim*, s.273.

⁴³ Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s.216; İbn Kutlubûğâ, *Tâcu't-Terâcim*, s.273; *Keşfu'z-Zunûn*, I, 337; *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 487.

babasının *Tuhfe*'sini ezberlemiş olduğu nakledilmektedir⁴⁴. Onun bu birikimini göz önünde tutan Semerkandî'nin, kızını istemeye gelen Anadolu beylerini geri çevirip, onu ancak Kâsânî gibi bir alime vermeye razı olduğu bize ulaşan bilgiler arasında yer almaktadır⁴⁵. Semerkandî'nin, Kâsânî'nin *Tuhfe*'yi şerh ettiği *Bedâi'* adlı kitabı kızının mehri sayması, o dönem "*Tuhfe*'sini şerh etti; kızıyla evlendi" deyişinin türemesine de sebebiyet vermiştir.

Hanefî mezhebinin iyi bir nakilcisi olarak, babasının fetvalarının, evlenene kadar ikisinin hattı, evlendikten sonra da Alâuddin es-Semerkandî, Fâtıma ve Kâsânî'nin hattıyla çıktığı ve kocasının yanıldığı meselelerde onu tashih ettiği bilgileri⁴⁶, Fatıma'nın ilmi seviyesini ifade hususunda önem arz etmektedir.

1.1.4.2. Ebu Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî

Ebu Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî.

Melikü'l-Ulemâ⁴⁷, *Bedâi'* müellifi⁴⁸ ve Alâuddin⁴⁹ lakapları ile anılan Kâsânî'nin Semerkandî'nin öğrencisi oluşu onun tercemesini yazan tabakat müellifleri arasında çok meşhur bir durumdur. Zira Kâsânî, aynı zamanda alim bir kişilik olan Semerkandî'nin kızı ile evlenmiş, mehir olarak da ünü Kâsânî ile beraber anılan *Bedâi'u'-Sanâi'* adlı eserini sunmuştur⁵⁰. Kâsânî Semerkandî'nin verdiği fetvalara iştirak etmiştir. O

⁴⁴ El-Hâirî, Muhammed Hüseyin el-A'lemî, *Terâcimu E'lâmü'n-Nisâ*, III, 341; Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, VI, 122; Taşköprüzade, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde*, II, 274.

⁴⁵ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, IV, 26.

⁴⁶ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, IV, 26, 123, 124; Sibâ'î, Mustafa, *el-Mer'etü Beyne'l-Fikhî ve'l-Kânûn*, s.199.

⁴⁷ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, IV, 25.

⁴⁸ İbn Kutlubuğa, *Tâcu't-Terâcim* (haz. İbrahim Sâlih), s.294; Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, IV, 25

⁴⁹ İbn Kutlubuğa, *Tâcu't-Terâcim* (haz. İbrahim Sâlih), s.294; Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, IV, 25.

⁵⁰ Taşköprüzade, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde*, II, 273.

dönemde çıkan fetvaların genelde Alâuddin es-Semerkindî, Kâsânî ve Fatıma binti Alâiddin es-Semerkindî'nin hattıyla çıktığı bildirilmektedir⁵¹.

Anadolu Beylerinden birinin huzurunda, farklı içtihat eden iki müçtehidin durumunu tartıştığı esnada muhatabının Ebu Hanife'den her müçtehidin görüşünde isabet ettiğini nakletmesi ve Kâsânî'nin gerçekte Ebu Hanife'ye göre müçtehidin yanlış üzere olabileceğini belirtmesi üzerine, muhatabın bu görüşü Mutezile mezhebine atfetmesi Kâsânî'yi hiddetlendirmiş ve muhatabının üzerine tokmakla yürümesine sebep olmuştur. Bey, huzurunda vuku bulan bu hareketi kendine hakaret olarak algılamış ve Kâsânî'yi huzurundan kovmak istemiş olsa da, vezirinin araya girmesiyle onun gerçekte muhterem birisi olduğunu ve Nureddin Mahmud'a elçi olarak gönderilebileceğini belirtmesi, Kâsânî'nin hayatının geri kalanını geçireceği Halep'e gitmesine vesile olmuştur. Halep'e vardktan bir süre sonra, Nureddin Mahmud tarafından görevden alınan Muhammed b. Muhammed Radiyyu'd-dîn es-Serahsî'nin⁵² yerine Halâviyye Medresesi müderrisliğine atanmıştır⁵³.

Hanefî mezhebine derin vukufiyeti tartışmasız olan Kâsânî, Şam'a gittiği esnada Şam uleması tarafından kendisine bazı sorular yöneltmek istenmiş, o da sorulan meselenin Hanefî mezhebinde ihtilafın olmadığı bir mesele olması şartıyla bunu kabul etmiştir. Ancak sorulan meselelerin her birine mezhep içinden farklı görüşler nakleden Kâsânî, çok geçmeden etrafına toplanan kalabalığın soracak soru bulamayıp dağılmasına sebep olmuştur⁵⁴.

Hanımı tarafından terk etmeye teşvik edildiği Halep'te 10 Recep 587/3 Ağustos 1191 pazar günü öğleden sonra vefat edene kadar ikame etmiş ve yine Halep'e, hanımı Fâtıma'nın mezarının yanına defnolunmuştur. Vefatı esnasında İbrahim suresini okuduğu aktarılan Kâsânî, 27. ayetin "Allah iman edenlere dünya hayatında da, ahirette

⁵¹ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, IV, 26, 123, 124; Sibâ'î, Mustafa, *el-Mer'etü Beyne'l-Fikhî ve'l-Kânûn*, s.199.

⁵² Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, III, 357.

⁵³ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, IV, 26, 27.

⁵⁴ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, IV, 27.

de o sabit sözlerinde daima sebat ihsan eder” kısmını okuyup, “Allah zalimleri şaşirtır” kısmına geçmeden ruhunu teslim etmiştir. Halâviyye medresesinde tedaris işini ondan sonra İftihâru’ d-Dîn el-Haşimî devralmıştır. Vefatı ile geride bıraktığı çocuğunun bakım ve terbiyesini Melik ez-Zâhir üstlenmiştir⁵⁵.

Tuhfetul-Fukahâ’nın şerhi mahiyetindeki *Bedâi*’ isimli on cilt olarak baskısı mevcut furu-u fıkıh eserinin yanında Kâsânî’nin kelimada *es-Sultânu’l-Mübîn fî Usûlü’ d-Dîn* adlı eserinin varlığından da bahsedilmektedir⁵⁶.

1.1.4.3. Ziyâuddin en-Nûsûhî/el-Bendenîcî

Muhammed b. el-Hüseyn b. Nâsır b. Abdülaziz Ziyâuddin en-Nûsûhî/el-Bendenîcî.

Nisbesi bazı kaynaklarda en-Nûsûhî⁵⁷, bazılarında da el-Bendenîcî⁵⁸ olarak geçen Ziyâuddin’in *Tuhfe*’yi⁵⁹ ve Nesefî’nin *et-Temhîd*’ini⁶⁰ Semerkandî’den rivayet ettiği belirtilmekle beraber onu asıl önemli kılan, *Hidâye* sahibi Merğînânî’nin hocası olmasıdır. Merğînânî’ye kendisinden işittiği ettiği her şeyi rivayet etme icazeti vermiştir. Kaynaklarda vefat tarihine dahi rastlayamadığımız Ziyâuddin’in, *Sahih-i Müslim* icazetini 525/1130 yılında Nisabur’da hocası Muhammed b. Fazl’dan, o da 448/1056’de Abdülğaffar el-Fârisî’den ve el-Fârisî’nin de 365/795 yılında el-Celvedî’den aldığı naklolunmaktadır⁶¹. en-Nûsûhî’nin diğer bir fıkıh hocası da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh es-Sürhaketî olduğu bilinmektedir⁶².

⁵⁵ Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, IV, 28.

⁵⁶ İbn Kutlubûğa, *Tâcu’t-Terâcim*, s.294; Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, IV, 27.

⁵⁷ Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, II, 115; III, 146.

⁵⁸ Leknevî, *el-Fevâidü’l-Behiyye*, s.166.

⁵⁹ Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, III, 146, 147.

⁶⁰ Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, II, 115.

⁶¹ Leknevî, *el-Fevâidü’l-Behiyye*, s.166; Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, III, 146, 147.

⁶² Kuraşî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyye*, III, 147, 191, 192.

1.1.5. Eserleri

Semerkindî'ye pek çok eser atfedilmekle beraber bunlardan sadece bir kaçına ulaşılabilmektedir. Atfedilen bazı eserlerin ise yanlışlıkla müellife nisbet edildiği araştırmacılar tarafından yapılan tahkik ve değerlendirmeler sonucu ortaya konmaktadır. Bunun dışında furu-u fıkıh meselelerini delilleriyle ayrıntılı olarak içeren *el-Mebsût*⁶³, *el-Câmi'u'l-Kebir*⁶⁴, fıkıh usûlünü tafsilatlı bir şekilde ele aldığı *Mîzânü'l-Usûl fi Netâici'l-Ma'kûl* ve akaitte *Şerhu't-Tahâvî*⁶⁵ gibi, tabakat ve terceme kaynaklarında Semerkindîye aidiyeti aktarılmayan ancak müellifin, eserlerinde zikrettiği kitapları da bulunmaktadır. Biz burada, Semerkindî'nin ulaşılabilen eserlerinden söz edeceğiz.

1.1.5.1. Mîzânü'l-Usûl fi Netâici'l-'Ukûl

Semerkindî fıkıh usûlüne dair olan bu eserini kaleme alma sebebi olarak kitabının mukaddimesinde, döneminde mevcut olan usûl kitaplarının çoğunun itikatta itizale ve amelde de yanlış sevkedici olduğunu, yazılan diğer müsbet eserlerin de, ya dil ve uslûp açısından sadelik ve anlaşılabilirlikten, ya da bilgi açısından doyuruculuktan uzak kitaplar olduğunu belirtmektedir⁶⁶.

Semerkindî kitabını biri uzun diğeri de muhtasar olmak üzere iki farklı nüsha halinde hazırladığını belirtmektedir⁶⁷. Uzun nüshanın günümüze ulaşamamasına rağmen muhtasarının iki ayrı tahkik ve baskısı bulunmaktadır. Bunlardan biri Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde Iraklı Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî tarafından, Prof. Dr. Ahmed Fehmî Ebû Sünne'nin danışmanlığında hazırlanıp 1984'te sunulan doktora tezidir. Diğer tahkiki ise Zeki Abdilberr tarafından yapılmış olup 1984'te basılmıştır.

⁶³ es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 34.

⁶⁴ es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 288, 299.

⁶⁵ es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 288, 299.

⁶⁶ es-Semerkindî, *Mîzânü'l-Usûl* (thk. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî, Basılmamış doktora tezi), I, 2, 3, 4.

⁶⁷ es-Semerkindî, *Mîzânü'l-Usûl fi Netâici'l-'Ukûl*, I, 7

1.1.5.2. Şerhu Te'vilâti'l-Mâturîdî

Keşfü'z-Zunûn müellifi Katip Çelebi bu esere rastladığını ve kitabın 8 ciltten müteşekkil olduğunu aktarmaktadır⁶⁸. Ayrıca, eserin yazma nüshasına muttali olan *Mîzânü'l-Usûl* muhakki Abdurrahman es-Sa'dî, Semerkandî'nin bu eseri kaleme alma sebebini bu şerhin mukaddimesinde müellifin belirttiği üzere, Semerkandî'nin, hocası Ebu'l-Mu'în en-Neseî'ye eseri okuma fırsatı bulduğu, bu esnada hocasının yaptığı önemli açıklama ve şerhlerin kaçırılmaması ve mutlaka öz ve akıcı bir usulpla kaydedilmesi gerektiği düşüncesi olarak aktarmaktadır⁶⁹.

1.1.5.3. Tuhfetü'l-Fukahâ

Semerkandî'nin furu-u fıkha dair *Tuhfetü'l-Fukahâ* adlı eseri, çalışmamızda müstakil bir başlık altında incelenecektir⁷⁰.

1.1.6. Semerkandî'nin Hanefî Mezhebindeki Yeri

Semerkandî'nin ilmi konumunun açığa kavuşturulması ile ilgili olarak onun hocalarının ve ilim aldığı silsilenin tespitinin büyük önem arz ettiği kanısındayız. Hocalarının incelendiği bölümde de belirttiğimiz üzere Semerkandî, Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, Fahu'l-İslam el-Pezdevî ve Ebu'l-Mu'în en-Neseî gibi yaşadığı çağın ve bölgenin büyük alimlerinden ders almıştır.

Bu alimler halkasından ilk olarak Ebu'l-Yusr el-Pezdevî'nin İmam Muhammed'e (189/804) kadar uzanan ilmi gelenekteki hocalarının isimleri şöyledir: İsmâil b. Abdi's-Sâdik⁷¹, Abdulkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî⁷², Ebu Mansur el-Mâturîdî⁷³ (333/944),

⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 336.

⁶⁹ es-Semerkandi, *Mîzânü'l-Usûl*, I, 51.

⁷⁰ Bkz. s.16.

⁷¹ Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, 46.

⁷² Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, 188.

⁷³ Leknevî, *a.g.e.*, 195.

Ahmed b. İshak el-Cûzecânî⁷⁴, üçüncü asrın başlarında vefat eden Musa b. Süleyman Ebu Süleyman el-Cûzecânî⁷⁵, Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî.

Diğer bir hoca silsilesi de şöyledir: Ebu Yakub Yusuf es-Seyyârî⁷⁶, Ebu İshak el-Hâkim en-Nevkadî⁷⁷ (434/1042), Muhammed b. Abdillâh el-Hinduvânî⁷⁸ (362/972), Muhammed b. Sa'îd Ebu Bekr el-A'meş⁷⁹ (340/951), Ebu Bekr el-İskâf⁸⁰ (333/944), Ebu'l-Kâsım es-Saffâr⁸¹ (326/937), Muhammed b. Seleme⁸² (278/891), Ebu Süleyman el-Cûzecânî, İmam Muhammed (r.).

İkinci halkaya gelince Semerkandî'nin diğer hocası olan Nesevî'nin İmam Muhammed'e dayanan hocalar zinciri ise şöyledir: Babası Mekhûl⁸³, Dedesi Ebu Mutî' Mekhûl⁸⁴, Ebu Bekr el-Cûzecânî, Ebû Süleyman el-Cûzecânî, İmam Muhammed.

Görülmektedir ki Semerkandî'nin bu iki büyük alimden aldığı ilim zinciri, mezhebin zâhiru'r-rivâye kitaplarının sahibi İmam Muhammed'e dayanmaktadır. Ayrıca bu zincirin halkaları içerisinde İmam Mâturûdî, Ebu Süleyman el-Cûzecânî ve küçük Ebû Hanife olarak bilinen Muhammed b. Abdillâh el-Hinduvânî gibi fakih ve mütekellimler de yer almaktadır.

⁷⁴ Leknevî, *a.g.e.*, 14.

⁷⁵ Leknevî, *a.g.e.*, 216.

⁷⁶ Leknevî, *a.g.e.*, 233.

⁷⁷ Leknevî, *a.g.e.*, 201.

⁷⁸ Leknevî, *a.g.e.*, 179.

⁷⁹ Leknevî, *a.g.e.*, 160.

⁸⁰ Leknevî, *a.g.e.*, 160.

⁸¹ Leknevî, *a.g.e.*, 26.

⁸² Leknevî, *a.g.e.*, 168.

⁸³ Leknevî, *a.g.e.*, 40.

⁸⁴ Leknevî, *a.g.e.*, 40.

Semerkandî'nin çağdaşları ve ders arkadaşları olarak Ebu'l-Me'âlî Ahmed (546/1151) (Ebu'l-Yusr el-Pezdevî'nin oğlu), el-Hasen b. Fahri'l-İslam (557/1161), Necmeddîn en-Nesefî (537/1142), Ahmed (379/989) ve Mu'temed b. Ebî'l-Mu'în en-Nesefî (432/1040) (Ebu'l-Mu'în en-Nesefî'nin oğulları)'yi sayabiliriz. Bunlardan Necmeddin en-Nesefî'nin, Kerhî'nin aynı zamanda kavaid türü eserlerin ilki sayılan usûl kitabına şerhi bulunmaktadır⁸⁵.

Semerkandî'nin eserlerinde kullandığı tabirlerden yola çıkarak onun, fakihlerin mezhepteki konumlarına göre sıralamada onun “*eshâb-ı tercih*”ten olduğu sonucuna varabiliriz.

Ömer Nasuhi Bilmen eshab-ı tercihi şöyle tanımlamaktadır: “*Bir mezhepteki müteaddid ve mütebâyin kavillerden veya rivayetlerden birini deliline nazaran diğerlerine tercihe muktedir olan, bu kavil sahihtir, esahîr, kıyasa daha muvafıktır veya nassın mesalihine evfaktır diyebilen fakih zatlardır. Hanefî fukahâsından Ebu'l-Hasen el-Kudûrî, Şeyhulislam Burhaneddin Merğînânî, İbn Hümmâm gibi.*”⁸⁶ Semerkandî'nin eserinin pek çok yerinde mezhep içi tercihlerde bulunması onun tercih ashabından olduğuna işaret etmektedir. Zira o, kitabında “*ve's-sahîhu*”, “*hüve'l-esahhu*”, “*erfeku bi'n-nâs ve ahvetu*”, “*ezheru*”, “*evfeku*” gibi tercih ifadeleri kullanmaktadır⁸⁷. Tuhfe'deki mezhep içi tercihlerle ilgili bir de tez yapılmıştır⁸⁸.

1.2. Tuhfetü'l-Fukahâ'nın Genel Değerlendirmesi

1.2.1. İçerik Açısından

Semerkandî bu kitabını telif sebebini eserin mukaddimesinde şöyle açıklamaktadır:

⁸⁵ Leknevî, *a.g.e.*, 149,150.

⁸⁶ Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istulâhât-ı Fıkhîyye Kamusu*, I, 314.

⁸⁷ Altuntaş, Havva, *Alâeddîn es-Semerkandî Ve Tuhfetü'l-Fukahâ Adlı Eserinde Mezhep İçeri Tercihler* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), s.49-50, Sakarya 2008.

⁸⁸ Altuntaş, Havva, *Alâeddîn es-Semerkandî Ve Tuhfetü'l-Fukahâ Adlı Eserinde Mezhep İçeri Tercihler* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Sakarya 2008.

“eş-Şeyh Ebu'l-Hasen el-Kudûrî'nin⁸⁹ (418/1027) *el-Muhtasar*'ına fukaha arasında rağbet artınca bazı dostlarım ve arkadaşlarım benden, yeni bir düzenle ve açıklamalarla zenginleştirerek kitaptan istifadeyi arttırmaya, delilleri zikretmek suretiyle de fakih kimselerin seviyesini yükseltmeye vesile olması için, musannifin kitabında eksik bıraktığı bir takım meseleleri belirtmemi ve eserin kapalı yerlerini kuvvetli delillerle açıklamamı istediler. Bende bu talebe cevap vererek onlara yardımcı olmaya hemen başladım...⁹⁰”

Açıkça görülmektedir ki Semerkandî *Tuhfe*'yi, Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ına şerh mahiyetinde kaleme almış, ancak kendi de belirttiği üzere konuların tasnif ve tertibinde değişikliğe gitmiştir. Nitekim *Tuhfe*'yi *el-Muhtasar* ile gerek kitap başlıkları gerekse bab başlıkları açısından karşılaştırdığımızda bu farkı açıkça görebilmekteyiz. Klasik Hanefî literatüründe nikah ve buna müteallik diğer bahislerin genel olarak, nikahın ibadâtan mı yoksa muâmelâttan mı olduğu meselesinin bir neticesi olarak, ya namaz, oruç, zekat, hac bahislerinden sonra ya da bey', sarf, icâre, şerike, vb. muamelât konularından sonra geldiğini görmekteyiz. *Tuhfe*'de ise menasik/hac kitabının hemen ardından buyû' kitabına geçilmekte, ondan da icâre vb. konulara geçilmeden sırasıyla nikah, talâk, 'itak ve eymân konuları işlenmektedir.

Semerkandî *el-Muhtasar*'ı ayrıntılarla zenginleştirme işlemini Hanefî mezhebi içerisindeki farklı rivayetlerin yanında, genelde İmam Şafî ve bazen de İmam Malik'in görüşlerini vererek; delillerle kuvvetlendirmeyi ise az da olsa ayet ve hadislerle, genelde ise mezhep içi tutarlılık ve genel kurguyu göz önüne alarak akli delillerle ifa etmektedir. Bu noktada küllî kâidelerin kullanımındaki sıklık göze çarpmaktadır.

Eserin bir şerh niyetiyle telif edilmesine rağmen hacmi yönüyle çok uzun olmaması eserin dikkat çeken bir başka yönünü göstermektedir.

⁸⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Hamdân el-Kudûrî. 362/972'de doğdu. 418/1027'de Bağdat'ta vefat etti.

⁹⁰ “وَمَا عَمَتِ رَغْبَةُ الْفُقَهَاءِ إِلَى هَذَا الْكِتَابِ، طَلَبَ مِنِّي بَعْضُهُمْ، مِنَ الْإِخْوَانِ وَالْأَصْحَابِ، أَنْ أَذْكَرَ فِيهِ بَعْضَ مَا تَرَكَ الْمُصَنِّفَ مِنْ أَقْسَامِ الْمَسَائِلِ، وَأَوْضَحَ...”
المشكلات منه، بقوي من الدلائل، ليكون ذريعة إلى تضعيف الفائدة، بالتقسيم والتفصيل، ووسيلة، بذكر الدليل، إلى تخريج ذوي التخصص - فأسرعت في الاسعاف، والاجابة،...” es-Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukahâ*, I, 1-2.

1.2.2. Metot Açısından

Bu çalışmasını Semerkandî, tek metin halinde yani *el-Muhtasar*'ın metnini ayrıca vermeden, müstakil bir telif ortaya koyuyorcasına meydana getirmiştir.

Tuhfe'yi kendinden önceki eserlerden ayıran başlıca özellik ise tertibidir. Müellifin her kitaba, her baba başlarken bölümün alt başlıklarını, konuyu nasıl işleyeceğini belirtip, okuyucuya konuya başlamadan önce genel çerçeveyi sunarak günümüz çağdaş anlayışını o dönemde ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Kitapta meseleler önce mezhep içindeki görüşler daha sonra mezhebin hilafına olan diğer fakih ve mezheplerin görüşleri verilerek, en sonunda da tercih yapılmak suretiyle tartışma sonlandırılmaktadır. Semerkandî mezhep içi tercihlerinde mutlaka delillendirme yoluna gitmekte, geride de belirttiğimiz üzere bunu yaparken önceki tercihleriyle çelişkiye düşürecek mantık örgüsü hatalarından kaçınarak, küllî kâidelerle görüşünü desteklemektedir. Muhaliflerinin kullandığı delilleri de zikretmesinin yanında onların kullandığı kâidelere de zaman zaman yer vermektedir. Kullanılan küllî kâideler kimi zaman manen küllîlik içerir mahiyette, ancak küllî kâide formatı dışında geldiğinden çalışmamızda bu kurallara yer verilmemektedir.

1.2.3. Tuhfetü'l-Fukahâ'nın Kaynakları

Semerkandî'nin, Kudûrî'nin *Muhtasar*'ına şerh olarak yazmış olduğu *Tuhfe* kitabında Hanefî mezhebinden ve diğer mezheplerden pek çok fakihten nakiller bulunmaktadır. Semerkandî'nin doğrudan nakilde bulunduğu alimleri şöyle sıralayabiliriz:

İmam Muhammed, Züfer, İmam Yusuf, Ebu Bekr el-İskâf, Esed b. Amr, Ebu Musa el-Eş'arî, Ekra' b. Hâbis, Ebu Mes'ûd el-Ensârî, el-Evzâ'î, İbn el-Kâs, Ebu İmâme el-Bâhilî, Ebu Bekr er-Râzî, Bişr el-Merîsî, Hasen el-Basrî, Ebû 'İsme el-Belhî, Osman b. El-'Âs es-Sekâfî, Muhammed b. Şücâ' es-Selcî, Akabe b. Âmie el-Cühenî, Ebu Tâhir ed-Debbâs, Ebû Ali ed-Dekkâk, Ebu Sehl ez-Zeccâcî, Dahhâk, Tahâvî, Kudûrî, Kerhî, Mâturîdî, el-Mervezî, en-Neha'î, Hinduvânî, İbn Rustem, İbn Semâ'a, el-Ferrâ, Ebu'l-Leys, eş-Şa'bî.

Kitabında zahiru'r-rivâye eserlerine atıflarda bulunan Semerkandî, aynı zamanda Ebû Yusuf'tan gelen rivayetlere ve İmam Züfer'in görüşlerine de yer vermektedir.

Semerkandî'nin *Tuhfe*'de kullandığı kâideler göz önüne alındığında kendinden önce kavâid alanında telif edilen *Usûlü'l-Kerhî* ve *Te'sîsü'n-Nazar* adlı eserlerde bu kâidelerden bazılarına rastlanmaktadır.

Örnek olarak: “النادر ملحق بالعدم” “Nadiren var olan yok hükmündedir” kuralı *Te'sîsü'n-Nazar*'da “القليل من الاشياء معفو عنه” “Az olan şeyler yok sayılır”⁹¹ ibaresiyle yer almaktadır. “القول قول الامين في ما لا يخالفه الظاهر” “Güvenilir kişinin beyanı zahirle çelişmedikçe muteberdir” kâidesi de *Usûlü'l-Kerhî*'de “القول قول الامين مع اليمين من غير بينة” “Güvenilir kişinin beyanı delile dayanmaksızın yalnızca yeminle muteber sayılır”⁹² ibareleriyle yer almaktadır.

Semerkandî'nin bu *Tuhfe* eserinde kullandığı kurallara, kavâid kitapları dışında Hanefîlerin temel furû-u fikh kitaplarından Serahsî'nin (483/1090) *el-Mebsut* adlı eserinde de rastlanmaktadır. Bu kurallar genelde farklı ibarelerle ancak ortak manalarla, kimi zaman aynı misaller üzerinde kullanılmaktadır⁹³.

Tuhfe'nin asıl metni olan *el-Muhtasar*'da ise Semerkandî'nin kullandığı kurallara rastlayamayız. Bunun Kudûrî'nin eserinin muhtasar mahiyetli bir kitap oluşundan kaynaklandığı âşikardır. Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ının yanında *et-Tecrîd* isimli karşılaştırmalı furû-u fikh kitabında da bu kitabın özellikle bey' kısmını incelediğimizde Semerkandî'nin külli kâidelere verdiği değer bu eserde görülememektedir. Fikhî hükümler külli kâideler söz konusu edilmeden, hadislere ve mezhep içtihatlarına dayandırılarak desteklenmektedir.

Görüldüğü gibi Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ* eserini Kudûrî'nin *el-Muhtasarı*'nı esas alarak telif etmekle beraber kendinden önceki fakihlerden nakiller yapmış ve hatta önceden zikredilen kâidelerden de kitabına aldığı olmuştur.

⁹¹ Debbûsî, İbn İsa, *Te'sîsü'n-Nazar*, s.95.

⁹² el-Kerhî, Ebu'l-Hasen, *Usûlü'l-Kerhî* (Te'sîsü'n-Nazar'la beraber), s.164.

⁹³ Serahsî, Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, XXI, 46; XII, 70; VI, 211.

1.2.4. Tuhfetu'l-Fukahâ Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tuhfetu'l-Fukahâ üzerine yapılan çalışmalardan en önemlisi ve kendinden en çok söz ettireni hiç şüphesiz Kâsânî'nin *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'* isimli eseridir. Kendinden söz edilen her yerde Tuhfe ile ilişkisine, onun Tuhfe'nin şerhi olup olmadığı konusuna değinildiği görülmekle beraber, eserin muhakkiklerinin ifadesine göre *Bedâi'*, farklı bir tertiple *Tuhfe*'nin tüm ibarelerini içermektedir⁹⁴. *Tuhfe* ile *Bedâi'* arasındaki şerh metin ilişkisi, Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ile *Tuhfe* arasındaki ilişkiyle benzerlik göstermektedir. Zira müstakil bir eser görünümü veren *Tuhfe*'nin tertibi *el-Muhtasar*'inkinden ne kadar farklı da olsa yine müellifinin itirafı ile onun şerhi olma vasfını kaybetmemektedir⁹⁵.

Zeki Abdülber tarafından Semerkandî'nin *Tuhfe*'si tahkik edilmiş ve Şeyh Ali el-Haffî'in takdimi ile üç cilt olarak basılmıştır. Muhakkik bu çalışmada 4 ayrı yazmadan istifade etmiş, gerek gördüğü yerlerde değişiklikler ve eklemelerde bulunmuştur. Tahkikli nüshanın üçüncü cildinin sonunda şöyle bir ifade yer almaktadır: “*Tuhfe* adlı kitabın üç cildinin Dimeşk Üniversitesi Şerî'a Fakültesinde okutulmasına karar alınmıştır”. Piyasada tahkiksiz olarak farklı yayınevlerinden baskısı bulunan *Tuhfe*'nin, bu çalışmayı esas alarak hazırlandığı kolaylıkla görülmektedir.

Muhammed Muntasır el-Kettânî ve Vehbe Zuhaylî tarafından hadisleri tahric edilerek yapılan *Tuhfe* neşri de yine Muhammed Zeki Abdülber'in tahkikini esas aldığı kitabın önsözünde ifade edilmektedir⁹⁶. Son iki cildin tek ciltte toplandığı bu çalışma iki cilt olarak neşredilmiştir.

1.2.5. Tuhfetu'l-Fukahâ'da Küllî Kâidelerin Kullanım Şekli

Semerkandî, fikhî hükümlerin elde edilmesi hususunda eserinde küllî kâideleri kullanırken iki temel yaklaşım ortaya koymuştur. Bunları “kâideden istinbat” ve “kâideye istinad” olarak kodlayabiliriz. Zira Semerkandî, kitabın bazı yerlerinde bölüm

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, I, 77

⁹⁵ es-Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukahâ*, I, 1-2.

⁹⁶ es-Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukahâ* (thr. Muhammed Muntasır el-Kettânî ve Vehbe Zuhaylî), Neşredenin Önsözü, I, 5.

başlıklarının hemen altında bir küllî kâideye yer vermekte ve bu kuraldan doğan ahkâmı misaller halinde zikretme yoluna gitmektedir⁹⁷. “الاصل في هذا الباب...” ibaresini genelde bu kabilden kullanımlar için zikretmektedir.

Bunun yanında genel olarak verilen hükmün dayanağını ve hükmü veren müctehidi bu hükme yönelten sebebi ifade için küllî kaideler kullanılmaktadır. Bu durumlarda müellif hükmün gerekçesi olarak “لأن” “çünkü” ifadesini kullanarak ardından da ilgili kuralı zikretmektedir. Böylece ifade edilen hükümler, peşinden getirilen kurallara istinad edilmektedir⁹⁸. Küllî kâidenin kaynak değeri ile ilgili bölümde de belirttiğimiz üzere Semerkandî, kâidenin müstakil bir delil olup olamayacağı konusunda tercihini ortaya koyarak kâidelere, ihtilaflı meselelerde yaptığı tercihlere delil olarak veya görüşünü desteklemek için sıkça başvurmaktadır.

⁹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II 45; III, 11, 14.

⁹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 70, 76.

İKİNCİ BÖLÜM: KÜLLİ KAİDE KAVRAMI

2.1. Küllî Kâidenin Kavramsal Tahlili ve İlgili Diğer Kavramlar

2.1.1. Küllî Kâidenin Kavramsal Tahlili

2.1.1.1. Sözlük Anlamı

“Küllî kâide” kavramı “küllî” ve “kâide” kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan fikhî bir kavramdır.

Küll (الكل) kelimesi cümlede bulunduğu yere göre tüm birimlerini içine alan bir manaya şamil olarak kullanılır. Allah Teala: “و الله بكل شئ عليم” buyurmaktadır. Burada Allah’ın ilminin varlık alemini oluşturan tüm birimleri kuşattığı ifade edilmektedir. Benzer bir ifade tarzı hadisi şerifte : “كلكم راع و مسؤول عن رعيته” “Tümünüz yöneticisiniz ve tümünüz yönettiklerinizden sorumlusunuz” şeklinde buyurulmuştur⁹⁹.

Küll (كل) kelimesine nispet yâsı ilave edilerek küllî (كلي) kelimesi ortaya çıkarılmış ve var olan şeyin cüzi olan birimlerine nispetle tümü ifade edilmeye çalışılmıştır. Ve son aşamada da o şeyin tüm birimlerine şamil olan kapsayıcı bir anlam yükleyerek soyut bir kavram oluşturulmuştur. Böylece küllî kavramı anlam itibariyle birçok birimi içerisine alan, müşterek birimlerin ortak tasavvurunu sağlayan kapsayıcı bir hüvviyetle literatürde yerini almıştır¹⁰⁰.

Küllî kâide kavramını oluşturan diğer kelime “kâide” “القاعدة” kavramı yine Arapça asıllı bir kelime olup قعد kökünden türetilmiştir. Oturmak manasına gelen “قعد” kelimesinden türeyen “تقعد” kelimesi “bir işten geri durmak”, “تقاعد” kelimesi “bir şeyden alı koymak” manalarına gelmektedir¹⁰¹. Ayrıca Kuran’da aynı kökten türemiş başka kelimelere de rastlamaktayız.

⁹⁹ el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *Misbahu’l-Münîr*, s.538.

¹⁰⁰ Cürçânî, Seyyid Şerif, *et-Ta’rifât*, s.195, 1985; et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşafu Istilahâti’l-Fünûn*, II, 1376; el-Kefevî, Eyyub b. Musa el-Hüseynî, *el-Külliyât*, s.745.

¹⁰¹ er-Râzî, Muhammed b. Ebu Bekr, *Muhtâru’s-Sihâh*, s.479.

Kâide, evin temeli manasına gelir. Çoğulu *kavâid* (القواعد) kelimesidir. Kavaid kelimesi Kur'an'da “Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) **temellerini** yükseltiyor...¹⁰²” ve “...Allah'ın azabı geldi ve binalarını, **temelinden** yıktı da...¹⁰³” şeklinde geçmektedir.

Zeccac'dan (311/923) “kavaid”in binanın dayandığı direkler, hevdecin kavaidinin de altındaki dört yatay ahşap parçası olduğu nakledilmektedir¹⁰⁴.

2.1.1.2. İstılah Anlamı

Küllî kâide (القاعدة الكلية) kavramının modern döneme gelinceye kadar mutlak olarak kâide (القاعدة) kavramı üzerinden tarif edildiğini görmekteyiz. Modern dönemde ise *Mecelle*'de görüldüğü gibi zaman zaman “küllî kâide” (القاعدة الكلية)¹⁰⁵ isimlendirmesi kullanılsa da genelde “fikhî kâide” (القاعدة الفقهية) tabiri kullanılmakta ve kabul görmektedir. Bu isimlendirme ile beraber özellikle “usûl kâidesi” (القاعدة الاصولية) fikhî kâide kavramı dışında tutulmaktadır. Bu konu ve ilgili mülahazaları bu bölümün sonuna bırakmakla beraber, öncelikle küllî kâide kavramı için yapılan kavram tariflerini incelemenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Küllî kâide klasik kaynaklarda ise karşımıza “kâide” (القاعدة) başlığı altında çıkmaktadır.

¹⁰² Bakara, 2, 127.

¹⁰³ Nahl, 16, 26.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, III, 361.

¹⁰⁵ Mecelle'nin 1302 Beyrut Matbaatü'l-Edebiyye baskılı Arapça tercümesinde küllî kaide kavramı القواعد الفقهية olarak kullanılmasına karşın Ali Haydar Efendi'nin, Düreru'l-Hukkâm adlı Mecelle şerhinde mütercim Fehmî el-Hüseynî küllî kaide kavramını القواعد الكلية ve القواعد الكلية الفقهية karşılıkları çevirmiştir. (bkz. Haydar, Ali, *Düreru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (trc. Fehmî el-Hüseynî), I, 19, Daru Alemi'l-Küttüb, Riyad, 2003 ve *el-Mecelle*, s.25, Matbaatu'l-Edebiyye, 1302)

Necmuddin et- Tûfî'ye (716/1316) ait olan tanım şudur: (هي القضايا الكلية التي تعرف بالنظر فيها قضايا)
(جزئية) “*İnceleme sonucunda kendisinden cüz’î önermelerin çıkarıldığı küllî önermelerdir*”¹⁰⁶.

Feyyûmî'nin (770/1369) tanımı ise: (القاعدة في الاصطلاح الضابط و هي الامر الكلي المنطبق على جميع جزئياته)
“*Istılahta dâbit manasına gelen kâide; cüz’iyyâtının tamamı ile örtüşen küllî olgudur*”¹⁰⁷ şeklindedir.

Tacuddin b. Sübkî (771/1369) küllî kâideyi şöyle tanımlamaktadır: (القاعدة: الامر الكلي الذي)
(ينطبق عليه جزئيات كثيرة يفهم احكامها منها) “*Kendisi ile cüz’iyyâtının hükümleri anlaşılabilir, cüz’iyyâtının çoğunluğunun kendisine uygun olduğu küllî olgudur*”¹⁰⁸.

Taftâzânî'nin (792/1390) ise; (حكم كلي ينطبق على جزئياته ليتعرف احكامها منه)
“*Cüz’iyatı ile örtüşen ve kendisinden cüz’î hükümlerin çıkarılabildiği küllî hükümdür*”¹⁰⁹ tanımını uygun görmektedir.

Seyyid Şerîf Cürçânî (816/1413)'nin, (هي قضية كلية ينطبق على جميع جزئياتها)
“*Cüz’iyyâtının tamamına uygun olan küllî önermedir*”¹¹⁰ ifadesi de yapılan diğer bir küllî kâide tanımıdır.

İbn-i Hatib ed-Dehşe (834/1431) kâideyi tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştır: (حكم كلي)
(ينطبق على جميع جزئياته لتعرف احكامها منه) “*Cüz’iyatının tamamı ile örtüşen ve kendisinden cüz’î hükümler çıkarabildiğimiz küllî hükümdür*”¹¹¹.

¹⁰⁶ et-Tûfî, Necmuddin, *Şerhu Muhtasari’r-Ravda*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî), I, 120.

¹⁰⁷ el-Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münîr*, s.195.

¹⁰⁸ es-Sübkî, Tacuddîn, *el-Eşbâh ve’n-Nezair* (thk. Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Avad), I, 11.

¹⁰⁹ Teftâzânî, Sa’duddin Mes’ûd b. Ömer, *Şerhu’t-Telvîh ale’t-Tevdîh*, (thr. Zekeriyya el-‘Umeyrât), I, 35.

¹¹⁰ Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *et-Ta’rîfât*, s.177.

¹¹¹ İbn Hatîb ed-Dehşe, Ebu’s-Sena Nuruddin Mahmud, *Muhtesar min Kavâidi’l-‘Alâiyyi ve Kelâmi’l-İsnevî* (thk. Mustafa Mahmud el-Pencuveynî), s.64.

(القواعد: جمع قاعدة، و هي امر كلي ينطبق عليه جزئيات كثيرة تفهم احكامها منها) İbn-i Neccâr (972/1564) ise; “*Kâide: kendisi ile cüz’iyyâtın hükümleri anlaşılın pek çok cüz’iyyâta şamil olan küllî olgudur*”¹¹² tanımını kullanmaktadır.

el-Behûtî’nin (1051/1641) küllî kâide tarifi şöyledir: (هي امر كلي منطبق على جزئيات موضوعه) “*Vazedilmiş cüzi hükümlere şamil olan küllî olgudur*”¹¹³.

Kefevî (1094/1683) kâideyi; (القاعدة اصطلاحاً: قضية كلية من حيث اشتغالها بالقوة على احكام جزئيات موضوعها) “*Kâide, istilahta kapsamının cüzlerinin hükümlerini kapsamı açısından küllî bir önermedir*”¹¹⁴ olarak açıklamaktadır.

Hamevî’nin (1098/1687) “*Fakîhlere göre kâide; cüz’iyyâtının ahkâmının, kendisinden çıkarılabildiği ve cüz’iyyâtının çoğunluğuna uygunluk arzeden ekserî hükümdür, küllî hüküm değildir*”¹¹⁵ sözü küllî kâideyi tanımlamaktadır.

Tehânevî (1158/1745) ise şu tarifi yerinde görmektedir: (امر كلي منطبق على جميع جزئياته عند تعرف (احكامها منه) “*Cüz’iyyâtının ahkâmı kendisinden çıkarıldığında, cüz’iyyâtının tamamı ile örtüşen küllî bir olgudur*”¹¹⁶.

Ali Haydar Efendi’nin (1355/1936) kâide tarifi şöyledir: “*Cüz’iyyâtın ahkâmı bilinmek için o cüz’iyyâtın küllîsine veya ekserisine muntabık ve muvafık olan hüküm-i küllî veya ekserîdir*”.

¹¹² İbn Neccar, Takuyyiddin Muhammed b. Ahmed, *Muhtasaru't-Tahrîr Şerhu Kevkebi'l-Münîr* (thk. Muhammed Zuhaylî, Nezih Hammâd), I, 30.

¹¹³ el-Behûtî, Mansur b. Yusuf, *Keşşâfu'l-Kinâ' 'ani'l-İknâ'* (thk. Suudî Arabistan Krallığı Adalet Bakanlığı Uzman Heyeti), I, 17.

¹¹⁴ el-Kefevî, *el-Külliyât*, s.728.

¹¹⁵ el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed, *Ğamzu 'Uyûni'l-Besâir*, I, 51.

¹¹⁶ et-Tehânevî, *Keşşafu Istilahati'l-Fünûn*, II, 1295.

Ömer Nasuhi Bilmen'in tarifi ise “*Kâide bir kat'i ve küllî hükümdür ki, bir çok cüz'iyat kendisine muntabık olur*”¹¹⁷ şeklindedir.

Bu tanımlar sonucunda görmekteyiz ki küllî kâide kavramı genel olarak küllî olmak, cüzlerinin bütününe veya çoğuna uygulanabilir olmak ve cüzlerinin hükmünü bidirmeye yönelik olmak vasıflarıyla tanımlanmaktadır.

Modern döneme geldiğimiz de ise konunun başında belirttiğimiz üzere kavramın tarifinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu tanımlamaları ele alırken öncelikle küllî kâide kavramı alanında son dönemlerde telif edilmiş olan eserlerin tariflerini inceleyeceğiz.

Ali en-Nedvi *el-Kavâidü'l-Fikhîyye* adlı eserinde “*kâide*” için iki ayrı tanım yapmaktadır: 1- (حكم شرعي في قضية أغلبية يتعرف منها ما دخل تحتها) “*Kapsamı içindekilerin hükmünün kendisiyle bilindiği genel geçer (اغلي) bir önermedeki şer'î hükümdür*”¹¹⁸, 2- en-Nedvî'nin Musatafa ez-Zerka'dan esimlenerek ortaya koyduğu diğer tarifi: (أصل فقهي كلي (يتضمن أحكاما تشريعية عامة من أبواب متعددة في الفضاءات التي تدخل تحت موضوعه *“Konusu kapsamına giren önermelerde pek çok bablardan olmak üzere genel teşrî hükümler ihtiva eden küllî fıkıh kuralıdır*”¹¹⁹).

Nazireyyetü't-Tak'id kitabının yazarı Muhammed er-Rûki ise küllî kâideyi (حكم كلي مستند (الى دليل شرعي مصوغ صياغة تجريدية محكمة متبقي على جزئياته على سبيل الاطراد أو الأغلبية *“Şer'î bir delile dayanan, muhkem ve yalın bir kalıpta îrad olunmuş, cüzlerine mutlak suretle veya çoğunlukla tatbik olunan küllî hükümdür*”¹²⁰ ifadesiyle tanımlamaktadır.

Küllî kâide kavramı üzerine yapılan en kapsamlı çalışma olarak kabul edebileceğimiz, el-Bâhuseyn'in *el-Kavâidü'l-Fikhîyye* adlı eserinde, müellif yapılan tariflerin

¹¹⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fikhîyye Kamusu*, I, 15.

¹¹⁸ en-Nedvî, Alî, *el-Kavâidü'l-Fikhîyye*, s.43.

¹¹⁹ en-Nedvî, a.g.e., s.45.

¹²⁰ er-Rûkî, Muhammed, *Nazireyyetü't-Tak'id ve Eseruha fi'htilâfi'l-Fukahâ*, s.48.

değerlendirmesi sonucunda şu tarife ulaşmıştır: (قضية فقهية كلية جزئياتها قضايا فقهية كلية) “*Cüzlerinin de küllî birer önerme olduğu küllî fıkıh önermesidir*¹²¹”. Bu tanımlamada müellif klasik tanımlamaların, davabıtı ve kanun kurallarını da içerdiği gerekçesiyle, kavramı bunlardan ayırmak maksadıyla küllî kâidelerin cüzlerinin de birer küllî önerme olduğunu bildirmektedir.

Muhammed ez-Zuhaylî ise *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye ve Tatbîkâtuha fi'l-Mezâhibi'l-Erbe'ati* adlı eserinde küllî kâideyi şöyle tanımlamaktadır: (قضية كلية يدخل تحتها جزئيات كثيرة وتحيط) “*Pek çok cüzîyyatı bünyesinde barındıran, furûu ve farklı bablardan meseleleri kuşatan küllî önermedir*¹²²” .

Küllî kâideler alanında yeni yapılan çalışmalardan birinin müellifi Osman Şübeyr, kitabında küllî kâideyi şöyle tanımlamaktadır: (قضية شرعية عملية كلية تشتمل بالقوة على أحكام جزئيات) “*Konusunun cüzlerinin hükümlerini doğrudan içeren şer’î, amelî, küllî önermedir*¹²³” .

Muhammed Azzam da küllî kâideyi (القواعد الفقهية فهي قضايا كلية يندرج تحتها جزئيات كثيرة لتعلم أحكامها من) “*Küllî kâide: Bu kurallar sayesinde hükümlerinin bilindiği pek çok cüzleri içeren, genelde cüzlerinin büyük çoğunluğuna uygulabilen küllî önermelerdir*¹²⁴” olarak tanımlamaktadır.

el-Kavâidü'l-Fıkhîyye li'l-Fıkhî'l-İslâmî eserinin müellifi Muhammed el-Husarî'nin küllî kâide tanımı ise şöyledir: (القواعد الفقهية ضوابط فقهية تراعى عند تخريج الأحكام الفقهية) “*Küllî kâide: Fıkıh hükümleri çıkartılırken gözetilen fıkhî kurallardır*¹²⁵” .

¹²¹ el-Bâhuseyn, Yakub, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s.54.

¹²² ez-Zuhaylî, Muhammed, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye ve Tatbîkâtuha fi'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*, I, 22.

¹²³ Şübeyr, Muhammed Osman, *el-Kavâidü'l-Küllîyyeti ve'd-Davâbitu'l-Fıkhîyye fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, s.18.

¹²⁴ Azzâm, Abdülazîz Muhammed, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s.12.

¹²⁵ el-Husarî, Ahmed Muhammed, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye li'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s.8.

القاعدة الفقهية: قول موجز بليغ في قضية كلية تندرج تحتها أكثر) Muhammed Bekr İsmail'in tarifi, eserinde (جزئياتها يتعرف من خلالها على أحكام ما لا ينحصر منها *"Küllî kâide: Cüzlerinin çoğunu kuşatan bir küllî önerme hakkındaki özlü edebi sözdür. Bu kural sayrsinde sayısız hükümlere ulaşılır"*¹²⁶, şeklinde yer almaktadır.

Küllî kâide kavramını müstakil olarak inceleyen eserlerden aktardığımız bu tanımların yanında, küllî kâide için yapılan tanımlamalara, fıkha dair başka eserlerde de rastlamaktayız. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- حكم فقهي كلي مصوغ في نص موجز محكم ينطبق على جزئيات كثيرة في أبواب متعددة و يرد اليه ما يستجد من نوازل تدخل تحت (*Konusu kapsamına giren yeni meydana gelmiş meselelerin hükümlerinin bilinebilmesi için kendisine arz edildiği ve pek çok konuda pek çok cüzlere uygulanabilen tam ve özlü bir kalıptaki küllî fıkah hükümleridir*¹²⁷
- (حكم أعلي محكم الصياغة يعم جملة من الفروع الفقهية في أبواب متعددة) *"Farklı konulardaki fıkah meselelerinden bir kısmını kuşatan eksiksiz bir kalıpla serdedilmiş genel geçer hükümlerdir"*¹²⁸.
- (قضية كلية فقهية تنطبق على فروع كثيرة من عدة أبواب) *"Farklı konularda pek çok konuya tatbik olunabilen küllî fıkah önermesidir"*¹²⁹.
- (قضية كلية فقهية جزئياتها قضايا كلية فقهية) *"Cüzlerinin de birer küllî önerme olduğu küllî fıkah önermesidir"*¹³⁰.

¹²⁶ İsmail, Muhammed Bekr, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyyeti beyne'l-Esâleti ve't-Tevcîh*, s.6.

¹²⁷ Ramazan, 'Atiyye Abdullah 'Atiyye, *Mevsû'atü'l-Kavâidi'l-Fıkhîyyeti'l-Münezzameti li'l-Mu'âmelâti'l-Mâliyyeti'l-İslâmiyye (Y.Lisans Tezi)*, s.20.

¹²⁸ el-Bedrân, Eymen Abdülhamid, *Nazariyyetü't-Tak'îdü'l-Usûliyyi (Doktora Tezi)*, s.157.

¹²⁹ el-Hâcirî, Hamed b. Muhammed el-Câbir, *el-Kavâid ve'd-Davâbitü'l-Fıkhîyye fi'Damâni'l-Mâliyyi*, I, 49.

¹³⁰ Diye, Abdülmecid Abdullah, *el-Kavâid ve'd-Davâbitü'l-Fıkhîyye li Ahkâmi'l-Mebî'*, s.27.

“*Konusu* (أصول فقهية كلية في نصوص موجزة دستورية تتضمن أحكاما تشريعية عامة في الحوادث التي تدخل تحت موضوعها) -”
*kapsamındaki olaylar hakkında genel hukuki hükümler içeren, özlü ve anayasal bir biçimdeki küllî fıkıh kurallarıdır*¹³¹.

2.1.1.3. Değerlendirme

Küllî kâide kavramı üzerinde yapılan tanımlamaları incelediğimizde bunların modern döneme gelinceye kadar aynı karakteri taşıdığını görebilmekteyiz. Zira bütün tanımlar “cüzlerinin hükümlerini ihtiva eden mutlak veya genel geçer kural”a işaret etmektedir. Bununla beraber küllî kâidenin mutlak veya genel geçer oluşu tartışma konusu olmuştur. Yapılan kimi tanımlarda “mutlak geçer” (كلي) vasfı kullanılırken, istisnaları dikkate alan diğer tanımlarda ise “genel geçer” (أكثر/أغلب) vasfı kullanılmıştır. Ancak bu ayırım kimi çağdaş araştırmacılar tarafından yerinde görülmeyip, aslında iki vafında aynı manaya işaret ettiği belirtilmektedir¹³².

Modern dönemde yapılan tanımlarda küllî kâideyi dâbit, usül kâidesi vb. daha özel alanlara müteallık kavaiden ayırma gayreti göze çarpmaktadır. Tanımlarda kullanılan hukukî, fikhî, amelî nitelendirmeleri bu gayretin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece küllî kâideler sadece furûu fıkhâ hasredilmektedir. Ancak ilk dönemden günümüze kadar telif edilen bir çok kavaid eserinde pek çok usül ve usûlün ihtiva ettiği dil kâideleriyle, muhakeme usûlüne dair kâidelere de yer verilmiştir. Nitekim Karâfî (684/1285)¹³³, Zerkeşî (794/1391)¹³⁴ ve İbn Nuceym (970/1562)¹³⁵ gibi alimler kavaid

¹³¹ ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-Fıkhîyyi'l-Âmm*, II, 965.

¹³² el-Ğazzî, Ebu'l-Hâris, *el-Vecîz fi İdâhi Kavâidi'l-Fıkhî'l-Küllîyye*, s.17,18,19.

¹³³ “Fıkıh usul ve furu olmak üzere iki kısımdır. Usul de iki kısma ayrılır: 1- Usulü fıkıh:... 2-Küllî fıkıh kaideleri...” (el-Karâfî, Şihâbu'd-Dîn Ebu'l-Abbas, *el-Furûk* (thk. Ömer Hasen el-Kıyâm), I, 62.)

¹³⁴ “Bir çok hükmün kendinde toplandığı davabit ile usul ve furu meselelerinin kendine döndüğü kaideleri bilmek fıkıhın en faydalı, en mükemmel kısmıdır. Bu kurullarla kişi içtihad mertebesine hazırlanır ki bu gerçekte usulü fıkıhtır.” (ez-Zerkeşî, Ebu Abdillah, *el-Mensûr fi'l-Kavâid* (thk. Teysîr Fâik Ahmed Mahmûd), I, 70, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1405, 1984)

ilmini usül ilmiyle iç içe ve usülün bir parçası olarak görmektedirler. Ayrıca Kardavî’de küllî kâidelerin ameli hükümlerin istinbat kaynaklarından olduğuna vurgu yaparak, küllî kâidenin usülle olan ilişkisine değinmektedir¹³⁶.

Küllî kâide edebiyatının muhtevasına bakıldığında modern dönem küllî kâide tanımlarıyla uyumsuzluk arzeden bir başka durum ise bu eserlerin pek çok dâbit içeriyor olmasıdır. Belkide bütün çağdaş müelliflerin zikrettiği küllî kâide-usül kâidesi ve küllî-kâide-dâbit ayırımı, aslında kendi yaptıkları tanımlara dayanmakla beraber ilgili başlıklar altında geleceği üzere, bazen klasik manada küllî kâide için de geçerlidir.

Gerek teorik olarak klasik tanımın dâbiti da ihtiva ediyor olması gerekse uygulamada ilgili eserlerde pek çok dâbita yer verilmesi ve yapılan kavram tahlilleri sebebiyle bazı araştırmacılar, küllî kâidenin dâbiti da kapsayan genel bir kavram olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ahsen Zakkûr şöyle demektedir: “*Yapılan tanımlamalardan açıkça bir umum-husus ilişkisi ortaya çıkmaktadır ki: Kâide dâbittan umûmîdir. Böylece görürüz ki her dâbit aynı zamanda bir küllî kâideyken, her küllî kâide dâbit değildir.*”¹³⁷,

Sonuç olarak kâide kavramının net bir tanımını tercih etmek gerekirse, bizim seçimimiz “efrâdını câmî’ ağyârını mâni” bir tanım olması hasebiyle, Cürçânî’nin diğer bir çok tanımla da uyuşan (هي قضية كلية ينطبق على جميع جزئياتها) “Cüz’iyyâtının tamamına uygun olan küllî önermedir”¹³⁸ tanımınıdır.

¹³⁵ “Fıkın kendisine dayandığı ve furû’un kendinden türediği kaideleri bilmek aslında usulü fıkıhtır. Kişi fetvada da olsa bunlarla müctehid derecesine ulaşabilir.” (İbn Nüceym, Zeynüddin, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir ve bi Hâşiyetihî Nüzhetü’n-Nevâzir* (thk. Muhammed Mutî’ Hâfiz), s.10)

¹³⁶ el-Kardâvî, Yusuf, “el-Kavâidü’l-Hâkimetü li Fikhî’l-Mu’âmelât”, *el-Mecelletü’l-İlmiyye li’l-Meclisi’l-İlmiyyi ve’l-İftâ*, sy.16-17, s.23.

¹³⁷ Zakkûr, Ahsen, *el-Kavâidü’l-Fikhîyyetü’l-Müstenbeta mine’l-Müdevveneti’l-Kübrâ* (basılmış doktora tezi), s.201,202.

¹³⁸ Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *et-Ta’rifât*, s.177.

2.1.2. İlgili Diğer Kavramlar

2.1.2.1. Dâbıt

Dâbıt kavramı hakkında klasik dönemde iki farklı yaklaşımın varlığından bahsedebiliriz. İbn Sübkî, İbn Nüceym, Makkarî, Kefevî ve Tehânevî gibi alimler dâbıtla küllî kâide arasında fark olduğunu belirtmiş, küllî kâidenin birden fazla konuyu ilgilendiren bir kavramken, dâbıtın ise sadece bir tek konuyla ilişkili kurallar için kullanıldığı bilgisine eserlerinde yer vermişlerdir¹³⁹. Bunula beraber Feyyûmî dâbıtla küllî kâide kavramlarının aynı manaya geldiğini ifade etmektedir¹⁴⁰.

Dâbıtı kavramsal olarak kâideden ayrı ele alan alimlerin eserlerinde ve bilcümle klasik dönem eserlerinde dikkat çeken bir husus bu eserlerde dâbıtların kâidelerle birarada verilmesidir. Küllî kâide literatürünün ilk eserlerinden kabul edilen Te'sîsü'n-Nazar'da¹⁴¹, 'İzzuddin b. Abdisselam'ın el-Kavâdi'l-Kübrâ'sında¹⁴², İbn Nüceym'in Kavaidü'l-Fıkh'ında adlı eserinde¹⁴³ ve diğer bir çok eserde dâbıtlara rastlamak mümkündür. Hatta Mecelle'de dahi dâbıt kabilinden kurallar kullanılmıştır¹⁴⁴.

Modern dönemde kavaid kavramı üzerine yazılmış kimi eserlerde de kâide ile dâbıt arasında keskin bir ayırmadan bahsedilse de kavaidin sınıflandırması ile ilgili bölümde kâidenin kapsam açısından taksimi işlenirken dâbıtlar küllî kâidenin bir bölümü olarak ele alınmaktadır. Buna sebep olarak da kavaid müelliflerinin uygulamada kendi

¹³⁹ İbn-i Sübkî, *Eşbâh*, I, 11; Makkarî, *el-Kavâid* (thk. Ahmed b. Abdillah b. Humejd), I, 212; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, s.192; el-Kefevî, *el-Külliyât*, s.728; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1110.

¹⁴⁰ Feyyûmî, *el-Misbâh*, II, 510.

¹⁴¹ Debbûsî, Ebu Zeyd Ubeydullah Ömer, *Te'sîsü'n-Nazar* (thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî ed-Dımeşkî). s.48, 51, 59.

¹⁴² İbn Abdisselam, İzzuddin Abdulaziz, *el-Kavaidü'l-Kübrâ* (thk. Dr. Nezih Kemal Hammad ve Dr. Osman Cuma Damîriyye), II, 293, 296, 297.

¹⁴³ İbn Nüceym, *Kavaidu'l-Fıkh*, vr.1,2,4, Mektebetü Câmi'ati'r-Riyâd, n.717.

¹⁴⁴ "Teberru ancak kabz ile tamam olur", *Mecelle*, md.57.

tariflerine muhalif olarak pek çok dâbit denebilecek kuralı kâide olarak zikrettikleri ve bu manada kâide kavramının geniş tutulduğu ifade edilmektedir¹⁴⁵.

Küllî kâide eserlerinin telifinde farklı uslüplar var olmakla beraber kavaidin fıkıh bablarına veya konularına göre tasnif edildiği eserlerde, her babta o babı kuşatan kurallar verildiğinden ve çoğunlukla da bu kurallar bir tek konuyu kapsadığından bu eserlerde pek çok dâbit türünden kurala rastlamaktayız¹⁴⁶.

2.1.2.2. Usûl Kâidesi

Usûl kâidesinden maksat, fıkıh usûlü ilmi ile ilgili kurallarıdır. Fıkıh usûlünün tarifi “Şer’î ameli hükümlerin tafsilî delillerden çıkarılmasını mümkün kılan kâideleri bilmektir” olunca, usûl kâidesinin tanımı da şöyle olmaktadır: “Şer’î hükümlerin, tafsilî delillerden çıkarılmasını mümkün kılan küllî önermelerdir”¹⁴⁷.

Karâfî (684/1285)¹⁴⁸, Zerkeşî (794/1391)¹⁴⁹ ve İbn Nüceym (970/1562)¹⁵⁰ gibi alimler kavaid ilmini usûl ilmiyle iç içe ve usûlün bir parçası olarak görmektedirler. Ancak modern dönemde yapılan araştırmalarda küllî kâidelerin usûl kâidesinden tamamen farklı olduğu dillendirilmektedir¹⁵¹.

¹⁴⁵ El-Bâhuseyn, *el-Kavaidu’Fıkhîyye*, s.124-125.

¹⁴⁶ Hamza, Mahmud Efendi, *el-Fevâidü’l-Behiyye fi’l-Kavâidi’l-Fıkhîyye*, s.9, 10, 11; İsmail, Muhammed Bekr, *el-Kavâidü’l-Fıkhîyyeti beyne’l-Esâleti ve’t-Tevcih*, s.240, 242.

¹⁴⁷ Şübeyr, *el-Kavâidu’l-Küllîyye*, s.27.

¹⁴⁸ “Fıkıh usul ve furu olmak üzere iki kısımdır. Usul de iki kısma ayrılır: 1- Usulü fıkıh:... 2-Küllî fıkıh kaideleri...” (el-Karâfî, *el-Furûk*, I, 62)

¹⁴⁹ “Bir çok hükmün kendinde toplandığı davabit ile usul ve furu meselelerinin kendine döndüğü kaideleri bilmek fıkıhın en faydalı, en mükemmel kısmıdır. Bu kurallarla kişi içtihad mertebesine hazırlanır ki bu gerçekte usulü fıkıhtır.” (ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-Kavâid*, I, 70)

¹⁵⁰ “Fıkıhın kendisine dayandığı ve furû’un kendinden türediği kaideleri bilmek aslında usulü fıkıhtır. Kişi fetvada da olsa bunlarla müctehid derecesine ulaşabilir.” (İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, s.10)

¹⁵¹ Şübeyr, *el-Kavâidu’l-Küllîyye ve’d-Davâbitü’l-Fıkhîyye*, s.27; el-Bâhuseyn, *el-Kavaidu’Fıkhîyye*, s.135; İsmail, *el-Kavâidü’l-Fıkhîyyeti*, s.13; en-Nedvî, Alî, *el-Kavâidü’l-Fıkhîyye*, s.58.

Usûl kâideleri küllî kâide edebiyatı içerisinde çok yoğun şekilde yer almaktadır. Nitekim Mecelle’de de bir çok usûl kâidesi zikredilmektedir. İbrahim el-Hariri çalışmasında bu kurallara ayrı bir başlık tahsis etmiştir¹⁵².

2.2. Küllî Kâide Literatürünün Ortaya Çıkışı Ve Tarihsel Gelişimi

2.2.1. Ortaya Çıkışı

Küllî kâidelerin ilk örneklerine Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde rastlamaktayız. < لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا > “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar”¹⁵³ ve < يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ > “Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez”¹⁵⁴ ayetleriyle “Ameller niyetlere göredir”¹⁵⁵ hadis-i şerifi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Peygamber (s.a.v.) devrinden sonra sahabe, tabiun ve sonrası devrinde de küllî kâideler geliştirilmiş ve pek çoğu bu dönemde telif edilen eserlerde kullanılmıştır. Sahabeden Hz. Ali’nin (r.a.) “ليس على صاحب العارية ضمان” “Ariyet sahibi tazmin etmez”¹⁵⁶ ve tabiundan Şurayh’in (78) “لا يُقْضَى عَلَى الْغَائِبِ” “Gâibin aleyhine dava açılmaz”¹⁵⁷ sözleri sahabe ve tabiun devrinde var olan küllî kâide kavramına misal teşkil etmektedir.

İmam Malik’in (179) el-Müdevvenetü’l-Kübrâ; Ebû Yûsuf’un (182) Kitâbu’l-Harâc; İmam Muhammed’in (189) es-Siyer; İmam Şâfiî’nin (204) de el-Ümm adlı eserlerinde küllî kâidelere yer verilmektedir. (لا يَرِثُ أَحَدٌ أَحَدًا بِالشُّكِّ) “Kimse kimseye şüphyle Vâris

¹⁵² El-Hariri, İbrahim Muhammed Mahmud, *el-Medhal ile’l-Kavâidi’l-Fikhîyyeti’l-Küllîyye*, s.181.

¹⁵³ Bakara, 286.

¹⁵⁴ Bakara, 185.

¹⁵⁵ Buhâri, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, el-Câimi’u’s-Sahîh (thk. Muhibbuddin el-Hatîb), Bed’ü’l-Vahy, 1.

¹⁵⁶ es-San’ânî, Ebu Bekr Abdurrazzak İbrahim, *el-Musannef* (thk. Habiburrahman el-A’zamî), VIII, 179.

¹⁵⁷ es-San’ânî, *el-Musannef*, VIII, 304.

olamaz”¹⁵⁸, (ليس للإمام أن يخرج شيئاً من يد أحد إلا بحق ثابت معروف), ”Devletin, kesinleşmiş bir hak sözkonusu olmaksızın bir başkasının malına el koyma hakkı yoktur”¹⁵⁹, (كل أرض غلب عليها), (المسلمون فهي أرض خراج الحاجة), “Müslümanların fethettikleri bütün topraklar haraç arazisidir”¹⁶⁰, (لا تحق لأحد أن يأخذ مال غيره) “İhtiyaç durumu kişiye başkasının malına el koyma hakkı vermez”¹⁶¹ kâideleride bu fukahanın eserlerinde zikredilen kâidelerdendir.

Bununla beraber, risaletten hicri dördüncü asra kadar ki dönemde müstakil olarak küllî kâidelerin yer aldığı bir esere rastlayamamaktayız.

2.2.2. Tedvin Dönemi

Tedvin dönemi hicri dördüncü asırda, Hanefî alimi Kerhî (340)’nin müstakil olarak küllî kâideler hakkında telif ettiği “*Usûlu’l-Kerhî*” adlı eseri ile başladığını söyleyebiliriz. Necmeddin en-Nesefî (537)’nin de bu eser üzerine bir şerhi bulunmaktadır.

Kerhî’nin eserini Maliki alimi Muhammed b. Haris el-Huşenî’nin (361) “*Usûlu’l-Fütüâ*”, Hanefî Ebu’l-Leys es-Semerkindî’nin (373) “*Te’sisü’n-Nezâir*” ve Debbûsî’nin (430) “*Te’sisü’n-Nazar*” eserleri takip etmektedir¹⁶².

Bu dönem hicri dokuzuncu asrın sonlarına kadar devam etmektedir. Bu dönemde telif edilen diğer kavaid kitaplarının başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. İzzuddin b. Abdisselam (660), *el-Kavâidu’l-Kübrâ* ve *el-Kavâidu’s-Suğrâ*

¹⁵⁸ el-Esbehî, Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü’l-Kübrâ*, II, 33; bkz. Musa, Fâdîgâ, *Usûlü’l-İmam Malik: Edilletühü’l-Akliyye* ve Zakkûr, Ahsen, *el-Kavâidü’l-Fıkhîyyetü’l-Müstenbeta mine’l-Müdevveneti’l-Kübrâ*.

¹⁵⁹ Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim el-Ensarî, *el-Harâc*, s.65-66.

¹⁶⁰ eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasen, *es-Siyer* (thk. Mecîd Hudûrî), s.257.

¹⁶¹ eş-Şâfîi, Muammed b. İdris, *el-Ümm*, II, 83; bkz. İbn Abdulhamid, Abdulvehhab b. Ahmed, *el-Kavâid ve’d-Davâbitü’l-Fıkhîyye fî Kitâbi’l-Ümm*.

¹⁶² Şübeyr, *el-Kavâidu’l-Küllîyye ve’d-Davâbitü’l-Fıkhîyye*, s.50.

2. Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref en-Nevevi (676), *el-Usûl ve'd-Davabit*
3. Ahmed b. İdris el-Karâfî (684), *Envâru'l-Bürûk fî Envâi'l-Fürûk*. İbnu'ş-Şât (643) da bu kitaba tetimme niteliğinde *İdrâru'ş-Şurûk alâ Envâi'l-Fürûk* adlı eseri yazdı. Muhammed Ali el-Maliki (1367) de bu kitabın üzerine *Tehzîbu'l-Furûk ve'l-Kavâidu's-Seniyye fî'l-Esrâri'l-Fıkhîyye* eserini telif etmiştir.
4. İbn Vekîl (716), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*
5. İbn Teymiyye (728), *el-Kavâidu'n-Nûrâniyye fî'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*
6. Ebu Abdillah el-Makkarî (758), *el-Kavaid*
7. Tacuddin es-Sübkî (771), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*
8. ez-Zerkeşî (794), *el-Mensûr fî'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*
9. İbn Recep el-Hanbelî (795), *Takrîru'l-Kavâid ve Tahrîru'l-Fevâid*

Bu dönemin en belirgin özelliği, bu dönemde müstakil olarak küllî kâideleri ihtiva eden eserlerin telif edilmesiyle beraber bu eserlerin muayyen bir tertib ve usûle sahip olmayışıdır. Bu eserlerin genel üç farklı tertip üzere telif edildiğini söyleyebiliriz: Furu-u fikh kitaplarındaki tertip, umum-husus ve kâidelerin konusunun temel alındığı tertip, alfabetik tertip. Aynı zamanda küllî kâidelerin bu dönemde bir ilim kolu olarak neşet ettiğini söyleyebiliriz.

2.2.3. İstikrar Dönemi

Bu dönem ise hicri dokuzundan *Mecelle*'nin hazırlanmasına kadarki zaman dilimini kapsar. Bu dönemde kavaid ilminin konularının belirginleştiği ve diğer ilim dallarından ayrıştığı dönemdir¹⁶³. Daha ziyade haşiye ve şerh türü eserlerin yoğunlukta olduğu bu dönemde yazılan ve şöhret bulan küllî kâide kitapları şöyle sıralanabilir:

1. Celaleddin es-Suyûtî (911), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*
2. Ebu'l-Abbâs el-Venşerîsî (914), *Îzâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâidi'l-İmâm Mâlik*

¹⁶³ Şübeyr, *el-Kavâid*, s.54

3. İbn Nüceym (970), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. *el-Eşbâh*'ın pek çok şerhi bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları:

a. Hayruddin b. Ahmed b. Ali er-Ramlî el-Uleymî el-Farukî (1081), *Nüzhetü'n-Nezâir 'ale'l-Eşbah ve'n-Nezâir*

b. Muhammed Emîn b. Ömer İbn 'Âbidîn (1252), *Nüzhetu'n-Nevâzir 'ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*

c. Hatîb Hayruddîn Elyâszâde, *Raf'u'l-İştibâh 'an Kelâmi'l-Eşbâh*

d. Şihabuddîn Ebû Abdillâh Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî (1290), *Ğamzu 'Uyûni'l-Besâir*

e. Muhammed Ebu'l-Feth el-Hanefî Muftî İskenderiye (1294), *İthâfu'l-Ebsâr ve'l-Besâir bi Tebvîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*

4. Ebu Said el-Hâdimi (1176), *Mecâmi'u'l-Hakâik*

2.2.4. Modern Dönem

Küllî kâide literatürü içeririsinde modern dönem, *Mecelle*'nin hazırlanışı ile başlayıp günümüze kadar uzanan zamanı kapsamaktadır.

Modern dönemde yapılan çalışmalar, kanunlaştırma, küllî kâide eserlerinin tahkiki, fıkıh kitaplarından küllî kâideler çıkarılması, küllî kâidelerin tespiti ve sayılması, bir küllî kâidenin şerhi, bir konudaki kâidelerin derlenmesi, küllî kâide kavram çalışmaları karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁴.

Bu eserlerden başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz¹⁶⁵:

1. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (1878). Mecelle üzerine pek çok şerh bulunmaktadır¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Şübeyr, *el-Kavâid*, s.57.

¹⁶⁵ Bu dönemde telif edilen eserlerin ayrıntılı listesi için bkz. Şübeyr, *el-Kavâid*, s.58-71

¹⁶⁶ Mecelle'nin şerhlerinin listesi için bkz. el-Bâhuseyn, *el-Kavâid*, s.378-387.

2. Mahmud Hamza el-Huseynî (1305), *el-Ferâidu'l-Behiyye Fî'l-Kavâid ve'l-Fevâidi'l-Fikhîyye*
3. Ali Ahmed En-Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhîyye, el-Kavâid ve'd-Davâbitu'l-Mustahlesa Mine't-Tahrîr*
4. Muhammed er-Rûkî, *Nazariyyetu't-Tak'îdi'l-Fikhî ve Eseruhâ fî İhtilâfî'l-Fukahâ, Kavâidu'l-Fikhî'l-İslâmî Min Hilâli Kitâbi'l-İşrâf*
5. Abdolvâhid İdrîs, *el-Kavâidu'l-Fikhîyye min Hilâli Kitâbi'l-Muğni*
6. Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî, *Risâle Fî'l-Kavâidi'l-Fikhîyye*
7. Muhammed Sıdkî b. Ahmed el-Bûrnû, *el-Vecîz Fî İzâhi Kavâidi'l-Fikhî'l-Küllîyye, Mevsûatu'l-Kavâidi'l-Fikhîyye*
8. Yakup b. Abdülvehhab El-Bâhuseyn, *El-Kavâidü'l-Fikhîyye*
9. Osman Şübeyr, *El-Kavâidü'l-Küllîyye ve'd-Davâbitu'l-Fikhîyye*
10. Muhammed Enîs Ubâde, *Kavâidü'l-Fikhî'l-Küllîyye*
11. Ahmed Muhammed el-Husarî, *el-Kavâidu'l-Fikhîyye li'l-Fikhî'l-İslâmî*
12. Muhammed ez-Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-Fikhîyye ve Tatbîkâtuhâ fî'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*

2.3. Küllî Kâidenin Kaynak Değeri

Küllî kâidelerin müstakil olarak şer'î hükümlere delil olup olamayacağı hususunda varid olan görüşler temelde küllî kâidelerin kaynak değerinin olmadığı, ancak bu kuralların bir delile, Kur'an'a veya sünnete dayanması durumunda delil olarak kullanılabilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır¹⁶⁷.

Fikhî kâidelerden hüküm istinbat ederken bunların tek başına kaynak olup olmadığı hususunda kaynaklarda açık bir ifade bulunmamakla beraber, bazı bilginler küllî

¹⁶⁷ en-Nedvî, Ali, *el-Kavâidü'l-fikhîyye*, s.295; el-Bûrnû, Muhammed Sıdkî, *el-Vecîz*, s.33; el-Bûrnû, Muhammed Sıdkî, *Mevsû'atu kavâidi'l-küllîyye*, I, 46-47.

kâideleri şer'î deliller arasında saymışlardır¹⁶⁸. Kâideleri fikhî deliller arasında sayan bilginlerin bunları fer'î delillerin sonunda saymaları, bazı müelliflerin de işaret ettiği gibi “Müftü ve hakimin önüne gelen meselenin çözümü için kaynaklarda özel delil bulunmadığı takdirde, meseleyi içine alan fikhî kâidelere istinaden fetva vererek konuyu çözüme kavuşturabilir”¹⁶⁹ görüşü ile paralellik arz etmektedir.

Kitap ve sünnet nasslarına dayalı ve istisnaları olmayan bazı kâideler vardır ki bunlar, hüküm istinbat ederken delil olarak kullanılabilir. Ancak bu tür kâideler, bazı müelliflere göre delil olmayıp, kâidenin dayanağı olan nass, meselenin asıl delilini teşkil etmektedir. Bu kâidelerin dışında, fakihler tarafından istisnasız kabul edilen ve üzerinde ihtilafın olmadığı kâideler vardır ki Karâfî (684/1285) bunları “*el-Kavâidü's-sâlime ani'l-muârada*” şeklinde ifade etmektedir. Ona göre hakimin verdiği hüküm, “*icma, en-nassu's-sâlim ani'l-muârada, el-kıyâsu'l-celiyyu's-sâlim ani'l-muârada ve kâidetun mine'l-kavâidi's-sâlimeti ani'l-muârada*”dan biri ile çelişirse bozulmaktadır¹⁷⁰.

Bu türden kâidelerin dışında kalan kâideler, fikhî istinbat hususunda yalnız başlarına delil olarak kabul edilmemektedir¹⁷¹. Bunun gerekçesi, bu tarz kâidelerin genel geçer olmaları sebebiyle istisnalarının bulunması ve kesin bilgi ifade etmemeleri olarak gösterilmektedir¹⁷². Dolayısıyla sadece bu kâidelere dayanarak fetva ve hüküm vermek yerine bunlar, verilen hükmün şahit ve desteği olarak görülmüşlerdir¹⁷³. Hamevî (1098/1687), bu türden kâidelerin genel geçer oluşlarını dikkate alarak, bunların her zaman değil de çoğu zaman geçerli olduğuna işaret etmekte ve bu kâide ve dâbitlerin gereğine göre fetva vermenin caiz olmadığını kaydetmektedir¹⁷⁴. Mecelle şârihi Ali

¹⁶⁸ el- Bâhuseyn, Yakub, *el-Kavâid*, s. 265-271.

¹⁶⁹ Nedvî, *el-Kavâid*, s. 295; Yaman, Ahmet, "Fıkıh Kâideleri", *Marife*, s. 58.

¹⁷⁰ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 40.

¹⁷¹ Şübeyr, *el-Kavâid*, s. 29.

¹⁷² Hamevî, *Ğamzu 'Uyûni'l-Besâir*, I, 37; Nedvî, *el-Kavâid*, s. 294-295.

¹⁷³ Baktır, Mustafa, "Kâide", *DİA*, XXIV, 208.

¹⁷⁴ Hamevî, *Ğamzu 'Uyûni'l-Basâir*, I, 37.

Haydar Efendi (1355/1936) de mezhepte muteber kabul edilen kitaplardan konu ile ilgili bir nakil olmadığı sürece, bu kâidelere dayanarak hüküm verilemeyeceğini ifade etmektedir¹⁷⁵.

Ancak aynı konuda ortaya konulan farklı yorumlar arasında râcih olan görüşün seçilmesinde fikhî kâidelere başvurulduğundan¹⁷⁶ hareketle fıkıh kâidelerinin istinbatta olmasa da tercihte delil olarak kullanılabilmesi söylenebilir. Nitekim Semerkandî'nin eserinde bu yola çok defalar başvurduğu gözlemlenmektedir.

¹⁷⁵ Ali Haydar, *Dürerü'l-Hukkâm*, I, 23.

¹⁷⁶ Bâhuseyn, *el-Kavâid*, s. 279.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TUHFETÜ'L-FUKAHÂ'DA KÜLLÎ KAİDELERİN KULLANIMI

Tuhfetu'l-Fukahâ' da küllî kâidelerin kullanım şekli başlığı altında açıkladığımız üzere Semerkandî Tuhfe'de pek çok küllî kaideye yer vermektedir. Bu kaideleri genel olarak verdiği fikhî hükmün akabinden “لان...” “çünkü” lafzıyla zikretmektedir. Bunun yanında kimi zaman da ilgili kuralı “الاصل...” kelimesinden sonra kullanmaktadır.

Bu bölümde eserde kullanılan küllî kâideleri, kitap başlıklarına göre sıralanmış olarak vermeye çalışacağız.

3.1. Kitâbu't-Tahâra

1- الإجماع المتأخر يرفع الاختلاف المتقدم.

*Sonraki icma önceki ihtilafı ortadan kaldırır*¹⁷⁷.

Müellif abdestin rükünlerinden olan ayakların yıkanmasını incelerken, yukarıdaki usül kâidesini ayakların mesh edilmesi hususunda selef arasında vaki olan ihtilaf için kullanmakta ve ihtilafın daha sonra meydana gelen icma sebebiyle kalktığını beyan etmektedir¹⁷⁸.

Aynı kural benzer bir lafızla; اختلاف kelimesi yerine الخلاف kelimesinin kullanımıyla oruç bölümünde de geçmektedir¹⁷⁹. Yolculukta iken ramazan orucunu tutmanın hükmünde sahabenin genelinin görüşünün bunun cevazı yönünde, bazısının ise aksi yönde olduğu belirtildikten hemen sonra bu kurala yer verilmektedir. Böylece müellif sahabe

¹⁷⁷ es-Semerkandî, Alaaddin, *Tuhfetü'l-Fukaha*, I, 12.

¹⁷⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 12.

¹⁷⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 550

devrinden sonra meydana gelmiş bir icmayı kastetmekte ve icmanın, icma dışında kalan diğer sahabe görüşünü devre dışı bıraktığına işaret etmektedir¹⁸⁰.

2- الفم له حكم الظاهر.

(Abdest alma hususunda) Ağız, vücudun dışı hükmündedir¹⁸¹.

Ağız hükmen bedenın dış organlarındandır. Yani Şâri' Teâlâ boy abdestinde ağız ve burunu bedenın dış yüzeyi hükmünde kılmıştır. Bu nedenle mazmaza ve istinşak gusülde farzdır¹⁸².

Müellif hades kavramını açıklarken onu, hakiki ve hükmi olarak ikiye ayırmış ve hakiki hadesi canlı insan bedeninden pis şeylerin çıkması olarak açıklamıştır.

Ağız dolusu kusmak abdesti bozan bir durum olarak kabul edilmiştir. Çünkü ağızın konumu bedenın dışı sayılmıştır. Mideden gelen herşey ağıza ulaştığında abdesti bozan bir durum olarak kabul edilmiştir ve necaset hükmündedir¹⁸³. Bu nedenle de namaz için yeniden abdest alınması zorunlu kılınmıştır.

3- الخلف لا يشرع مع وجود الأصل.

Bir şeyin aslı varken, onun halefi meşru olmaz¹⁸⁴.

Teyemmüm suyun kullanma imkanı bulunmadığı durumlar için meşru kılınmıştır. Teyemmümün meşru olabilmesi için suyun bulunmaması şart addedilmektedir. Çünkü

¹⁸⁰ es-Semerkandî, a.g.e., I, 379.

¹⁸¹ es-Semerkandî, a.g.e., I, 28.

¹⁸² es-Semerkandî, a.g.e., I, 28.

¹⁸³ es-Semerkandî, a.g.e., I, 22.

¹⁸⁴ es-Semerkandî, a.g.e., I, 70

teyemmüm su ile abdest almanın yerine kaim kılınmıştır. Asıl varken, onun yerine kaim kılınan meşru değildir¹⁸⁵.

Bu kâide “Aslın var olduğu yerde, onun yerine geçen (الخلف) itibar olunmaz” ibaresiyle yine teyemmüm bahsinde kullanılmaktadır. Abdestli olan cemaatin teyemmümlü imama uyması hususunda İmam Muhammed, teyemmümün abdestin yerine kaim olduğu fikrinden hareketle abdestli cemaatin teyemmümlü imama uymasının hiçbir şekilde caiz olmadığı görüşündedir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf ise teyemmüm konusunda toprağın sudan bedel oluşu fikrinden hareketle abdestli cemaatin, teyemmümlü imama uymasının su bulunmaması şartıyla caiz olduğu yönündeki görüşü de zikredildikten sonra, bu iki görüşe de delil olarak “aslın olduğu yerde halef kalmaz” kâidesi getirilmek suretiyle abdestin olduğu yerde teyemmümün kalmayacağı veya suyun olduğu yerde toprağın temizleyici hükmünü yitirdiği müellif tarafından açıklanmaktadır¹⁸⁶.

4- نية الأعلى تكون نية للأدنى.

*Âlâ olana niyet ednâ olan için de geçerlidir*¹⁸⁷.

Bir kişi, namaz kılmaya ehil olmak için niyet ederek teyemmüm yaparsa veya abdestli olmak için teyemmüm yaparsa, yaptığı iş geçerlidir. Bu durumda olan kişi her türlü namazı kılar ve mescide girmek gibi her türlü ibadeti yapar. Çünkü en temel ibadeti eda için yapılan teyemmümle onun dışındaki tüm abdest gerektiren ibadetlerin yapılması mübah olur. Buradan hareketle müellif şu kuralı ifade etmiştir: “Âlâ olana niyet ednâ olan için de geçerlidir”.

5- نية الكل تكون نية لجنس الأجزاء.

*Bütüne niyet, onun cinsinden olan birimlere de niyettir*¹⁸⁸.

¹⁸⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 70

¹⁸⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 93.

¹⁸⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 75-76.

Bunun aksi olan bir şeyin birimlerinin cinsine niyet etmek, o birimlerden oluşan bütün için de niyettir (النية لجنس الاجزاء تكون نية للكل). Cenaze namazı, tilavet secdesi, Kur'an okuma için niyet eden kişi, abdestsiz eda edilemeyen her ibadeti eda edebilir. Çünkü, zikrettiklerimizin her biri namazın bir birimi oluşturur. Müellif ana kuralı zikretmekle beraber misalleri ikinci kural üzerinden vermiştir¹⁸⁹.

6- احتمال الوجود لا يعارض الثابت ظاهرا.

Bir şeyin var olma ihtimali, varlığı sabit olanla çelişki oluşturmaz¹⁹⁰.

Yani ihtimalli var oluş, yakinen veya zahiren var oluşa karşı herhangi bir olumsuzluk teşkil etmeyeceği gibi, hükmi bir değer de taşımaz.

Suyu bulma ümidi, hiçbir zaman kişinin teyemmüm ederek namaz kılmasına engel teşkil etmez. Çünkü o an için aslolan suyun yokluğudur. Suyun varlığı ise sadece bir ihtimaldir. Varlığı ihtimale bağlı olan su, zahiren sabit olan suyun yokluğu ve buna bağlı ahkama engel oluşturmamaktadır¹⁹¹.

7- التراب خلف عن الماء عند عدمه. و البدلية بين التراب و الماء.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre taharetin dayandığı nesne göz önüne alınarak, kural olarak şu ifade kullanılmıştır: Suyun yokluğunda onun yerine geçen (halef) topraktır¹⁹².

8- التيمم خلف عن الوضوء عند عدمه. و البدلية بين التيمم و الوضوء.

¹⁸⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 76

¹⁸⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 76

¹⁹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 85.

¹⁹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 85.

¹⁹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 92

İmam Muhammed ise namaz kılacak kişinin abdestsizliğini gidermek için yapacağı eylemi esas alarak bunu şöyle ifade etmiştir: Abdestin imkansızlığında onun yerine geçen (halef) teyemmümdür¹⁹³.

9- كل ما يخرج من بدن الإنسان مما يتعلق بخروجه وجوب الوضوء أو الغسل فهو نجس.

İnsan vücudundan çıkıp abdest veya gusül gerektiren her şey necistir¹⁹⁴.

Necasetler babında necislerin çeşitlerini sıralayan müellif başa bu kuralı koyarak, kan, irin, ağız dolusu kusmuk, hayız, istihaza kanı, idrari dışkı vb.lerini bu kural kapsamında sıralamaktadır¹⁹⁵.

10- غالب الرأي دليل عند عدم اليقين.

Kesin bilgi olmadığında ağırlıklı görüş delil sayılır¹⁹⁶.

İçine necaset düşmüş suyla alınan abdestle ilgili Hanefî fakihlerinin görüşlerini sıralayan müellif, Kerhî'nin görüşüne delil olarak bu kuralı zikredilmektedir. İçine pislik düşmüş bir havuzdan abdest alan kimsenin kanaati pislüğün etkisinin, havuzdan abdest aldığı kısma ulaştığı şeklinde oluşursa bu kişinin bu oradan abdest alması caiz değildir. Şayet kanaati pislüğün etkisinin suyun bu kısmına ulaşmadı yönünde ise her iki durumda da kişide oluşan zanna göre hükmedilir. Kesin bilginin söz konusu olmadığı/olamayacağı durumlarda ağırlıklı görüş delil alınır¹⁹⁷.

11- كل ما لا يُفسد الماء لا يفسد غير الماء.

¹⁹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 92

¹⁹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 94.

¹⁹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 94.

¹⁹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 108.

¹⁹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 108.

*Suyu ifsat etmeyen hiçbirşey, başka sıvıları da necis kılmaz*¹⁹⁸.

Su hayvanları, suda ölmeleri halinde necaset teşkil etmemektedirler¹⁹⁹. Su dışında başka bir sıvı içinde ölmeleri halinde ise Kerhî'den nakledilen görüşe göre suyu necis etmeyen bu şeyler, suyun dışında başka sıvıları da necis etmez²⁰⁰.

12- ما يعرف بالاجتهاد يجب أن يرجع فيه إلى أهل الاجتهاد في ذلك الباب.

*İctihatla bilinebilecek şeylerde, o alndaki ictihat ehline müracaat zorunludur*²⁰¹.

Kuyuların necasetten arındırılmasında, kuyudaki suyun tamamının boşaltılması icap eder de, su kaynağının kuvvetli olması sebebi ile suyun çıkışı kapatılıp kuyu tam olarak boşaltılamaz ise müellifin tercih ettiği görüşe göre, oluşturulacak iki kişilik bilirkişi heyetinin kuyudaki mevcut su miktarını belirleyen tahminleri doğrultusunda harfeket edilir ve verdikleri karara göre yeterli miktarda su kuyudan çıkartılmak suretiyle kuyu temizlenir. Müellif bilir kişiye başvurma zorunluluğuna delil olarak da bu kâideyi kullanmaktadır²⁰².

13- اجماع الصحابة حجة قاطعة.

*Sahabenin icması kat'î delildir*²⁰³.

Bu kâide, sahabenin meshin cevazına dair sahabe ittifakını ve bu ittifakın icma olduğunu, kesin delil hükmü taşıdığını bildirmektedir.

¹⁹⁸ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 118.

¹⁹⁹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 117.

²⁰⁰ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 118.

²⁰¹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 138.

²⁰² es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 138.

²⁰³ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 155.

3.2. Kitâbu's-Salât

14- السنة المؤكدة و الواجب سواء.

*Müekket sünnet ve vacip aynıdır*²⁰⁴.

Müellif namaz kitabında ezanın hükmü konusunda Hanefî fakihlerinin ezanın müekket sünnet veya vacip olmasıyla ilgili görüşlerini serdettikten sonra²⁰⁵, müekket sünnetle vacibin yakın anlamlı kavramlar olduğunu vurgulayan bu kâideyi zikretmektedir²⁰⁶.

15- القبلة في حالة الاشتباه هي الجهة التي تُحرى.

*Belirsizlik durumunda kible, araştırma sonucu oluşan kanaatin belirlediği yöndür*²⁰⁷.

16- العبادة لا تصح بدون النية.

*İbadet niyetsiz sahih olmaz*²⁰⁸.

Müellif namaza başlamak için niyetin şart olduğunu bildirmekte sonra da bu kâideyi yazarak ibadetlerin niyetsiz sahih olmayacağını net bir şekilde ifade etmektedir²⁰⁹.

17- الأصل في الدعاء المخافتة دون الجهر.

*Aslolan, duayı açıktan değil sessiz yapmaktır*²¹⁰.

²⁰⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 195.

²⁰⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 194.

²⁰⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 195.

²⁰⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 213

²⁰⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 217.

²⁰⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 217.

²¹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 228.

Müellif namazda imamın Fatiha'yı okumasından sonra imam ve cemaatin "amin" duasını açıktan yapıp yapmayacakları konusunu tartıştıktan sonra sahih olan görüşü beyan ederek sonuçta bu kâideyi bildirmektedir.

Aynı kural "Aslolan, duayı sessiz yapmaktır"²¹¹ (الأصل في الدعاء هو المخافتة) ibaresiyle de geçmektedir.

18- الأمر بالفعل لا يقتضي الدوام.

*Bir filde emir, o filde devamı gerektirmez*²¹².

"Ta'dil-i erkân"ın hükmüne dair mezhep içi ve diğer görüşlerin serdedilmesinden sonra müellif, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in ta'dil-i erkânın farz olmadığı yönündeki görüşlerini tercih etmektedir. Buna delil olarak önce ilgili ayetlerdeki rukû' ve secde lafızlarının lugat manalarını, peşinden de ta'dil-i erkânın açılımı olarak görülen rukû ve secdede tuma'nine (الطمأنينة) kavramını bu fiillerde devam olarak açıklamaktadır. Halbuki emir, gereği tahakkuk ettikten sonra devamı gerektirmez. Rukû ve secde emirleri de, gerçekleşikten sonra devamlılık içermezler²¹³.

19- حال العذر مستثناة.

*Özürli durumlar istisnai durumlardır*²¹⁴.

Müellif bu kâideyi cemaatin saf düzeninin keyfiyetini açıklarken, ön safta boşluk olmadığına tek kişi olarak en arka safa namaza durulmasının mekruh olmayacağını ifade sadedinde zikretmiştir. Çünkü, bu durumdaki kişi yanına duracak bir şahıs bulamayacağı gibi, önden birini çekmek de Hanefî mezhebinde "amel-i kesir"e

²¹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 331.

²¹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 230.

²¹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 230.

²¹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 247.

gireceğinden, bu kişinin “mazur” sayılarak tek başına safa durmasında bir beis görülmemiştir²¹⁵.

20- مجرد العزم معفو ما لم يتصل بالفعل.

*Mücerret azim, fiille birleşmedikçe yok hükmündedir*²¹⁶.

Kişinin seferilik hükmünü kazanması için sadece yolculuğa niyet etmesi yetmemekte, aynı zamanda bulunduğu yerleşim biriminden ayrılması da şart koşulmaktadır. Mezkûr küllî kâide de bu durumu teyit eder mahiyette zikredilmiştir²¹⁷.

21- القضاء لا يتغير بالنية بعد خروج الوقت.

*Kaza, vakit çıktıktan sonraki niyetle değişmez*²¹⁸.

Müellif, seferi olan bir kişinin, vaktinde eda edemediği bir namazın kazası için yine namazını zamanında kılamamış mukim bir imama uyararak seferi namazın kazasını kılamayacağını belirtmektedir. Çünkü vakit içerisinde mukim bir imama uyararak kıldığı namaz, mukime iktida ile dört rekata geçişi sahih görülerek, imamın namazı gibi sahih görülmüştür. Ancak vakit çıktıktan sonra kılınacak olan namaz kişinin zimmetinde iki rekat olarak sabit olduğundan dört rekata geçişi caiz görülmemiştir. Buradan hareketle de bu kâide bildirilmiştir.

22- السقوط بقدر الضرورة.

*Yükümlülüğün sakıt olması zaruret miktarıncadır*²¹⁹.

²¹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 247.

²¹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 253.

²¹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 252, 253.

²¹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 260.

²¹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 265.

Binek üzerinde namaz faslında, yağmur ve çamur hallerinde binek seyir halindeyken, binek üzerinde farz namazın caiz olmadığını belirten müellif; eğer binekten inmek mümkün de oturmak (ku'ûd) mümkün değilse, ayakta imayla; oturmak mümkün de secde mümkün değilse bu takdirde oturarak ima ile namazın eda edilmesi gerektiğini beyan etmekte buna delil olarak da “yükümlülüğün sakıt olması zaruret miktarıncadır” kâidesini zikretmektedir²²⁰.

23- السفينة بمنزلة الأرض.

*Gemi kara hükmündedir*²²¹.

Bu kâide, demir almış olan bir gemide kılınan namzla ilgilidir. Namazı kıyam, rukû ve secde erkânı ile kıbleye yönelerek kılmalıdır. Seyir esnasında kıble yönü değiştikçe, namaz kılan şahıs da yönünü kıbleye çevirmelidir. Müellif bu durumu şu kâideye bina etmektedir: “Gemi kara hükmündedir²²².”

24- شرط الشيء يكون سابقا عليه أو مقارنا له.

*Bir şeyin şartı ondan önce ya da onunla beraber var olur*²²³.

Müellif, bayram namazlarının vucup şartlarının, Cuma namazının şartlarıyla bir olduğunu belirtmektedir. Ancak bir şeyin, bir şeye şart olması, o şeyin ondan önce var olması veya onunla beraber aynı anda var olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple bayram namazlarında hutbe şart değil sünnettir. Çünkü bayram hutbesi namazın şartı değildir ve namazdan sonra eda edilir. Cuma hutbesi ise cumanın şartından olduğu için namazdan önce eda edilmektedir²²⁴.

²²⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 265

²²¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 265

²²² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 265

²²³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 276

²²⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 276.

25- الأصل في الأذكار هو الإخفاء دون الجهر.

*Zikirde aslolan açıktan değil, sessiz yapmaktır*²²⁵.

Bayram namazlarına giderken tekbir getirmenin hükmü sünnet olarak açıklanmaktadır. Ancak bu tekbirlerin sesli mi yoksa sessiz mi yapılacağı hususunda mezhep içinde ihtilaf bulunmaktadır. Kurban bayramı hariç bu tekbirlerin sessiz yapılması yönündeki Ebu Hanife'nin görüşünü tercih eden müellif Kurban Bayram namazına giderken ise tekbirlerin sesli olması gerektiğini belirtmektedir. Zira zikirde asıl olan açıktan değil sessizlik kâidesidir. Ancak artı bir delil varsa sesli zikir yapılır.

26- الصلاة لا تسقط عن المكلف ما دام قادرا علي الأداء.

*Namaz, edasına güç yetirdiği sürece mükelleften sakıt olmaz*²²⁶.

27- العاجز لا يكلف.

*Âciz olan kişi mükellef kılınmaz*²²⁷.

Yani, bir şeyden aciz olan kişi o şeyle mükellef kılınmaz. Hastanın namazı babının hemen başında mükellefin edaya güç yetirebildiği takdirde namazın mükelleften asla düşmeyeceği belirtilmektedir. Ne zaman ki mükellef, hastalık sebebiyle namazın bazı rukünlerini eda edemez olur, o zaman bu rukünler mükelleften acizliği miktarınca düşer²²⁸.

Aynı küllî kâide, yolculukta iken yolcunun ve iyileşmeden önce hastanın ölmesi durumunda, bu kişilere yolculuk ve hastalık sebebiyle tutamadıkları orucun kazasıyla o anda mükellef olmadığına delil olarak, orucu terketmeye sebep olan özür kalkmadıkça

²²⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 294.

²²⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 304.

²²⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 304, 551.

²²⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 304.

kişiyeye terkettiği oruçların kazası gerekmez hükmünü desteklemek için kullanılmaktadır²²⁹.

28- الغالب ملحق بالمتيقن.

Zann-ı gâlip ile hasıl olan bilgi, kesin bilinene ilhak edilir²³⁰.

Ruku ve secdeye güç yetiremeyen kişinin, namazını oturarak îmâ ile kılması gerektiği Hanefî mezhebi görüşüdür. Buna karşın, İmam-ı Şafii'nin kişinin, namazı îmâ ile ayakta kılması gerektiği yönündeki görüşüne yer verilmiş olup, kıyamın bir rukûn olduğu ve özürsüz sakıt olamayacağı esasına dayandırılmıştır. Müellif Hanefî anlayışına göre, rukûya güç yetiremeyenin genelde kıyama da güç yetiremeyeceği varsayımından hareketle bu kâideyi serdetmiştir²³¹.

29- السقوط بقدر العجز.

Yükümlülüğün sakıt olması acziyet miktarıdır²³².

“Yükümlülüğün sakıt olması zaruret miktarıdır²³³” kuralıyla da bu kuraldaki manaya, aciz kelimesi yerine zaruret kelimesi ile başvurulmaktadır.

Hasta olan kişi gücü yettiği sürece namazdaki tüm zikirleri yerine getirmek zorundadır. Zira rukû ve kıyamdan acizlik hali zikre mani değildir.

30- العجز عن الأداء لا يسقط القضاء و إنما يسقط بسبب الحرج.

Edâdan âciz olmak, kazayı düşürmez; kaza ancak zorluk sebebiyle düşer²³⁴.

²²⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 551.

²³⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 306.

²³¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 306.

²³² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 307.

²³³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 265.

Namazın acizlik sebebiyle hastadan tamamen düşmesi durumunda, hastanın geçen namazları kaza edip etmeyeceği meselesi bu kural çerçevesinde cevaplandırılmaktadır. Kaza namazları için kuralda zikredilen zorluğun, çokluk kavramıyla açıklandığı da görülmektedir. Zorluğa götüren, altı namazlık çokluk sınırının da sahabenin icması ile tesbit edildiği ayrıca müellif tarafından belirtilmektedir²³⁵.

31- المعتبر حال الشروع في القضاء.

*Kaza namazının edasında esas olan, kişinin namaza başlama anındaki konumudur*²³⁶.

Mükellefin, ibadetini eda hususunda acziyeti varsa, miktarınca sakıt olur. Bir acziyet söz konusu değil ise ibadetin kamilen yapılması gerekir ki kazalarda da durum böyledir: Kazaya kalma anındaki acziyete itibar olunmaz, mükellefin ibadete başlama anındaki durumu esas alınır.

32- وجوب القضاء موسع إنما يتعين الوجوب وقت الشروع.

*Yükümlülüğü kaza etmenin vakti geniştir. Kazanın vakti ancak kazayı ifaya başlamakla taayyün eder*²³⁷.

33- لا يلزم بالشروع في النفل أكثر من الشفع.

*Nafile namaza başlamakla, iki rekattan fazlası ilzam olunmaz*²³⁸.

Müellife göre cemaatin farza başlaması beklenirken, bir kişinin nafile namaza durması halinde o kişinin iki rekattan fazla bir namazı eda etmekle mükellefiyeti olamaz.

²³⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 309.

²³⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 309.

²³⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 309.

²³⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 309.

²³⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 319.

34- نقض الفرض للأداء علي الوجه الأكمل جائز.

*Farzı, daha mükemmel olarak eda etmek için bozmak caizdir*²³⁹.

Farz namazını tek başına kılmakta olan bşr kişinin, bu namazı cemaatle kılmak için bozması caizdir.

35- للأكثر حكم الكل.

*Çok, bütün hükmündedir*²⁴⁰.

Mükellef, başladığı namazın eğer çoğunu kıldıysa namazını bozmadı; namazını tamamlar. Çünkü bir şeyin çoğunu eda eden tamamını eda etmiş gibidir. Bu durumda da namazı bozma ihtimali kalmamıştır²⁴¹.

Müellifin verdiği misallerde de görüldüğü üzere, “Çok bütün hükmündedir” küllî kâidesi dğrultusunda namazın yarısından fazlası, namazın tamamı kabul edilmekte ve birden fazla mesele bu kurala göre cevaplandırılmaktadır.

Bu kural “الأكثر حكم الكل في كثير من الأحكام” “Genelde çoğunluk bütün hükmündedir”²⁴² ifadesiyle de yer almaktadır.

Hakimin, li'ân yapan tarflar henüz lianı tamamlamadan, boşanmaya hükmetmesi durumunda bakılır; eğer taraflar li'ânın çoğunu ifa etmişlerse bu li'ân tam kabul edilir ve boşanma geçerli kılınır. Semerkandî, serdettiği bu görüşe delil olarak, içtihadî meselelerde mezkur küllî kâidenin cari olduğunu beirtmektedir²⁴³.

²³⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 319

²⁴⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 320,380.

²⁴¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 319, 320; II, 481.

²⁴² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 334.

²⁴³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 334.

36- الأمر للفرضية و الوجوب.

*Emir siğası, farziyet ve vaciplik ifade eder*²⁴⁴.

Müellif, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) vitr namazı ile ilgili buyurduğu "فصلوها" emrinden hareketle, vitr namazının kılınmasının vacip olduğunu bildirerek, bu kâideyi zikretmiştir.

37- لا تثبت الفرضية و الوجوب بالاحتمال.

*Farz ve vacip hükümler ihtimalle sabit olmaz*²⁴⁵.

Müellif vitr namazının vacip olmadığı görüşünde olan fakihlerin ictihadını serdederken bu kuralı öne sürerek vitr namazının sünnet olduğunun akli delilini ortaya koymaktadır. Çünkü, varit olan hadisler arasında tearuz olduğu bildirilmektedir²⁴⁶.

38- نقض الفرض لأداء الواجب لا يجوز.

*Vacibi eda için farzı bozmak caiz olmaz*²⁴⁷.

Müellif namazda vacibin edası için farzın bozulmasının caiz olmadığını ifade etmiştir. Uygulamada, kunutu unutarak rukûya giden kimsenin, bunu rukûda iken hatırlaması durumunda, rukûyu iptal ederek kıyama kalkıp kunut duasını okuması caiz değildir. Çünkü vacipin edası için farzın edası iptal edilemez²⁴⁸.

39- المواظبة علي الشيء دليل علي أنه واجب.

²⁴⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 321; III, 114.

²⁴⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 321,322.

²⁴⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 322.

²⁴⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 328.

²⁴⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 328.

*Peygamberimiz'in (s.a.v.) bir ibadetin edasındaki devamlılığı, o ibadetin vacip olduğuna delildir*²⁴⁹.

Sehiv secdesinin sünnet mi yoksa vacip mi olduğu hususunda, İmam Muhammed'in *el-Asl*'da zikrettiği görüşü tercih ettiğini belirten Semerkandî, bu görüşü dayandırdığı sünnet delilinden sonra ikinci olarak, bir şeyde devamlılık, onun vacip olduğuna delildir, küllî usül kâidesini serdetmektedir²⁵⁰.

40- التحري دليل مع الظن عند الحاجة دفعا للخرج.

*Araştırma, ihtiyaç anında zorluğu ortadan kaldırmak için, zanni boyutu olmakla birlikte bir delil sayılır*²⁵¹.

41- لا حرج في أول مرة (المرّة؛ مرّة).

*İlk defada zorluk yoktur*²⁵².

İbadetin edası esnasında vaki olan ilk tereddütte yanlışlığın vukuu konusunda meşakkat doğuran bir durum yoktur. Çünkü kişinin ibadetinin her hangi bir rüknünü edada meydana gelen ilk tereddüt bir gerçeğin tezahürüdür. Onun için ibadeete baştan başlanılacaktır. Ancak tereddütler sık sık vaki olursa o zaman araştırma yapılır, araştırma sonucunda ulaşılan kanaat her ne kadar zan taşısa da delil sayılmaktadır. Çünkü meşakkatin izalesi ancak araştırma ile mümkündür²⁵³.

42- الحكم في حق التبع يستغني عن السبب.

²⁴⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 333.

²⁵⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 332, 333.

²⁵¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 335.

²⁵² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 335.

²⁵³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 335.

*Tâbi olan hakkındaki hüküm, sebepten müstağnîdir/sebebe ihtiyaç duymaz*²⁵⁴.

İmamın sehiv secdesinin vücup sebebi, sehiv olarak tespit edildikten sonra, imama tabi olan cemaata sehiv secdesinin vacip olması için bir sebebe ihtiyaç duyulmaz.

Bu hükmün lâhik²⁵⁵ ve mesbûk²⁵⁶ için de geçerli olduğu, mezkur kâide ışığında beyan edilmektedir²⁵⁷.

43- لا تجتمع في صلاة واحدة إمامان في حالة واحدة.

*Aynı durumda, bir namaz edasında iki imam olmaz*²⁵⁸.

Bunun anlamı, imam namaz kıldırırken abdesti bozulursa, yerine başkası geçer ve namaza kaldığı yerden devam eder. Muktedi olan cemaatin namazı burada sağlıklıdır ve baştan sona kadar da imam tektir. Abdesti bozulan imamın yerine bir başkasının geçmesiyle, mescidi terketmiş olsun veya olmasın abdesti bozulan imamın imamlığı da düşmüş olur.

44- الإمام في حكم المنفرد و هو أصل بنفسه.

*İmam kendi açısından münferid hükmündedir ve kendisi için namazı asaleten kılar*²⁵⁹.

İmamın namazdayken yerine birini geçirmeden mescit dışına çıkması durumunda cemaatin imamsız kalması sebebiyle cemaatin namazının bozulacağı tek görüş olarak

²⁵⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 342.

²⁵⁵ Namaza imam ile beraber başladığı halde kendisine ârız olan uyku, gaflet, izdiham veya abdest bozulması gibi bir durum sebebiyle namazın tamamını veya bir kısmını imam ile kılamayan kimse. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s.324)

²⁵⁶ İmama namazın başında değil de arasında veya sonunda uyan kimse. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s.365)

²⁵⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 342.

²⁵⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 352.

²⁵⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 353

nakledilirken, aynı durumda imamın namazının bozulup bozulmayacağında iki ayrı görüşten bahsedilmektedir²⁶⁰. Semerkandî, naklettiği iki görüşten, meşhûr olanı; bozulmaz görüşünü tercih ettikten sonra buna dayanak olarak da bu küllî kuralı zikretmektedir²⁶¹.

45- موضع الصفوف لها حكم المسجد.

*Safların oluşturulduğu yer, mescit hükmündedir*²⁶².

Müellif bu kâideyi, İmam Muhammed'in, imam namazı terk etse, mescitten de çıksa ama safların oluşturulduğu yeri henüz terk etmemiş olsa, cemaatin namazı bozulmaz görüşünün delili olarak bildirmektedir²⁶³. Her ne kadar Semerkandî bu görüşü tercih etmese de bu kâideyle, imam mescidi terk etse dahi cemaatin saf tuttuğu mekanı aşmaması durumunda cemaatin namazının bozulmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Müellif ise bu kuralın mescit dışında, açık arazide geçerli olduğunu, ancak mescitin olmadığı yerde saf tutulan mekanın mescit hükmünü aldığını, mescidin söz konusu olduğu yerlerde ise bu kuralın tatbik edilemeyeceğini beyan etmektedir²⁶⁴.

46- السترة تجعل لما دونها حكم المسجد.

*Sütire, koyulduğu yerden berisini mescit hükmünde kılar*²⁶⁵.

İmam, abdesti bozulduğunda yerine biri kaim olursa cemaatin namazı sahih olur. Ancak istihlaf, imam sütreyi aştıktan sonra olursa, o zaman cemaatin namazı fasit olur.

²⁶⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 352, 353.

²⁶¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 353.

²⁶² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 353.

²⁶³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 353.

²⁶⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 354.

²⁶⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 355.

3.3. Kitâbu'l-Cenâiz

47- ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن.

*Müslümanların iyi gördüğü şey Allah katında da iyidir*²⁶⁶.

Müellif “kitâbu'l-cenâiz”de ruhunu teslim eden kişiye yapılması lazım gelen muameleyi açıklarken bunlardan biri olarak ölen kişinin gözlerinin kapatılmasını zikretmektedir²⁶⁷. Çünkü gözlerin açık bırakılması ürkütücü bir manzara ortaya çıkarmakla beraber insanlara da hoş gelmemektedir. Ayrıca bu işlem Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bildirilen ve bir kural olarak telakki edilen aşağıdaki hadisin de uyulmasıdır: Müslümanların iyi gördüğü şey Allah katında da iyidir²⁶⁸.

48- الميت لا يزين.

*Ölü tezyin edilmez*²⁶⁹.

Ölünün tırnak ve saçlarının kısaltılması ile sakalının taranması fiillerinin tezyin kabilinden olduğunu belirten müellif, bu fiillerin yapılmasının uygun olmayacağı mezkur ifade ile pekiştirerek, kâideleştirmektedir²⁷⁰.

49- إذا لم تصح صلاة الإمام لم تصح صلاة القوم.

*İmamın namazı sahih olmazsa cemaatin namazı da sahih olmaz*²⁷¹.

²⁶⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 377; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 84.

²⁶⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 377.

²⁶⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 377.

²⁶⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 380.

²⁷⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 380.

²⁷¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 396

3.4. Kitâbu'z-Zekât

50- النماء من حيث العين يكون بالأسامة, و من حيث المعنى بالتجارة.

*Nema, ayn itibarıyla otlak hayvancılığıyla ve mana itibarıyla ticâretle olur*²⁷².

Zekat malları iki türe ayrılmaktadır. Bunlardan otlaklarda yetiştirilen hayvanlar, bizatihi beslenerek yetişirler ve bu onların neması yani artışını teşkil eder. Ticâret malları ise, ticâret özelliği taşıdığı için potansiyel olarak nema/artış özelliğine sahiptir. Çünkü bu mallar mübadele yoluyla elden ele değerlendirilerek intikal eder²⁷³.

51- الأثمان خلقت في الأصل للتجارة.

*Paralar asıl itibarıyla ticâret için var edilmişlerdir*²⁷⁴.

Bu kâide, iki çeşit olan ticâret mallarından yaratılış itibarıyla para olan altın ve gümüşün, ticâret malı olabilmesi için diğer ticâret mallarının aksine, niyete ihtiyaç duymadığını temellendirerek bunların özünde nema vasfı taşıdığını bildirmektedir²⁷⁵.

52- الحرج مرفوع.

*Zorluk kaldırılmıştır*²⁷⁶.

Altın ve gümüş paraların dinar ve dirhem birimlerinin altına düşen küsurat bölümlerinde her ne kadar zekat farz olsa bile uygulamadaki sıkıntılar göz önüne alınarak, bunlardan zekatın hesap edilerek verilmesi, zorluklar sebebiyle tercih edilmemiş ve bu hüküm bu kâideye dayandırılmıştır²⁷⁷.

²⁷² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 412.

²⁷³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 412.

²⁷⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 412.

²⁷⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 412.

²⁷⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 418.

²⁷⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 418.

53- يجب أن يكون التقويم بما هو أنفع للفقراء قدرا و رواجاً.

*Mallardan zekat verilmesi esnasında, malın doğrudan kendi cinsinden değil de fakirlerin işine en iyi yarayacak miktar ve birimden verilmesi gerekir*²⁷⁸.

54- الجودة في الأموال الربوية لا قيمة لها عند الانفراد و لا عند المقابلة بجنسها.

*Ribevî mallarda yani faize konu olan mallarda nisabın oluşturulmasında, kendi cinsi ile karşılaştırıldığında veya tekbaşına olduğunda kalite itibara alınmaz*²⁷⁹.

Altın veya gümüş her hangi bir malın ağırlığı itibarıyla nisaba ulaşmadığı ancak işçiliği veya kalitesi sebebiyle, kıymetinin nisaba denk geldiği durumlarda, bu mallarda zekat gerekmediği bu küllî kâide ile delillendirilmektedir²⁸⁰.

55- المعتمد في باب التجارة معنى المالية و القيمة دون العين.

*Ticâret alanında malların zekatı babında itibar edilen malın zâtı değil maliyet vedeğeridir*²⁸¹.

56- سبب وجوب الزكاة هو المال النامي الفاضل عن الحاجة.

*Zekatın farz oluş sebebi malların artma özelliği taşınması ve ihtiyaç fazlası olmasıdır*²⁸².

Ticâret mallarının zekatı babında, ticâret bölümünde malın zâtının değil, maliyet ve kıymetin esas olduğuna mesnet olarak getirilen bu kâide²⁸³ aynı zamanda otlak hayvanlarının zekatı babında da bölümün temel kuralı olarak zikredilmektedir²⁸⁴.

²⁷⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 419.

²⁷⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 421.

²⁸⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 420,421.

²⁸¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422.

²⁸² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422, 437.

57- متى حال الحول على مال التجارة يكون ناميا فاضلا عن الحاجة تقديرا.

*Ticâret malının üzerinden bir sene geçmesi ile ticâret malı itibari olarak ihtiyaç fazlası ve artıcı özelliğe sahip konuma gelir*²⁸⁵.

Zekatın farz oluş sebebinin artma özelliğine sahip ihtiyaç fazlası mal olduğu ifade edildikten sonra, nemanın ticâret malında maliyet açısından kârla olduğu belirtilmekte ancak artışı gerçek olarak tespit etmek imkan dışı olduğu, bu sebeple nemanın sebebinin ticâret olduğu ve bunun da bir senelik zaman mefhumu ile oluştuğu ifade edilmektedir. Bu bilgilerin sonucu olarak müellif, “Ticâret malının üzerinden bir sene geçmesi ile ticâret malı itibari olarak ihtiyaç fazlası ve artıcı özelliğe sahip konuma gelir” kuralına ulaşmaktadır²⁸⁶.

58- ما سوى الذهب و الفضة إنما يصير للتجارة بالنية و التجارة جميعا.

*Altın ve gümüş dışındaki mallar ancak ticârete niyet ve fiilen satım yapmakla ticâret malı kabul edilir*²⁸⁷.

Bu dâbıtı zikreden müellif, kuralın uygulaması olarak mesleki faaliyetler için sahip olunan iş elbisesi veya iş araç ve gereçleri gibi malların ticâretine sadece niyet edilmesiyle, söz konusu malların, bu mallarla ticâret yapılmadıkça ticâret malına dönüşmeyeceğini misal olarak getirmektedir²⁸⁸.

59- الزكاة في السوائم تتعلق بالعين.

²⁸³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422.

²⁸⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 437.

²⁸⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422.

²⁸⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422.

²⁸⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 423.

²⁸⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 423,424.

*Otlak hayvanlarında zekat, malın zatına taalluk eder*²⁸⁹.

Zekat malında nisabın tam olmasının havlin başında ve sonunda arandığını belirtilen bölümde, hangi durumlarda havlin kesilip yeniden başladığı konusu ele alınırken, ticâret mallarının zekatında maliyet esas olması²⁹⁰ sebebiyle ticâret mallarının başka cinsten bir ticâret malı ile değişiminin, manen cins birliği (maliyet) söz konusu olduğu için havlin kesilmesi ve yeniden başlaması sonucunu doğurmadığı belirtilmektedir²⁹¹.

Ticâret malının otlak hayvanı olması durumunda ise mal değişimi, ister birinci cinsin hilafına, isterse birinci cinsle aynı gerçekleşsin, her iki durumda da havlin kesilmesiyle sonuçlanmaktadır. Çünkü otlak hayvanlarında zekat, malın aynına taalluk etmektedir. Çünkü mezkur durumda havl hükmü ne hakiki manasıyla ne de takdirene bulunmaktadır²⁹².

60- الواجب في السوائم متعلق بالعين صورة و معنى.

*Otlak hayvanlarında farz olan zekat şekil ve mana açısından malın zatına taalluk eder*²⁹³.

Zekatın farz olduğu mallarda yapılacak mali işlemlerle ilgili hükümleri tartışan müellif, söz sırası otlak hayvanlarına geldiğinde, aynı cinsten hayvanla olsun veya farklı cinsten hayvan, ticâret malı veya para olsun, havlin tamamlanmasından sonra yapılacak olan satışın tazmini gerektirdiğini, farzın asıldan bedele yani satın alınan yeni mala veya paraya intikal etmediğini ifade etmektedir. Hatta bu yeni mal veya para helak olsa yükümlülük yine de sakıt olmamaktadır. Söz konusu satış, farz olan miktar hakkında itlaf kabul edilmektedir ki bu sebeple de tazmin gerekmektedir. Bu da müellif

²⁸⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 426.

²⁹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422.

²⁹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 425.

²⁹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 431.

²⁹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 426.

tarafından, benzer ifadelerle birden fazla yerde kullanılan²⁹⁴, “otlak hayvanlarında farz olan zekat şekil ve mana açısından malın zatına taalluk eder” dâbıtı ile temellendirilmektedir²⁹⁵.

61- المعتبر في مال التجارة هو معنى المالية دون الصورة.

*Zekatla ilgili olarak ticâret mallarında şekile değil değere itibar olunur*²⁹⁶.

Zekat bölümünde farklı yerlerde benzer lafızlarla da kullanılan²⁹⁷ bu dâbıt, bu sefer de havlin tamamından sonra mislî değeriyle ya da kabul edilebilir bir zarar²⁹⁸ ile yine ticâret malı karşılığı satılan ticâret malının tazmin olunmayacağı; farz olan zekatın o maldan manen misline yani diğr bir ticâret malına intikal ettiği hükmüne delil olarak kullanılmaktadır²⁹⁹.

62- الحول الموجود في حق الأصل كالموجود في حق التبع.

*Asıl için geçerli olan havl, bu asla tâbi olan mal için de geçerlidir*³⁰⁰.

Ticâret mallarının zekatı babında, kendine zekat taalluk eden kazançların ve bunların artışlarının hükmü konusuna gelindiğinde bu dâbıt konunun temel kuralı olarak zikredilmektedir. Böylece zekatın farz olduğu bir mala tabi olan her kazançta zekat gerekmektedir³⁰¹.

²⁹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 426.

²⁹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 431.

²⁹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 431.

²⁹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422.

²⁹⁸ Gabn: erdoğan, Mehmet 151.

²⁹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 431.

³⁰⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 432.

³⁰¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 432.

63- يتجدد النماء بتجدد الحول.

*Zekat mallarındaki nema özelliği, havlin yenilenmesi ile yenilenmiş olur*³⁰².

Havlin tamamından sonra elde edilen kazancın, geçen havlin hesabına değil elde edildiği havlin hesabına dahil edilmesi gerektiğini ifade eden müellif, “nema özelliği havlin yenilenmesi ile yenilenir” kâidesini buna delil olarak getirmektedir³⁰³.

64- الزيادة تجعل تبعا للمزيد عليه.

*Artış, artana tâbi kılınır*³⁰⁴.

Artış, artana tâbidir (الزيادة تبع للمزيد عليه) lafzıyla³⁰⁵ da kitapta yer bulan bu kâide, elde edilen artışın asılla farklı cinsten olması durumunda -deveyle koyun gibi-, farklı cinsten olanın artış kabul edilmemesi sebebiyle, asla tabi kılınmadığı belirtilmektedir³⁰⁶.

65- الشئى حرام في باب الزكاة.³⁰⁷

*Bir maldan iki kere zekat almak haramdır*³⁰⁸.

Zekatı verilmiş devenin para karşılığı satılması durumunda elde edilen paranın, elde sabit olan para cinsinden nisaba katılıp katılmayacağı hususunda İmameyn ile Ebu

³⁰² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 433.

³⁰³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 432,433.

³⁰⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 433

³⁰⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 434

³⁰⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 434.

³⁰⁷ es-Sinâ: İki kere tekrarlanan iş. Hadis-i şerifte: “لا تثنى في الصدقة” “Zekat bir senede bir maldan ikinci kere alınmaz” buyurulmaktadır. Ebu Ceyb, Sa’dî, *el-Kamûsu’l-Fıkhî*, Daru’l-Fıkr, Şam, 2005.

³⁰⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 434.

Hanife arasında vâki icthâat farklılığına dikkat çeken müellif, Ebu Hanife'nin bu paradan zekatın gerekmediği görüşünün delili kabilinden bu kuralı kullanmaktadır.

66- لا يقطع حكم التبع عن الأصل.

*Tâbinin hükmü, asıldan ayrılmaz*³⁰⁹.

Zekatı verilmiş develerin bedelinin nisabı ve ayrıca diğer paraların nisabı olmak üzere elinde iki nisabı olan kişiye, herhangi bir miktar para miras kalması veya hibe edilmesi durumunda yeni paranın, havli en yakın olan nisaba dahil edilmesi gerektiğini ifade eden müellif, yeni kazanılan paranın miras veya hibe yoluyla değil de zekatı ödenmiş diğer nisaplardan birinde ticârette bulunulması sonucu elde edilmesi halinde, yeni kazancın, havli en yakın olana değil de ticâret sonucu kendisinde kazancın gerçekleştiği nisaba dahil edilmesi gerektiğini ayrıca belirtmektedir. Çünkü ilk meselede elde edilen kazanç, asla tâbîlik açısından önceki iki nisaba aynı mesafede bulunmaktadır. Zira her ikisi de ticâret malıdır. Bu sebeple, verilecek zekatta fakirin faydasına olan tercih edilmektedir. İkinci meselede, elde edilen kazanç önceki iki nisaptan birine gerçek manada tâbidir ve onun hükmü, tâbî olduğu asıldan ayrılmaz³¹⁰.

67- النماء في الحيوان بالأسامة.

*Hayvanlarda nemâ vasfı, otlak hayvanı olmakla gerçekleşir*³¹¹.

Otlak hayvanlarının zekatı babında, nisabın vasfı otlak hayvanı olmakla açıklanmakta, besi ve binek hayvanlarında zekat gerekmediği ifade edilmektedir. Zira zekat sadece nemâ vasfına sahip mallarda gerekmektedir; hayvanlarda nemâ da otlak hayvanı olma klardır³¹².

³⁰⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 436.

³¹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 436.

³¹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 444.

³¹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 443, 444. Ayrıca bkn: Nema ayn itibariyle: otlak hayvancılığıyla ve mana itibariyle: ticaretle olur (es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 422)

68- الوارث و الموصى له خلف الميت.

Mirasçı ve kendisine vasiyette bulunulan kişi, ölünün halefidirler³¹³.

Mirasçı ve kendisine vasiyette bulunulan kişi, ölenin halefi olduğu için kalan mal onlara intikal olur.

69- القاضي يقضي بعلمه في الأموال.

Hakim, zekat mallarında kendi bildiği ile hüküm verir³¹⁴.

70- الصغير يعد غنيا بما له من المال بخلاف الكبير.

Büyük çocuğun aksine babanın küçük çocuğu babasının malıyla zengin sayılır³¹⁵.

Zekatın kimlere verilebileceğinin açıklandığı bölümde zengin büyük çocuklarına zekat verilebileceği, küçüklerine ise verilemeyeceği müellif tarafından bu kuralla delillendirilmektedir³¹⁶.

71- الظاهر لا يبطل إلا باليقين.

Zahiren var olan hüküm ancak kesin bilgi ile geçersiz olur³¹⁷.

Mükellefin zekatını verdiği kişi hakkında bir bilgiye sahip olmayıp zekat niyeti ile zekatını ödedikten sonra zekatın ödendiği kişilerin aslında zengin, oğlu veya babası gibi zekat verilmesi caiz olmayan kişiler olduğu kesin olarak bilirse bu eda caiz olmamaktadır. Müellif bu hükme mezkur kâideyi delil olarak sunmaktadır. Zira

³¹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 459.

³¹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 461

³¹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 466.

³¹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 466.

³¹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 471.

mükellef zekata niyet etmek suretiyle ödemeyi zahiren mahalline yapmıştır. Ancak zahirin hilafı daha sonra kesin bir bilgi ile sabit olmuş ve “zahiren var olan hüküm ancak kesin bilgi ile geçersiz olur” kuralı mucibince ödeme geçersiz sayılmıştır³¹⁸.

72- الظاهر لا يبطل بالشك.

*Zahiren var olan şüphe ile geçersiz olmaz*³¹⁹.

Zekatını ödediği kişiler hakkında kesin bilgisi olmayan kişinin, bu bilgi eksikliği sebebiyle zekatını yeniden etmesi gerekmez.

73- لا يبقى الوجوب بعد هلاك المحل.

*Zekata konu olan malın helakinden sonra farziyet ortadan kalkar*³²⁰.

Bu kural zekat gereken malın toptan helaki durumunda zekatın sakıt olduğunu beyan sadedinde irad olunmaktadır.

74- يجوز دفع القيم و الأبدال في باب الزكاة و العشر و الخراج و صدقة الفطر.

*Zekat, öşür, haraç ve sadakayı fitır babında kıymet ve bedeller ile ödeme yapmak caizdir*³²¹.

Bu kâide İmam Şafii'nin görüşünün aksine Hanefî mezhebinde geçerli olarak zikredilmektedir³²².

75- الجوده في غير أموال الربا متقومة.

³¹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 471.

³¹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 471.

³²⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 474-475.

³²¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 474.

³²² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 474.

Ribevi olmayan mallarda³²³ kalite kıymet ifade eder³²⁴.

Zekatın eda şartları bahsinde ilk şart edanın, vasfı yönünden farz olan surette gerçekleşmesi olarak zikredilmekte ve otlak hayvanlarında vasıf yönünden farz olanın en iyi veya kötü değil vasat maldan olması gerektiği ifade edilmektedir. Müellif ödemenin vasat vasıflı hayvanlardan veya kıymet itibarıyla bunların misillerinden yapılabileceğini ayrıca belirtilmekte ve mükellefin iki vasat koyun yerine kaliteli, besili bir koyun verebileceğini misal olarak olarak getirmektedir. Ödenen bir kaliteli koyunun iki vasat koyunun yerine geçebildiği bu meselede kalitenin değer ifade etmesine delil olarak da bu kâide kullanılmaktadır³²⁵.

76- الجودة في أموال الربا معتبرة متقومة عند المقابلة بخلاف الجنس.

Ribevi mallarda kalite, farklı cins ile mübadelede muteberdir, kıymet ifade eder³²⁶.

Zekat malının, keylî veya veznî gibi ribevi mallardan olması durumunda ödeme eğer buğdayın zekatının arpa, altının zekatının gümüş ile ödenmesi gibi zekat malından farklı bir cins mal ile yapılmakta ise mükellefin vacip olan miktarın kıymetini ödemesi gerekmektedir. Kıymet itibarıyla farz miktardan daha azının ödenmesi durumunda ödemenin farz olan kıymete tamamlanması müellif tarafından mezkur kuralın gereği olarak görülmektedir³²⁷.

77- الجودة متقومة في أموال الربا عند مقابلتها بخلاف الجنس, بمنزلة الجودة في غير أموال الربا.

³²³ “Ribevi mal: Kendisinde riba cari olan mallara “emval-i ribeviye” denilir: Buğday, arpa, nukûd gibi.” Bilmen Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhîyye Kamusu*, VI, 13.

³²⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 477.

³²⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 477.

³²⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 478.

³²⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 478.

*Ribevi malların farklı cinslerle mübadelesinde değerlendirmeye tabi tutulan kalite, ribevi olmayan mallardaki kalite mesabesinde*³²⁸.

Müellif nisabın ribevi mallardan olup ödemenin de aynı cinsten malla yapılması durumunda Hanefî mezhebi içindeki içtihad farklılıklarını açıklarken öncelikle Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un "muteber olan kıymet değil miktardır", İmam Züfer'in "muteber olan miktar değil kıymettir" ve İmam Muhammed'in "muteber, fakirlerin menfaatine olandır" görüşlerini nakletmekte sonra konuyu bir misal üzerinden tavzih etmektedir. Burada ağırlığı ikiyüz dirhem, kıymeti de üçyüz dirhem olan bir gümüş kap ele alınmakta ve ödemenin gümüşle yapılması halinde mezhep imamlarının görüşlerinin yukarıda belirtilen tafsilat üzere olduğu belirtilmektedir. Ancak yine aynı misalde ödeme gümüşle değil de altın ile yapıldığında, bilittifak kıymet esas alınıp üçyüzdirhem değerinde gümüşün zekatı olarak yedi buçuk dirhem değerinde altın ödenmesi gerektiği ifade edilip hüküm bu kâide üzerine bina edilmektedir³²⁹.

78- المعتبر نية الأمر و هو المؤدي في الحقيقة، و المأمور نائب عنه.

*Asıl muteber olan emri verenin niyetidir, gerçekte zekatı eda eden de odur; görevlendirilen kişi onun vekilidir*³³⁰.

Kitapta niyet, zekatın eda şartlarından biri olarak zikredilmektedir. Niyetin mükellef tarafından yerine getirildiği ancak zekatı ehline veren kimsenin zekata niyet etmediği durumlarda, mükellefin ibadetinin caiz olduğu bu kurala bina edilmektedir. Mükellef, malının zekatını bir zimmiye veya başka birine, vekaleten fakirlere vermek üzere teslim ederse, bu kişi zekatı fakirlere verdiği esnada niyet etmiş olsun veya olmasın, müvekkilde niyet sabit olduğu için zekat caiz sayılmaktadır³³¹.

³²⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 480.

³²⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 479-480.

³³⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 481.

³³¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 481.

79- الطفل و المجنون لا اختيار لهما.

*Çocuk ve delinin iradeye dayalı tercihinin hükmü yoktur*³³².

80- الصبي العاقل عقله عدم في حق التصرفات الضارة.

*Mümeyyiz çocuğun tercipleri, zarar doğuran eylemlerinde geçerli değildir*³³³.

Çocuk ve deliye zekatın farz olmadığı hususundaki mezhep görüşünü nakleden müellif, zekatın bir ibadet olduğu, ibadetin ise niyetsiz ve iradesiz hüküm ifade etmeyeceğini belirttikten sonra, varılan hükmü bir önceki “Çocuk ve delinin iradeye dayalı tercihinin hükmü yoktur”³³⁴ ve “Mümeyyiz çocuğun tercipleri, zarar doğuran eylemlerinde geçerli değildir”³³⁵ kurallarıyla delillendirmektedir.

81- الأداء من الميت لا يتحقق.

*Ölünün edası gerçekleşmez*³³⁶.

82- العباداة لا تتأدى بالإنابة الشرعية³³⁷.

*İbadetler mahkeme vekaleti ile eda edilemez*³³⁸.

³³² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 481.

³³³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 481

³³⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 481.

³³⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 481

³³⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 482.

³³⁷ Muhakkik, bu kuralı kitapta (لا) lafzı ziyadesiyle (العباداة لا تتأدى بالإنابة الشرعية) ibaresiyle vermekte, (لا) lafzına koyduğu dipnotta da, bu kelimenin nüshaların hiç birinde bulunmadığını belirtmektedir. Yaptığımız inceleme muhakkiğin takdirinin isabetsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Kasani eserinde “eğer varisler ölünün vekaleti olmaksızın, mahkeme kararıyla vekil tayin edilirse bu zorlama vekalet, zorunlu vekalet (انابة جبرية) olur: zorlama da ibadete manidir” ibarelerini kullanmaktadır.

Bir önceki kuralla birlikte bu kural, zekatın edasının vasiyet edilmesi durumunda, zekatın terekenin üçte birinden verileceği Hanefî mezhebi görüşünü desteklemek için serdolanmaktadır.

83- الإكراه لا ينافي الاختيار.

*İkrah, iradeye bağlı tercih sorumluluğunu ortadan kaldırmaz*³³⁹.

İbadetin niyet ve iradeye dayalı tercih olmadan eda edilemeyeceğini farklı yerlerde zikreden müellif, mükellefin malının zekatının zekat memuru tarafından zorla alınması durumunda mükellefin iradesinin söz konusu olmadığı için zekatın eda edilmiş olmayacağını ifade etmektedir. Mükellefin zekat memuru tarafından çeşitli yollarla zekatını ödemeye zorlanmasında bir sakınca olmadığı ve bu durumda zekatın eda edilmiş olacağı bu kâideye dayandırılmaktadır.³⁴⁰

84- يكون القول قول المنكر مع يمينه.

*Hüküm, yemin ettiği takdirde iddiayı reddenin lehine olur*³⁴¹.

Müellif kitabın “*Mâ Yemurru bihî 'ale'l-Âşir*” adlı bölümünde, mükellefin, borçlu olduğu, malının üzerinden bir sene geçmediği, malının ticâret malı olmadığı gibi zekata mani durumunu belirtmesi ve zekat memurunun da aksini iddia etmesi durumunda yemin ettiği takdirde zekat mükellefinin sözüne itimat edilmesi gerektiği bu kuralla dayandırmaktadır³⁴².

Aynı kural *selem* bahsimde de geçmektedir. *Selem* akdinde ana parayı alan taraf “*Dirhemleri teslim aldım*” dedikten sonra bu dirhemlerin düşük değerli dirhemler

³³⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 482.

³³⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 483.

³⁴⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 483.

³⁴¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 487.

³⁴² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 486,487.

olduğunu iddia ederse, kıyasa göre hüküm selem sahibi lehinedir. Çünkü anaparayı teslim alan teslim aldığı paraların düşük değerli olduğunu iddia etmekte ve selem sahibi de bu iddiayı reddetmektedir. Bu ve benzer durumlar için “*Hüküm, yemin ettiği takdirde iddiayı reddenin lehine olur*” kuralı ana kural olarak zikredilmektedir³⁴³.

85- النسب يثبت في دار الحرب.

*Darulharpte de nesep sabit olur*³⁴⁴.

Dışarıdan gelen harbî tüccarlardan, harbînin ülkesinin bizden aldığı kadar, o da bilinmiyorsa %10 tahsil edilir ve alınan vergide zekat şartları aranmaz. Darulharpte de nesep sabit olacağından tüccarın elindeki câriye ile ilgili ümmü velet iddiası kabul edilir ve vergiye tabi tutulmaz³⁴⁵.

86- العشر و الخراج شرعا لمؤونة الأراضي.

*Hukuken, öşür ve haraç toprak ürünleri vergisidir*³⁴⁶.

Zimminin öşür arazisini satın alması durumunda, arazinin haraç arazisine dönüştüğü yönündeki Ebu Hanife'nin görüşünün tercih edildiği ilgili bölümde, toprak ürünleri vergisi sisteminin temel kurallarını açıklar mahiyette bu küllî kâideye ve peşinden de “...öşrün edasına ehil olanlara öşür, öşrü edaya ehil olmayanlara ise haraç konulur” ifadesine yer verilmektedir³⁴⁷. Böylece, öşür arazisini satın alan zimmi öşür ibadetine ehil olmadığı için arazi haraç arazisine dönüşmektedir.

87- مؤونة الأرض لا تغير من حالها إلا لضرورة.

³⁴³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 29.

³⁴⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 490.

³⁴⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 490.

³⁴⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 494.

³⁴⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 494.

*Toprağa bağlı mali yükümlülük konumu, ancak zorunlu hallerde değişir.*³⁴⁸.

Müslümanın bir haraç arazisi satın alması durumunda, haraç arazisinin öşür arazisine dönüşmeyeceği ve önceki kuralın açıklamasında bahsedilen, zimminin satın aldığı öşür arazisinin, haraç arazisine dönüşmesi hükmü bu kurala dayandırılmaktadır. Müslümanın genel olarak haraç vergisi ödeme ehliyetine sahip olması, arzinin haraç araziliğinden öşür araziliğine dönüşümü zaruriyetinin olmayış sebebini teşkil etmektedir. Zimminin satın aldığı öşür arazisinin, haraç arazisine dönüştüğü durumda ise zimminin öşür ibadetine ehliyetinin olmaması nedeniyle arzinin haraç arazisine dönüşmesinde zaruret bulunmaktadır.

88- سبب وجوب العشر هو الأرض النامية بالخارج حقيقة.

*Öşürün farz oluş sebebi, arzinin gerçek manada elde edilen ürünle nema özelliğini taşımasıdır*³⁴⁹.

89- سبب وجوب الخراج هو الأرض النامية بالخارج حقيقة أو تقديرا.

*Haraç vergisinin farz oluş sebebi, arzinin gerçekten veya hükmen elde edilen ürüne bağlı olarak nema özelliği taşımasıdır*³⁵⁰.

Kendinden önceki kural ile beraber bu kural “öşür ve haracın farziyet sebebinin beyanı” başlığı altında kullanılmaktadır. Afete maruz kalan öşür ve haraç arazilerinin, hem gerçek manada hem de takdiren mahsule sahip olmamaları sebebiyle haraç ve öşürden muaf oldukları, ziraatin mümkün olması durumunda terkedildiğinde öşür ve haraç arazilerinin gerçekte mahsülü olmaması nedeniyle öşürün sakıt olduğu, ancak mahsülün hükmen var kabul edilmesi sebebiyle haraç vergisinin ödenmesinin zorunlu olduğu bu iki kâideye bina edilmektedir³⁵¹.

³⁴⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 494.

³⁴⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 497.

³⁵⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 497.

³⁵¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 497.

90- العشر و الخراج لا يجتمعان في أرض واحد.

*Öşür ve haraç yükümlülüğü bir arazide aynı anda sabit olmaz*³⁵².

91- الجودة لا قيمة لها في أموال الربا.

*Ribevi mallarda kalite kıymet ifade etmez*³⁵³.

Bu kâide, firt sadakasının vacip olduğu miktarın açıklandığı kısımda, iyi kalite ve orta kalitedeki buğday ve arpadan verilecek firt sadakasında farz olan ölçüğün kaliteye bağlı olarak değişmediğine mesnet olarak getirilmektedir.

92- التعجيل بعد سبب الوجوب جائز.

*Bir şeyin vücup sebebi bulunduğunda, önceden edası caiz olur*³⁵⁴.

Müellif firt sadakasının vacip oluş vaktini Ramazan bayramının ilk günü ikinci fecir olarak açıkladıktan sonra, firt sadakasının erken ödenip ödenemeyeceğini Ebu Hanife'den gelen farklı rivayetlerle tartışıp Hasan b. Ziyad'tan aktarılan görüşü tercih etmektedir. Firt sadakasının birkaç sene erken edasında bir sakınca olmadığı yönündeki bu görüş, nafakası temin edilen kişilerin varlığının vücup sebebi, vaktin ise vücup şartı olduğundan hareketle, hüküm bu kâideyle delillendirilerek açıklanmaktadır.

3.5. Kitâbu's-Savm

93- مَنْ أتلف حق غيره بإذنه لا يجب عليه الضمان.

*Başkasının hakkını onun izni ile itlaf edene tazmin gerekmez*³⁵⁵.

³⁵² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 497.

³⁵³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 517.

³⁵⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 519.

³⁵⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 528.

Farz olan oruçlardan Ramazan orucuna aynî oruç, Ramazan dışındaki kaza, kefaret ve nezir oruçlarına zimmette sabit olması sebebiyle deyni oruç yaklaşımıyla açıklama getiren müellif, deyni orucun vaktinin sadece beş gün istisna olmak üzere Ramazan ayı dışında kalan diğer günler olduğu belirtildikten sonra bu beş günde tutulan orucun hükmünü açıklamaktadır. Müellifin zâhiru'r-rivâye'den naklen, bu günlerde oruca başlayan kimsenin oruca devam etmekle yükümlü olmadığı görüşünü tercih ettiği, bu görüşü de “başkasının hakkını onun izni ile itlaf edene tazmin gerekmez” kuralına dayandırdığı görülmektedir. Zira oruçta hak sahibi Allah Tealâ'dır ve bu günlerde oruç tutulmamasını emreden de O'dur³⁵⁶.

94- الكفار غير مخاطبين بشرائع هي عبادات.

Kafirler ibadet olan emirlerle muhatap değildirler³⁵⁷.

Semerkindî orucun şartlarını açıkladığı kısma gelindiğinde, İslam'ı, orucun ve diğer ibadetlerin vücut şartı olarak zikretmektedir. İmam Şafii'nin muhalefetinin söz konusu olduğu meselenin başlığının aynı zamanda bir küllî kâideyi teşkil eden “kafirler ibadet yükümlülüğü ile muhatap değildirler” olduğu yine müellif tarafından belirtilmektedir.

95- المجنون ليس من أهل النية.

Akıldan yoksun kişi niyet ehliyetine sahip değildir³⁵⁸.

Geceden oruca niyet eden âkil kişinin daha sonra delirmesi durumunda o günkü orucunun geçerli olduğu belirtildikten sonra, bu kişinin ertesi günkü orucunun ise geçersiz olduğu bu kâideye dayandırılmaktadır.

96- لا بقاء للشيء مع ضده.

³⁵⁶ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 528.

³⁵⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 536.

³⁵⁸ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 537.

*Hiçbir şey zıttı ile kaim olmaz*³⁵⁹.

Bu küllî kâide orucun, erkanını yok eden davranışlarla bozulduğuna mesnet olarak serdedilmektedir.

Aynı zamanda bu kural, “itikaf” babında aynı lafızla tekrar olarak geçmektedir³⁶⁰. İtikafın ruknünün mescitte bekleme ve ikame etme olduğundan hareketle, itikaf mahallini terk etmenin itikafı bozduğu ve bunun haram olduğu hükmü bu kurala dayandırılmaktadır.

97- الخاطيء معذور كالناسي. (عند الشافعي)

*Hatalı olan unutan gibi mazur görülür*³⁶¹.

İmam Şafii'nin, oruçlu olduğunun farkında olan bir kişinin mazmaza esnasında boğazına su kaçması halinde orucunun bozulmayacağı görüşüne yine İmam Şafii'ye isnaden delil olarak bu kural zikredilmektedir. Semerkandî, Hanefî mezhebinde bu kuralın geçerli olmadığını ayrıca belirtmektedir³⁶².

98- أسباب الزجر إذا اجتمعت لا يجب بها إلا زاجر واحد.

*Birden fazla ceza sebebi bir arada bulursa, bu sebeplerden dolayı ancak bir tek ceza gerekir*³⁶³.

99- الظن في غير موضع الشبهة لا يعتبر.

*Şüphe olmayan alanda zan geçerli değildir*³⁶⁴.

³⁵⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 539, 570.

³⁶⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 570.

³⁶¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 543.

³⁶² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 543

³⁶³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 555.

Şüpheli ve karıştırmanın söz konusu olduğu durumlarda Ramazan orucunun bozulmasının hükmü açıklanırken, unutarak yiyen veya içen oruçlu kimsenin, orucunun bozulduğunu sanarak daha sonra kasten yiyip içmesinin keffareti gerektirmediği belirtildikten sonra unutarak yeme içmenin orucu bozmadığı kendine iletilmiş kişinin daha sonra kasten yeme içmesinin ise keffareti gerektirdiği İmam Muhammed'in görüşü olarak nakledilmektedir. "Şüpheli durumu dışında zan muteber değildir" küllî kâidesi de buna delil olarak zikredilmektedir.

100 - العامي يجب عليه تقليد العالم.

*Müçtehit olmayan müslümanlar bir müçtehidî taklit etmek zorundadır*³⁶⁵.

Ramazan orucunun bozulup bozulmadığında şüphenin vaki olduğu durumlarda keffaretin gerekmediği, sadece bunun aksi durumlarda keffaretin gerektiği temelinde keffaret konusu tartışılırken, hacamat yaptıran kişinin, orucunun bozulduğunu zannederek sonradan kasten yeyip içmesinde, eğer kişi orucunun bozulduğu yönünde fetva almış da sonra yemiş içmiş ise şüphenin vaki olduğu bu kuralla desteklenmektedir.

101 - إن لم يكن الأصل واجبا لا يجب الخلف.

*Bir şeyin aslı farz değilse, onun yerine geçen de farz değildir*³⁶⁶.

Oruç kendisine farz olmadığı için yeyip içen, daha sonra da gün başında olsa idi orucun kendisine farz olacağı bir duruma düşen kimseye oruç yasaklarından kaçınmanın (imsak) farz olmadığı Şafii görüşünün delili olarak zikredilmektedir. Bu görüş müellif tarafından serdedilen Hanefî mezhebi görüşü ile uyuşmasa da ilgili bölümde mezkur küllî kâideye bir itiraz gelmemekte, bilakis kâidenin yanlış tatbik edildiğine dikkat çekilmektedir³⁶⁷.

³⁶⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 556.

³⁶⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 557.

³⁶⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 559.

³⁶⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 559.

102- غالب الرأي دليل، واجب العمل به.

*Zann-ı gâlip bir şerî delildir; onunla amel etmek farzdır*³⁶⁸.

“Orucun sünnetleri, adabı, mekruh olan ve olmayanlar” başlığı altında, görüşü fecrin doğduğu yönünde ağır basan kişinin, yeyip içmesi durumu tartışılırken Hanefî mezhebi içerisinde iki farklı görüşe yer verilmektedir. Bunlardan birincisi Ebu hanife’den rivayet edilen, bu kişiye kaza gerektiği görüşüdür ki müellif de bu görüşü tercih etmektedir. Tercihine delil ve mesnet olarak da bu kural zikrolunmuştur³⁶⁹.

103- الغالب - في حق العمل - بمنزلة المتيقن.

*Zannı galibe dayanarak yapılan amel, kesin delile dayanılarak yapılan amel gibidir*³⁷⁰.

Görüşü güneşin battığı yönünde ağır basan kişinin orucunu açmasının, güneşin hala batmamış olma ihtimali olduğundan caiz olmayacağı belirtildikten sonra, ancak orucunu açana da kaza gerekmediği ayrıca zikredilmektedir. Kazanın gerekmediğine delil olarak ise başlıkta kullandığımız küllî kâide kullanılmaktadır.

104- لا وجود للشيء بدون ركنه و شرطه.

*Bir şey ruknü ve şartı olmadan var olmaz*³⁷¹.

Semerkandî orucu, nezredilen itikafın şartlarından biri olarak zikretmektedir. Buradan hareketle yalnız geceleyin itikaf etmenin caiz olmayacağına kâil olmuştur. Çünkü itikafın şartı olan oruç ancak gündüz tutulur³⁷².

³⁶⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 561.

³⁶⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 561.

³⁷⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 561.

³⁷¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 569.

³⁷² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 568,569.

Bir ibadeti (gerekçesiz) bozmak haramdır³⁷³.

İtikaf mahallini terk etmek itikafı bozacağından, bu eylemin haram mesnet olarak bu kural kullanılmaktadır³⁷⁴.

3.6. Kitâbu'l-Menâsik

Emanet imkanlarla hac farz olmaz³⁷⁵.

Haccın vucüp şartları sayılırken hürriyet vasfı da sadece hacca özel olarak zikredilmektedir. Köleye haccın farz olmayışı bu kurala dayandırılmaktadır. Kölenin bedeni ve bundan meydana gelen menfaat efendisine aittir. Efendisinin köleye hac için izin vermesi, kölenin, kendi bedeninden doğacak faydaları ödünç alması manasına gelmektedir.

Bu kuralın furu'a tatbikine bir başka misal olarak, hac için gerekli erzak ve binek imkanlarına sahip olmayan kimsenin durumu zikredilmektedir. Gerekli erzak ve bineğin ödünç olarak temin edilmesi durumunda, aynen kölede olduğu gibi hac farz olmamaktadır.

Yukarıda verilen iki misalde söz konusu kuralın tatbiki açısından bir ayrıma giden müellif, kölenin aksine, fakirin ödünç imkanla eda ettiği haccın, farz olan hac (hiccetü'l-İslâm) yerine geçtiğini belirtmektedir. Zira her ne kadar ikisi de Mekke'ye ulaşınçaya kadar ödünç imkanla hareket etseler de fakir, Mekke'ye ulaştığında hacca asaleten güç

³⁷³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 570.

³⁷⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 570.

³⁷⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 584.

yetiren, bedeninin mafaatine malik bir kişi olmaktadır. Köle ise Mekke’de haccı eda ederken de efendisinin izniyle ödünç aldığı imkanla hacc etmektedir³⁷⁶.

107 – أداء الركن لا يصح في غير وقته.

*Bir ibadetin ruknü ancak kendi vaktinde eda edilir*³⁷⁷.

İhramın haccın şartlarından olmasına binaen hac aylarından önce ihrama girmenin caiz olduğu Hanefî mezhebinin aksine, ihramı haccın rukünlerinden kabul eden Şafii mezhebinde bu caiz görülmemektedir. Bunun sebebi olarak da “bir ibadetin ruknü ancak kendi vaktinde eda edilir” kâidesi zikredilmektedir³⁷⁸.

108 – مجرد النية لا عبارة به.

*Salt niyet muteber değildir*³⁷⁹.

Bir önceki kâideyle aynı manada ve aynı mevzuya misal olmak üzere, müellif Hanefî mezhebi görüşünü Şafii mezhebine karşı savunurken bu küllî kâideyi delil olarak kullanmaktadır. Mükellefin ihram için niyet etmesi, ancak ne telbiye getirmesi ve ne de kurban taklid edip göndermesi söz konusu olduğunda kişinin ihramlı sayılmayacağı hükmünün delili olarak mezkur kâide zikredilmektedir³⁸⁰. Aynı zamanda bu küllî kâideyi müellif, “Allah Teala, ümmetimi içinden geçirdikleri şeyleri dillendirmedikçe yada yapmadıkça bunlardan muaf kılmıştır” hadisine³⁸¹ dayandırmaktadır.

109 – ما ينبغي أن يجعل الواجب تبعا للسنة.

³⁷⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 584.

³⁷⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 593.

³⁷⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 593.

³⁷⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 253, 607, 609.

³⁸⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 609.

³⁸¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 609.

*Vacibin sünnete tâbi kılınması caiz değildir*³⁸².

110- الواجب يجوز أن يكون تبعاً للفرض.

*Vacip farza tâbi kılınur*³⁸³.

“Vacip sünnete tâbi kılınmaz” kuralı ile beraber bu kural Safa ile Merve arasında yapılan sa’yın, sünnet olan kudüm tavafindan sonra yapılmasının uygun olmayıp, farz olan ziyaret tavafindan sonra yapılmasının daha uygun olduğuna delil sadedinde zikredilmektedir. Bununla beraber müellif, alimlerin sa’yın kudüm tavafindan sonra yapılmasına cevaz verdiğini de naklederek, ayrıntıları ile açıklamakta olduğu ifrad haccını bu tertip üzere hikaye etmektedir³⁸⁴.

111- حكم المستثنى خلاف حكم المستثنى منه.

*Müstesnanın hükmü, müstesna minhin hükmünün aksidir*³⁸⁵.

Müellif harem bölgesi sınırlarında kendinden yetişen ot ve ağaçların kesilmesinin ihramlı ve ihramsız kişiler için haram olduğunun ifade edilmesinin hemen ardından, *izhir otunun* bu hükümden müstesna olduğunu belirtmektedir. Zira müellifin konuyla ilgili naklettiği hadisin İbn Abbas’tan (r.a.) rivayet olunan tarikinde “الا الإذعر” ibaresi istisna olarak bulunmaktadır. Böylece Semerkandî, izhir otunun hükmüne “müstesnanın hükmü, müstesna minhin hükmünün aksidir” küllî kâidesinin tatbikiyle ulaşıldığına işaret etmektedir³⁸⁶.

112- الأخذ باليقين أولى.

³⁸² es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 614.

³⁸³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 614.

³⁸⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 614.

³⁸⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 649.

³⁸⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 649.

*Kesin bilgi ile amel önceliklidir*³⁸⁷.

Başkası yerine hac yapması kendisine vasiyet olunan kişinin iki *vatanı* olması durumunda, haccın bunlardan Mekke'ye daha yakın olandan yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Haccın iki *vatandan* hangisinden hareketle yerine getirilmesi gerektiği belirtilmeyen vasiyete, bunlardan Mekke'ye daha yakın olanın dahil olmasının kesin gözüktüğünü belirten müellif, “kesin bilgi ile amel önceliklidir” küllî kâidesini kullanarak bu hükme ulaşıldığını ifade etmektedir³⁸⁸.

113 - القليل يسقط اعتباره بمقابله الكثير.

*Çok olanın yanında aza itibar olunmaz*³⁸⁹.

Kendisine, ölen birinin yerine haccetmesi üzere bir miktar mal tevdi edilen kişinin biraz da kendi malından harcayarak haccetmesi durumunda, “Çok olanın yanında aza itibar olunmaz” küllî kâidesine istinaden bu haccın ölünün haccı olarak geçerli olduğu belirtilmektedir³⁹⁰.

3.7. Kitâbu'l-Bey'

114 - العقد الذي فيه ربا فاسد.

*Faiz ihtiva eden akit fasittir*³⁹¹.

Selem akdinin sahîh olabilmesi için selem yapılan malda olması gereken bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bu şartlardan birisi de mal ile bedel arasında faize sebebiyet verecek

³⁸⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 657.

³⁸⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 656, 657.

³⁸⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 659.

³⁹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 659.

³⁹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 9.

bir alakanın olmaması şeklinde zikredilmektedir. Bu şarta mesnet olarak ise “Faiz ihtiva eden akit fasittir” kuralı getirilmektedir³⁹².

115- الإقالة لا تبطل بالشروط الفاسدة.

*İkale fasit şartlarla batıl olmaz*³⁹³.

Selem akdinin bey’ akdinden farklarının zikredildiği bölümde, selem akdinde ikalenin farklı şekilleri hakkındaki hükümler açıklanırken, selem sahibinin anaparanın bir kısmını geri alıp, diğer kısmında akdi peşin hale çevirmesinin caiz olmadığı ifade edilmektedir. Bu durumda ikale geçerli olup, akdin peşine çevirilmesi sahih görülmemektedir. Mühlet karşılığı bedel takdir edilmesi fasit bir şart kabul edildiğinden ve ikalenin fasit şartlarla batıl olmayacağı kâidesine binaen bu hüküme ulaşılmaktadır. Müellif bu kuralı Ebu Hanife ve İmam Muhammed’in ikaleyi yeni bir bey’ akdi kabul etmedikleri nazariyyelerine uygun olarak getirdiğini belirtmektedir³⁹⁴.

116- الإبراء عن الأعيان لا يصح.

*Aynı mallarda ibra sahih değildir*³⁹⁵.

Bey’ akdi ile selem arasındaki farklardan birinin de selemin konusu olan maldan ibra ile satım akdinin konusu olan maldan ibranın hükmü olduğu belirtilmektedir. Selemin konusu olan malı ibra, bu mal deyn olduğu için caizken, satım akdinin konusu olan malı ibra, bu mal ayn olduğu için geçerli görülmemektedir. Mezkur kural da bu hükme mesnet olarak getirilmektedir³⁹⁶.

117- المناقضة تمنع صحة الدعوى.

³⁹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 9.

³⁹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 21.

³⁹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 21.

³⁹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 22.

³⁹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 22.

*Beyanda çelişki iddianın doğruluğunu engeller*³⁹⁷.

118 - الحلف بناء على الدعوى الصحيحة.

*Ancak sahih bir davada yemin talep edilir*³⁹⁸.

Bu kural bir önceki kuralla birlikte, selem akdinde anaparayı teslim alan kişinin, aldığı paraların önce gerçek olduğunu belirtip daha sonra bu paraların düşük değerli altın paralar olduğunu iddia etmesi durumunda geçerli olan hükmü beyan için kullanılmıştır. Buna göre kişi iki farklı beyanda bulunmakla çelişkili ifade vermiştir. İlk kuralla göre farklı ifade verilen davalar, geçerli-sahih davalar değildir. Bu durumda selem sahibinden yemin etmesinin talep edilemeyeceği de ikinci kuralla açıklanmaktadır: “Ancak sahih bir davada yemin talep edilir”³⁹⁹.

119 - يكون القول قول المنكر مع يمينه.

*Söz, yeminle birlikte iddiayı reddedenindir*⁴⁰⁰.

Selem akdinde ana parayı alan taraf “dirhemleri teslim aldım” dedikten sonra bu dirhemlerin düşük değerli dirhemler olduğunu iddia ederse, kıyasa göre hüküm selem sahibi lehinedir. Çünkü anaparayı teslim alan teslim aldığı paraların düşük değerli olduğunu iddia etmekte ve selem sahibi de bu iddiayı reddetmektedir. Bu ve benzer durumlar için “Söz, yeminle birlikte iddiayı reddedenindir” kuralı ana kural olarak zikredilmektedir⁴⁰¹.

120 - القيام عن المجلس دليل الإعراض عن الجواب.

³⁹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 29.

³⁹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 29.

³⁹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 29.

⁴⁰⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 29.

⁴⁰¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 29.

*Kabulden önce sözleşme meclisinden kalkmak, sözleşmeden vazgeçmektir*⁴⁰².

Alım-satım akdinde icap ve kabulün yürüyüş veya binekle seyir esnasında olması durumunda, bu akdın hükmü tartışılırken Semerkandî, bazı Hanefî fakihlerinin, mezhebinin genel görüşünden farklı bir görüş ortaya koyduklarını ifade etmektedir. Buna göre seyir esnasında veya yürüyerek yapılan icap ve kabul, tarafların bedenen birbirlerinden ayrılmadan önce tamamlanırsa bu sözleşme geçerli olmaktadır. Çünkü kabulden önce sözleşme meclisinden kalkmak sözleşmeden vazgeçmektir ancak bedenen ayrılmanın söz konusu olmadığı seyir hali, akdi kabul etmemek anlamına gelmez⁴⁰³.

121- الخطاب و الجواب من الغائب بالكتاب يكون.

*Sözleşmede yazışma, hazır olmayan taraf adına icap veya kabul yerine geçer*⁴⁰⁴.

Alım-satım sözleşmelerinin rukünleri ile ilgili meseleler açıklanırken, taraflardan birinin sözleşme meclisinde hazır bulunmayıp, icabı yazılı olarak yapması durumu da incelenmektedir. Bu durumla ilgili hüküm mezkur kâide temel alınarak çözüme kavuşturulmaktadır⁴⁰⁵.

122- العقود و الفسوخ من الفضولي تتوقف على إجازة المالك.

*Fuzulinin sözleşme ve fesihleri mal sahibinin onayına bağlıdır*⁴⁰⁶.

Semerkandî, satım akdini geçerli ve mevkuf olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Başkasının malını satan veya başkası adına alım yapan kişinin yaptığı bu sözleşmelerin mevkuf olduğunu ve adına alım veya satım yapılan kişinin iznine bağlı olarak işlerlik

⁴⁰² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 41

⁴⁰³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 41.

⁴⁰⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 43.

⁴⁰⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 43.

⁴⁰⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 45.

kazanabileceğini ifade etmektedir. Bu meselenin “fuzulinin sözleşme ve fesihleri mal sahibinin iznine bağlıdır” başlığını taşıdığı ifadesine de eserinde yer vermektedir⁴⁰⁷.

123- الإجازة اللاحقة بمنزلة الوكالة السابقة.

*Sonraki izin, önceki vekalet yerindedir*⁴⁰⁸.

Fuzulinin tasarrufları ile ilgili hükümler açıklanırken, sonradan izin verilen bu tasarrufların geçerli olacağını beyan sadedinde bu kural kullanılmaktadır⁴⁰⁹.

124- المبيع في الأصل ما يتعين بالتعيين.

*Aslında mebî', tayin etmekle belirlenendir*⁴¹⁰.

125- الثمن في الأصل ما لا يتعين بالتعيين.

*Aslında bedel, tayin etmekle belirlenemeyendir*⁴¹¹.

Satış akdinin hükmü açıklanırken kullanılan mebî ve semen kavramları bu kurallarla açıklığa kavuşturulmaktadır⁴¹².

126- الثمن المطلق هو الدراهم و الدنانير.

*Dirhem ve dinar mutlak semendir*⁴¹³.

⁴⁰⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II 45.

⁴⁰⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 47.

⁴⁰⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II 47.

⁴¹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 51.

⁴¹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 51.

⁴¹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 51.

127- قيام الثمن من حيث المعنى بالرواج.

*Esas itibariyle semenin işlerliği, piyasadaki geçerliliğine bağlıdır*⁴¹⁴.

Satım akdinde para, tesellümden önce piyasadan kalkarsa bu durumda Ebu Hanife'ye (r.) göre sözleşme geçersiz olur. Ona göre paranın piyasadan kalkması helak gibidir. Bu görüşün mesnedi ise Semerkandî tarafından “esas itibariyle paraların işlerliği, piyasadaki geçerliliğine bağlıdır” kuralıyla açıklanmaktadır⁴¹⁵.

128- قبض الأمانة لا ينوب عن قبض الشراء.

*Emanetin tesellümü, alış-verişte tesellüm yerine geçmez*⁴¹⁶.

Rehin veren kimsenin, rehin olan malı, rehni alana satması durumunda, alım akdinin tesellümünün gerçekleşmesi için kabzın yenilenmesi gerektiği Semerkandî tarafından vurgulanmaktadır. Müellif bu sonuca rehlin emanet hükmünde olduğu ve emanetin tesellümünün alım akdindeki tesellüm yerine geçmemeyeceği kuralları üzerinden ulaşmaktadır⁴¹⁷.

129- قبض الأمانة لا ينوب عن قبض الضمان.

*Emanetin tesellümü, tazmin gerektirici tesellüm yerine geçmez*⁴¹⁸.

Elinde gerek ved'ia gerekse ödünç veya kira sebebiyle bir mal bulunduran kimsenin bu malı satın alması durumunda, hali hazırdaki kabzın, maldan sorumluluğu gerektirici bir tesellüm yerine geçmeyeceği hükmü bu kurala dayandırılmaktadır⁴¹⁹.

⁴¹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 51.

⁴¹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 55.

⁴¹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 55.

⁴¹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 60.

⁴¹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 60.

⁴¹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 60; III, 264.

130- للبائع حق الحبس حتى يستوفي الثمن.

*Satıcı için, bedelin tamamını tahsil edinceye kadar malı alıkoyma hakkı vardır*⁴²⁰.

Paranın henüz teslim edilmediği bir satış sözleşmesinde müşterinin satıcının izni olmaksızın malı teslim alması durumunda, satıcının söz konusu malı geri alma hakkına sahip olduğunu belirten müellif bu hükmü mezkur kâideye dayandırmaktadır⁴²¹.

131- الحرم لا يصلح مبيعا و ثمنا.

*Haram olan bir şeyin para veya mal olması caiz değildir*⁴²².

Fasit satım akitlerinin çeşitlerinden birinin de malın veya paranın haram olduğu satım akitleri olduğu ifade edildikten sonra getirilen örneklerin hükümlerine mesnet olarak bukâide zikredilmektedir⁴²³.

132- الثمن إذا كان عينا فهو مبيع في حق صاحبه.

*Bedel aynî bir mal ise, sahibi hakkında bu bedel mebî' hükmündedir*⁴²⁴.

Teslimi mümkün olmayan cinsten bir malın satım akdine konu edilmesi durumunda bu akdin fasit olacağı belirtildikten sonra, bedelin de teslimi mümkün olmayan cinsten bir bedel olarak tayin edildiğinde, bu akdin de fasit olduğu ifade edilmektedir. Her iki

⁴¹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 60.

⁴²⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 60.

⁴²¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 60.

⁴²² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 65.

⁴²³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 65.

⁴²⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 66.

durumunda aynı hükmü taşımasının sebebi “Semen aynî bir mal ise, sahibi hakkında bu semen mebî hükmündedir” kuralıyla açıklanmaktadır⁴²⁵.

133- ليس في التبويض ضرر.

*(Birimlerine ayrılabilen) bir malı bölümlere ayırmakta zarar yoktur*⁴²⁶.

Elbisenin kolunun veya canlı bir hayvanın butunun satılmasında olduğu gibi mala zarar vermeden tesliminin mümkün olmaması sebebiyle eşyaların ayrılamaz parçalarının satımının fasit satım sözleşmesi olduğunu ifade eden Semerkandî, hububat yığınının bir miktarının ve altın veya gümüş bir külçenin bir miktarının satımını fasit akit cümlesinden görmemektedir. Bu hükmü de “birimlerine ayrılabilen bir malı bölümlere ayırmakta zarar yoktur” kuralıyla temellendirmektedir⁴²⁷.

134- الأجل في الأعيان لا يفيد فلا يصح.

*Aynî malların tecili caiz değildir ve faydasızdır*⁴²⁸.

Fasit satım akdi çeşitlerinin açıklandığı bölümde, aynı olan semen veya malda vade şart koşmanın akdi fesada götürdüğünden bahsedilmektedir. Bu hükme mesnet olarak da zikrettiğimiz kural kullanılmaktadır⁴²⁹.

135- الرهن لا يثبت في حق الحكم إلا بالقبض.

*Rehin, teslim alınmadıkça hükmen sabit olmaz*⁴³⁰.

⁴²⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 66.

⁴²⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 68.

⁴²⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 68.

⁴²⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 69.

⁴²⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 69.

⁴³⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 71.

Hakkında Kur'an ve sünnette bir hüküm varit olmamış ve satım sözleşmesinin gerektirdiği muameleler dışında kalan bir şeyin satım akdinde şart koşulması durumunu inceleyen müellif bu hususta alacağı karşılık kefil veya rehin şart koşulması durumlarını örnek olarak incelemektedir. Semerkandî bu inceleme esnasında, şart koşulan kefilin akit meclisinde olmamasını akdi fesada götüren bir etken olarak zikrederken, rehinin akit meclisinde olmaması durumunu akdin sıhhatine bir engel olarak görmemektedir. Bu hükmü, rehinin akit meclisinde bulunmasının satım akdinin şartlarından olmadığı ve rehinin yüklenicisi olan müşterinin akit meclisinde var olmasının yeterliliği üzerine bina etmektedir. Konun tafsilatını açıklamak babında rehinin teslim edilip edilmeme durumlarına da değinilerek bu kural zikredilmektedir⁴³¹.

136- المجلس بمنزلة حالة واحدة.

*Sözleşme meclisi tek bir oturum sayılır*⁴³².

Satım akdinde rehin şart koşulması durumuyla ilgili tafsilat ele alınırken, şart koşulan rehinin mahiyeti hususunda bir anlaşmaya varılmaması durumuna da değinilmektedir. Bu durumda akit meclisinden ayrılmadan rehin hakkında bir uzlaşmaya varılmaz ise sözleşme fasit olur. Eğer meclis terkedilmeden rehin taayyün ettirilirse sözleşme geçerli kabul edilir. Bu iki durumla ilgili hükme mesnet olarak da “*Sözleşme meclisi tek bir oturum sayılır*” kuralı kullanılmaktadır⁴³³.

“*Sözleşme meclisi tek bir zaman dilimi hükmündedir*”⁴³⁴ ibaresiyle de yer bulan bu kâide, kefil veya havale şart koşulan akitlerde, kefilin ve havale yapılan kişinin sözleşme meclisine sonradan dahil olup sözleşmeyi kabul etmeleri durumunda akdin geçerli olduğu hükmüne mesnet gösterilmektedir⁴³⁵.

⁴³¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 71.

⁴³² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 72.

⁴³³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 72.

⁴³⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 73.

⁴³⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 73.

137- الكلام المطلق لا يحمل على المقيد خصوصا إذا كان في ذلك فساد العقد.

*Mutlak ifade mukayyede hamlolunmaz; özellikle de bu uygulamada akdin fesadı söz konusu ise*⁴³⁶.

Semerkindî, ağaç üzerindeki meyvelerin ve ziraat ürünlerinin olgunlaşmadan önce satılması ile ilgili olarak Hanefî mezhebinin ürünlerin toplanmasının şart koşulmadan mutlak bir lafızla satımının caiz olduğu görüşünü aktarmaktadır. İmam Şafii'nin ise aksi görüşte olduğunu belirten müellif, bu görüşe temel olarak da bu akdin mutlak lafızlarla kurulması durumunda sözleşmede bu meyvelerin ağaçta bırakılmasının delaleten şart koşulduğu ifade edilmektedir⁴³⁷.

138- العجز عن التسليم مفسد للبيع.

*Mebî'i teslimden aciz olmak akdi fesada götürür*⁴³⁸.

Sözleşmede şart koşulmadığı halde satıcının izniyle veya izni olmaksızın tarlada terk edilen ürünün, sözleşme anındaki miktarına nispetle artış göstermesi durumunda, bu fazlalıkların tümünün satıcıya ait olacağı ifade edilmektedir. Ancak bu artıştan meydana gelen fazlalıkların sözleşmenin vaki olduğu kısımdan ayırt edilemeyecek durumda oluşu, müellif tarafından akdi fesada götüren bir etken olarak kabul edilmektedir. Bu hükmün dayanağı olarak da “mebîi teslimden aciz olmak, akdi fesada götürür” kuralı getirilmektedir⁴³⁹.

139- البيع لا ينعقد بلا مبيع.

⁴³⁶ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 79.

⁴³⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 79.

⁴³⁸ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 80.

⁴³⁹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 80.

*Mebî' olmaksızın bey' akdi oluşmaz*⁴⁴⁰.

Fasit satım akdinin hükümlerinin açıklandığı bölümde konu maldan ve ücretten kaynaklanan fesat olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. İçki ve domuz gibi haram olan şeylerin satım akdine konu olarak, fesadın mal cihetinden gerçekleştiği sözleşmelerde hüküm bu sözleşmelerin batıl olduğu yönündedir. Yani bu sözleşmeler hiçbir surette mülkiyet ifade etmemektedir. Çünkü bu haram şeyler, satın alınmak suretiyle müslümanın mülkiyeyine geçmez ve “mEbîsiz bey' akdi oluşmaz”⁴⁴¹.

140 - النكاح مما لا يحتمل الفسخ.

*Nikah feshe ihtimali olmayan sözleşmelerdendir*⁴⁴².

Fasit bir satım akdi sonucu mal edinen kişinin daha sonra bu malda bir takım tasarruflarda bulunması ve bu tasarruflara dair ahkam incelenirken, yapılan tasarrufun feshi mümkün olup olmaması durumlarına göre hükümde değişiklik olabileceği ifade edilmektedir. Bu meyanda nikah akdinin feshi mümkün olmayan bir sözleşme olduğunu ifade eden bu kurala yer verilmektedir⁴⁴³.

141 - الوصية مما يحتمل الرجوع.

*Vasiyet, dönüşü muhtemel sözleşmelerdendir*⁴⁴⁴.

Bir önceki kuralda belirtilen konu kapsamında olmak üzere fasit bir satış sözleşmesi ile elde edilen kölenin vasiyet edilmesi durumunda bu vasiyetin satım akdinin feshine engel olmayacağı bu kural kullanılmak suretiyle açıklanmaktadır⁴⁴⁵.

⁴⁴⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 83.

⁴⁴¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 83.

⁴⁴² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 88.

⁴⁴³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 88.

⁴⁴⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 89.

⁴⁴⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 89.

142- الوارث يقوم مقام الميت في حق الفسخ.

*Vâris, bir sözleşmeyi fesh konusunda ölünün yerine kaimdir*⁴⁴⁶.

Fasit sözleşme ile alımda bulunan kişinin ölmesi ve malın vârislere intikal etmesi durumunda, satıcı ve vârisler fesih hakkına sahip olurlar. “Vâris, bir sözleşmeyi fesh konusunda ölünün yerine kaimdir” kuralı bu hükme dayanak teşkil etmektedir⁴⁴⁷.

143- قبض المشتري شراء فاسدا بمنزلة قبض الغصب.

*Müşterinin fasit bir sözleşme ile malı teslim alması, gasbedilen şeyin tesellümü gibidir*⁴⁴⁸.

Fasit bir sözleşme ile elde edilen malda yavru, süt, meyve gibi bir takım ayrılabilir fazlalıklar meydana gelirse, satıcının sözleşmeyi feshederek malı ve fazlalıkların tümünü geri alma hakkı olduğu ifade edilmektedir. Satıcının fazlalıklarda da hak sahibi olmasına mesnet olarak bu kâide getirilmektedir⁴⁴⁹.

144- حدوث العيب في يد المشتري يسقط خياره.

*Malda müşterinin elinde iken meydana gelen kusur, müşterinin muhayyerliğini düşürür*⁴⁵⁰.

Şart muhayyerliğinin söz konusu olduğu bir sözleşme ile elde edilen câriyenin zina etmesi durumunda müşterinin muhayyerliği son bulur. Çünkü câriyelerde zina kusur

⁴⁴⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 89.

⁴⁴⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 89.

⁴⁴⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 89.

⁴⁴⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 89.

⁴⁵⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 99.

kabul edilmektedir. Semerkandî bu hüküme “*Malda müşterinin elinde iken meydana gelen kusur, müşterinin muhayyerliğini düşürür*” kâidesiyle ulaşmaktadır⁴⁵¹.

145 – الردة بمنزلة الموت بعد الالتحاق بدار الحرب.

*İrtidât etmek, dârulharbe iltihaktan sonra mürtedin ölümü hükmündedir*⁴⁵².

İrtidat edip dârulharbe iltihak eden ve daulharbe iltihakı mahkemece sabit görülen kişinin muhayyerliklerinin düşeceği hükmü bu kurala dayandırılmaktadır⁴⁵³.

Bu kural benzer bir lafızla “المرتد حكمه حكم الميت في الأحكام” “*Mürted kanunen ölü hükmündedir*”⁴⁵⁴ şeklinde de geçmektedir. Burada Semerkandî müdebber kavramını “hür oluşu efendisinin ölümüne bağlı köle” olarak açıklamaktadır. Efendinin gerçek ölümü dışında hükmü ölümüyle de müdebber kölenin hür olacağını ifade eden müellif, dârulharbe iltihak eden efendinin müdebber kölesinin de azâd olacağını bu dâbitla delillendirmektedir⁴⁵⁵.

146 – السبب المفضي الي الهلاك يكون عيبا.

*Bir malı helake götüren sebep kusur sayılır*⁴⁵⁶.

Muhayyerlik müddeti içerisinde müşterinin elinde iken helak olan mal Hanefî mezhebi görüşüne göre sözleşmede öngörülen bedele mukabildir. İmam Şafî’ni (r.) görüşüne göre ise helak olan malın kıymeti esas alınır. Semerkandî Hanefî mezhebinin görüşüne deliller getirirken helakin genelde müessir bir fiilin sonucu olarak meydana geldiğini ve helake götüren sebebin kusur addedildiğini ifade etmektedir. Böylece müşteri elinde

⁴⁵¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 99.

⁴⁵² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 104.

⁴⁵³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 104.

⁴⁵⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 415.

⁴⁵⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 415.

⁴⁵⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 106.

kusurlu hale gelen malda, müşterinin muhayyerliği son bulmakta ve sözleşme bağlayıcılık kazanmaktadır⁴⁵⁷.

147- المعلق بالشرط كالمعجز عند وجود الشرط.

*Bir şarta bağlı olan şey, o şart bulunduğunda gerçekleşmiş sayılır*⁴⁵⁸.

Şart muhayyerliğinin söz konusu olduğu bir sözleşmede mal, İmameyn'e göre müşterinin mülkiyetine girmesine karşın Ebu Hanife'ye (r.) göre mal müşterinin mülkiyetine girmez. Buna göre bi kişi babasını veya birinci dereceden yakın akrabasını şart muhayyerliği ile köle olarak satın alırsa, bu köle İmameyn'e göre doğrudan hür olmakla beraber Ebu Hanife'ye (r.) göre muhayyerlik sona ermedikçe hür sayılmamaktadır. Bununla beraber kişi başkasının kölesine “seni satın alırsam hürsün” dedikten sonra şart muhayyerliği ile bu köleyi satın alırsa ittifakla bu köle hür olmaktadır. Burada Ebu Hanife'nin köleyi hür saydığına delili olarak da mezkur kâide kullanılmaktadır⁴⁵⁹.

148- الأحكام الشرعية تتعلق بالأقوال و الأفعال الظاهرة الدالة على الضمائر.

*Şer'î hükümler niyete delalet eden, açık söz ve fiiler üzerine bina edilir*⁴⁶⁰.

149- الفسخ و الرد إن وجد بالقلب دون اللسان فهو باطل.

*İnsanın dışa vurmayıp gönlünden geçirdiği fesh ve retler hükümsüzdür*⁴⁶¹.

Muhayyerlik söz konusu olan bir sözleşmenin feshi ve geçerli kılınması incelenirken, rızanın kalben değil mutlaka sözlü olarak gerçekleşmesi şart koşulmakta, buna gerekçe

⁴⁵⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 106.

⁴⁵⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 112.

⁴⁵⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 112,113.

⁴⁶⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 114.

⁴⁶¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 114.

olarak da bir önceki kuralla birlikte “kalpte cari olan fesh ve retler söze dönüşmedikçe hükümsüzdür” kâidesi zikredilmektedir⁴⁶².

150 - شراء ما لم يره المشتري غير لازم.

*Müşterinin, aldığı görmeden yaptığı alış-veriş bağlayıcı değildir*⁴⁶³.

151 - العقد الذي ليس بلازم يجوز فسخه.

*Bağlayıcı olmayan sözleşmelerin feshi caizdir*⁴⁶⁴.

Müşterinin görmeden satın aldığı bir mal hakkında malı gördüğü zaman muhayyerliğe sahip olduğu sabit olmakla beraber, müşterinin malı görmeden önce akdi feshetme hakkının olup olmadığı ihtilaflıdır. Malı görmeden önce görme muhayyerliğinin sabit olmaması sebebiyle müşterinin fesih hakkı olmadığını savunan fakihlere karşın müşterinin fesih hakkı olduğunu ifade eden fakihlerin görüşlerine mesnet olarak bu ve önceki kâide zikredilmektedir⁴⁶⁵.

152 - حكم التبع حكم الأصل.

*Tâbinin hükmü, aslın hükmüdür*⁴⁶⁶.

Görme muhayyerliği konusunda kişi eğer muhayyer olduğu malın bir kısmını görüp diğer kısmını görmez ise hüküm nedir sorusuna cevap aranırken, görülmeyen kısımların görülen kısımlara tabi olduğu mallarda genel hüküm, görülmeyen kısımlarda

⁴⁶² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 114.

⁴⁶³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 118.

⁴⁶⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 118.

⁴⁶⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 118.

⁴⁶⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 120.

muhayyerliğe sahip olunmadığı yönünde ifade edilmektedir. Bu hüküm de “tâbinin hükmü, aslın hükmüdür” kâidesine dayandırılmaktadır⁴⁶⁷.

153- رؤية بعض المكيل كرؤية الكل.

*Keylî (ölçülebilien) bir şeyin bir kısmını görmek hepsini görmek gibidir*⁴⁶⁸.

Havuç gibi toplanmadan görülmeden bitkilerde Ebu Yusuf'tan (r.) nakledilen görüşe göre satıcının veya müşterinin satıcının izni ile bazı havuçları söküp göstermesi muhayyerliği düşürmektedir. Bunu delili olarak da “Keylî (ölçülebilien) bir şeyin bir kısmını görmek hepsini görmek gibidir” kâidesi kullanılmaktadır⁴⁶⁹.

154- حدوث العيب في المبيع في يد المشتري بغير صنعه يمنع الرد.

*Satılan malın, müşterideyken müşterinin fiili dışında kusurlu hale gelmesi iadeye manidir*⁴⁷⁰.

Bir önceki kâidenin açıklamasında zikredilen meselede havuçları müşterinin satıcının izniyle veya izni olmaksızın sökmesi durumunda eğer sökülen miktar ziraatçiler nazarında bir kıymet ifade ediyorsa, bu durumda sökülen havuçların iadesi mümkün olmaz. Çünkü havuçlar topraktan sökülerek, bunların büyümesine engel olunmuştur. Kâideye göre satılan malın, müşterideyken müşterinin fiili dışında kusurlanması iadeye manidir. Eğer kusur müşterinin fiili ile meydana geliyorsa bu durumda iade daha da imkansız olur⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 119-120.

⁴⁶⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 125.

⁴⁶⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 124-125.

⁴⁷⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 125.

⁴⁷¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 124-125.

Ayrıca bu kural “حدوث النقصان عند المشتري يمنع الرد” “*Mal müşteriye malda meydana gelen noksanlık, iâdeye engeldir*”⁴⁷² ibaresiyle de kitapta yer almaktadır..

Semerkindî, Şart muhayyerliğinin söz konusu olduğu bir sözleşme ile elde edilen câriyenin doğum yapması halinde, müşterinin muhayyerliğinin son bulacağını ifade etmektedir. Câriyeden meydana gelen çocuğun ölmesi durumunda ise noksanlığın devam ettiğini belirten müellif, mezkur kâideyi muhayyerliğin son bulması hükmüne mesnet olarak getirmektedir⁴⁷³.

155- متى ثبت اللزوم تعذر الفسخ.

*Akit bağlayıcı olunca, fesh imkansız olur*⁴⁷⁴.

Semerkindî, muhayyerliği sona erdiren durumlardan biri olarak kişinin, kölesini azat etmesi, onu müdebber veya ümmü velet yapması hallerini zikretmektedir. Bu durumlarda köleler lehine bağlayıcı bazı haklar sabit olmaktadır. Müşterinin bu bağlayıcı hakları köleye verebilmesi için de önce kendi lehine bu hakların bağlayıcı olarak sabit olması gerekmektedir. Müellif burada mezkur kâideyi kullanarak muhayyerliğin düştüğü hükmüne ulaşmaktadır⁴⁷⁵.

156- القدرة على الأصل بعد حصول المقصود بالبدل لا تسقط حكم البدل.

*Halefle bir sonuca ulaşıldıktan sonra, halefin aslına kadir olmak, o halefin hükmünü düşürmez*⁴⁷⁶.

⁴⁷² es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 99.

⁴⁷³ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 99.

⁴⁷⁴ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 131.

⁴⁷⁵ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 131.

⁴⁷⁶ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 133.

Alıcının âmâ olması ve malı vasfederek aldıktan sonra görme kabiliyetine kavuşması durumunda, bu kişinin görme muhayyerliğine sahip olmayacağı bu kuralla delillendirilmektedir. Zira kör için tanımlama işlemi görmenin halefidir⁴⁷⁷.

157- لا عبرة للخلف مع القدرة على الأصل.

*Asla güç yetirme durumunda, halef olan bedele itibar olunmaz*⁴⁷⁸.

Görebilen bir kişinin, malı görmeden özelliklerine binaen alması durumunda, malı gördüğü anda da görme muhayyerliğine sahip olduğu hükmü bu küllî kâideyle delillendirilmektedir⁴⁷⁹.

158- كل ما يوجب نقصان القيمة و الثمن في عادة التجار: فهو عيب يوجب الخيار.

*Ticâret örfünde malın bedeli veya kıymetinde noksanlığı gerektiren her şey kusurdur ve muhayyerliği gerektirir*⁴⁸⁰.

Kusur muhayyerliği babında nelerin kusur muhayyerliğini gerektirdiği açılırken babın ana kuralı olarak bu kâide zikredilmektedir⁴⁸¹.

159- ما لا يطلع الرجال فقول المرأة الواحدة بمنزلة البينة.

*Erkeklerin vâkıf olamadığı hususlarda, tek kadının sözü kat'î delil yerine geçer*⁴⁸².

Sadece kadınların muttali olabileceği bir kusura şahit olarak bir kadın bu kusurun, mal satıcının yanında iken meydana geldiğini iddia ederse Ebu Yusuf'un (r.) bir görüşüne

⁴⁷⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 133.

⁴⁷⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 133.

⁴⁷⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 133.

⁴⁸⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 135.

⁴⁸¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 134.

⁴⁸² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 143.

göre bu sözleşme fesholunur. Bu meselede müellif, tek kadının şahitliğinin kabul edilme sebebi olarak bu kâideyi zikretmektedir⁴⁸³.

Bu kural “قول النساء فيما لا يطلع عليه الرجال مقبول” “*Erkeklerin muttali olamayacağı hususlarda kadınların sözü makbuldür*”⁴⁸⁴ ifadesiyle talâk bahsinde de geçmektedir.

Kadının, kocasının cinsel kudretinin olmadığını iddia ederek boşanma talep ettiği durumlarda eğer koca bu durumu inkar ederse önce kadına dul mu yoksa bakire mi olduğunun sorulacağını belirten Semerkandî, bekaret tespitinin de bir tek kadın tarafından yapılmasının yeterli olacağını ifade ederek bu kâideyi görüşünü destekler mahiyette serdetmektedir⁴⁸⁵.

3.8. Kitâbu'n-Nikâh

160 - النكاح المضاف الى وقت لا يجوز.

*Herhangi bir vakte izafe edilen nikah caiz değildir*⁴⁸⁶.

Nikah kitabında nikah akdinin rukunleri sayılırken akdin mutlak olarak, temlik ifade eden her türlü lafızla kurulabileceği, ancak vasiyet lafzı ile akdin sahij olamayacağı belirtilmektedir. Çünkü vasiyet bir süre sonra geçerlilik kazanan bir sözleşmedir. Bu sebeptendir ki Semerkandî “herhangi bir vaktea izafe edilen nikah caiz değildir” dâbitini vasiyet lafzı ile nikah akdinin kurulamayacağına delil olarak zikretmektedir⁴⁸⁷.

161 - النكاح المضاف الى وقت او المعلق بشرط فلا يصح.

⁴⁸³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 134.

⁴⁸⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 336.

⁴⁸⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 336.

⁴⁸⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 177.

⁴⁸⁷ ⁴⁸⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 177.

*Bir vakte izafe edilen veya bir şarta bağlanan nikah sahih değildir*⁴⁸⁸.

Mut'a nikahının mensuh olduğu ifade edildikten sonra bu dâbit zikredilmekte ve kurala tatbik olunan örnek cüzi meselelere yer verilmektedir⁴⁸⁹.

162 - الثابت من وجهه في باب التحريم كالثابت من كل وجه.

*Bir yönüyle haramlığı sabit olan, tüm yönleriyle haramlığı sabit olan gibidir*⁴⁹⁰.

Semerkandî, boşadığı karısının iddeti esnasında onun kız kardeşi ile nikah yapmasının kişiye haram olduğu Hanefî mezhebi görüşüne delil olarak bu kuralı getirmektedir⁴⁹¹.

163 - الاختلاف في مقدار ما يتعلق العقد على قدره يوجب التحالف.

*Sözleşmenin ilintili olduğu şeyin miktarı hususundaki anlaşmazlık delil olmadığı taktirde karşılıklı yemin gerektirir*⁴⁹².

164 - الإقرار إخبار فلا يصح مع الهزل كما لا يصح مع الإكراه.

*İkrar bir tür haber vermedir; ikrâh altında sahih olmadığı gibi şakayla da sahih olmaz*⁴⁹³.

Aralarında nikah olmadığı halde nikahlandıklarını ikrar eden kişiler evli kabul edilmemektedir. Bu hükme delil olarak Semerkandî “İkrar bir tür haber vermedir; ikrâh altında sahih olmadığı gibi şakayla da sahih olmaz” kâidesini zikretmektedir⁴⁹⁴.

⁴⁸⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 178.

⁴⁸⁹ ⁴⁸⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 178.

⁴⁹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 188.

⁴⁹¹ ⁴⁹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 178.

⁴⁹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 216.

⁴⁹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 218; III, 467.

⁴⁹⁴ ⁴⁹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 218.

165- من زالت عذرتها بوطء يتعلق به ثبوت النسب: فهي في حكم الثيب بالإجماع.

*Bekareti, kendisinden nesep sabit olan cinsten bir ilişki ile sonlanan kişi dul hükmündedir*⁴⁹⁵.

Nikah akdinde, dul ve bakire kadınların kabul suretlerinde farklılık olduğu ifade edildikten sonra, müellif dul ve bakire kavramlarının açıklamaya ihtiyaç olduğunu ifade ederek dul kavramı hakkındabu tanımı yapmaktadır⁴⁹⁶.

166- كل من وجبت لها النفقة وجبت لها السكنى.

*Kendisi lehine nafaka vacip olan her zevceye mesken de vacip olur*⁴⁹⁷.

Nikah kitabının nafakalar bölümünde müstakil olarak kullanılan bu kâide Talâk suresi dördüncü ayete dayandırılmaktadır⁴⁹⁸.

167- للقاضي ولاية النظر في مال الغائب.

*Ğâibin malı üzerinde velâyet yetkisi hakime aittir*⁴⁹⁹.

Ğaib kimsenin karısının nafakasının, onun malından karşılanması gerektiği, bu durumun aynı zamanda ğâibin haklarının korunması manasına geldiği belirtilmekte ve istidlal bu kâideyle tamamlanmaktadır⁵⁰⁰.

3.9. Kitâbu't-Talâk

168- الطلاق يقع باللفظ لا بالنية.

⁴⁹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 227.

⁴⁹⁶ ⁴⁹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 227.

⁴⁹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 234.

⁴⁹⁸ ⁴⁹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 215-216.

⁴⁹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 238.

⁵⁰⁰ ⁵⁰⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 238.

*Boşama niyetle değil sözle gerçekleşir*⁵⁰¹.

Normalde talâkın gerçekleşmeyeceği lafızlarla talâka niyet eden kişinin boşamasının geçerli olmayacağı hükmü bu kâideye dayandırılmaktadır⁵⁰².

169 - القاضي نائب عن الزوج في التفريق الواجب عليه.

*Zorunlu boşanmada yetki koca adına hakimdedir*⁵⁰³.

Karı-kocanın ayrılmasının icma ile talâk ve icma ile fesih olduğu haller açıklanırken, icma ile talâkın vaki olduğu durumlardan biri olarak cinsel hastalık sahibi kocanın karısından ayrılması da zikredilmekte ve doğrudan bu kâide zikredilmektedir⁵⁰⁴.

170 - المرأة لا تملك الطلاق.

*Kadın boşama hakkına sahip değildir*⁵⁰⁵.

Boşanma değil de icma ile fesih kabilinden olan ayrılmaların bir çeşidinin de kadının fiili ile meydana gelen ayrılıklar olduğu ifade edilmektedir. bu görüşe dayanak olarak da “kadın boşama hakkına sahip değildir” kâidesi kullanılmaktadır⁵⁰⁶.

171 - الكتاب من الغائب بمنزلة الخطاب من الحاضر.

*Sözleşme meclisinde hazır bulunmayanın yazılı beyanı, hazır bulunanın sözlü beyanı gibidir*⁵⁰⁷.

⁵⁰¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 270.

⁵⁰² ⁵⁰² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 270.

⁵⁰³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 273.

⁵⁰⁴ ⁵⁰⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 273.

⁵⁰⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 274.

⁵⁰⁶ ⁵⁰⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 274.

⁵⁰⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 277.

Yazışma şartlarını sureten aşlayan bir mektupla karısını boşayan kişinin sonradan bu mektupla boşanmayı kastetmediğini beyan etmesinin, boşanma hükmüne mani olmadığı, ikinci beyanın hükümsüz olduğu bu kâide ile delillendirilmektedir⁵⁰⁸.

172- المعلق بالشرط لا ينزل قبل وجوده.

Bir şarta bağlı olan, şartın vukuundan önce gerçekleşmez⁵⁰⁹.

Hiçbir şart koşulmadan, mutlak olarak “seni boşadım” ifadesine yer verilen mektupla boşamada, boşanma yazım anında vaki olur. Ancak “bu mesajım sana ulaşırsa...” kaydının bulunduğu mektupla boşamada boşanma, mektubun kadına ulaşması ile meydana gelir. Müellif zikrettiği bu hükmün delili olarak mezkur kâideye yer vermektedir⁵¹⁰.

173- التمليك يقتصر جوابه على المجلس و يكون موقتا به.

Sözleşme yolu ile mülkiyetin naklinde kabûlün zamanı sözleşme meclisi ile sınırlıdır⁵¹¹.

Boşama hakkının devri babında zikredilen bu kural, boşama haklarının kadına verilmesi söz konusu olan icaba satım akdindeki gibi icap meclisinde cevap verilmesi gerektiğini ifade için serdolanmıştır. Zira satım akdi de, boşama haklarının h-kadına devredilmesi de birer temliktir. bu konudaki kâide ise şudur: “Sözleşme yolu ile mülkiyetin naklinde kabûlün zamanı sözleşme meclisi ile sınırlıdır”⁵¹².

174- الطلاق لا يحتمل الفسخ.

⁵⁰⁸ ⁵⁰⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 277.

⁵⁰⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 278.

⁵¹⁰ ⁵¹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 277-278.

⁵¹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 280.

⁵¹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 280.

*Talâk fesh'e ihtimali olmayan bir tasarruftur*⁵¹³.

Boşama haklarını karısa devreden kişinin bu eylemden dönemeyeceği ve karısının bu hakları kullanmasına mani olamayacağıın belirtildiği bölümde bu kâide ilgili hükümü desteklemek için kullanılmaktadır⁵¹⁴.

175- الطلاق لا يتجزأ فیتکامل.

*Talâk küsûrlara ayrılmaz; dolayısıyla küsûrlar tam bir talâk kabul edilir*⁵¹⁵.

Karısını yarım veya çeyrek talâkla boşayanın gerçekte karısını tam bir talâkla boşamış olacağı hükmüne delil olarak Semerkandî bu dâbıtı getirmektedir⁵¹⁶.

176- الخلع جائز بكل بدل يصلح مهرا.

*Mehir olabilen herşeyle muhâla'a caizdir*⁵¹⁷.

Semerkandî, hul' babında muhâla'anın açıklamasını yaparken, hul'un mümkün olduğu bedelleri tavsif için bu dâbıtı kullanmıştır⁵¹⁸.

177- صريح الطلاق يكون رجعيا.

*Sarih lafızla yapılan talâk ric'î olur*⁵¹⁹.

Müellif, hul' ile bedelli boşamanın bir istisna hariç tüm hallerde aynı olduğunu ifade ettikten sonra, bu istisnayı incelemektedir: Kıymetsiz kıymetsiz bir şey karşılığı hul'

⁵¹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 288.

⁵¹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 288.

⁵¹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 292.

⁵¹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 292.

⁵¹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 302.

⁵¹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 302.

⁵¹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 303.

yapan kişi karısını bâin talâkla boşamış olurken, kıymetsiz bir bedel karşılığı karısını boşayan kişinin boşaması ric'î olmaktadır. Çünkü hul' kinaye ifade etmektedir. Kinayeli lafızlar da bâin talâkı doğurur. Bedelli boşamada ise bedel batıl olsa bile sarih lafız hükmünü korumaktadır. Bu hüküm de şu dâbitla ifade edilmektedir: “Sarih lafızla yapılan talâk ric'î olur”⁵²⁰.

178 - التشبيه يقتضي المساواة في ما شبه به.

*Teşbîh, benzeyen ile benzetilen arasında ilgili konuda eşitliği gerektirir*⁵²¹.

Kendi karısını, karısına îlâ yapan bir başkasının karısına benzeten kişi, eğer îlâyı da kastetmiş ise îlâ vaki olur. Böylece kendi hanımı ile başkasının hanımı hükümde bir olur. Bu hükümd e ortak olma durumu müellif tarafından mezkur kâideyle delillendirilmektedir⁵²².

179 - حق العباد لا يسقط لأجل حق الله في الجملة.

*Allah hakkı sebebiyle kul hakkı sakıt olmaz*⁵²³.

Îlânın, kadını hakkından mahrum etmek olduğu tespitinde bulunan müellif, îlâdan dönmenin cimaya kadir olmayanlar için söz ile, muktedir olanlar için ise fiille olduğunu beyan etmektedir. Peşinden, cimadan aciz olmayı hissi ve hükmi acizlik olarak ikiye ayıran Semerkandî, hastalık, hapis, kaybolma durumlarını hissi acizlik gurubundan, ihramlı olma ve Ramazan orucu tutuyor olma durumlarını da hükmi acizlikten saymaktadır. Hanefî mezhebinde îlâdan rucunun sözle olabildiği acizliğin sadece hissi

⁵²⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 303.

⁵²¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 308.

⁵²² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 308.

⁵²³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 313.

acizlik olduğu belirtilmekte ve “Allah hakkı sebebiyle kul hakkı sakıt olmaz” küllî kâidesi ile bu görüş desteklenmektedir⁵²⁴.

180- القدرة على الأصل قبل حصول المقصود بالبدل تبطل حكمه و بعد حصول المقصود لا يبطل.

*Haleften amaçlanan şey gerçekleşmeden önce asla güç yetirmek bedelin hükmünü iptal eder, amaç hasıl olduktan sonra ise iptal etmez*⁵²⁵.

Dört aylık, îlâdan rucu müddeti içerisinde cimadan aciz olma durumundan kurtulan kişi fiili olarak karısına rucu etmezse hanımını bain talâkla boşamış sayılmaktadır. Bu görüşü serdeden Semerkandî, mezkur küllî kâideyi bu meselenin delili olarak zikretmekte ve teyemmüm bahsinden bu kâideye ikinci bir misal vermektedir: Teyemmümle namaz kılan kişinin, namazı tamamlamadan önce suya kavuşması namazı bozmakta ve abdest almayı gerektirmektedir⁵²⁶.

181- اعتاق البعض اعتاق الكل.

*Bir kölenin cüzünü azat etmek, tümünü azat etmektir*⁵²⁷.

Bu dâbıt İmameyn'in görüşünü ifade etmektedir. Ebu Hanife (r.) ise 'itâkın tecezzîsini kabul etmektedir.

Semerkandî bu dâbıtı, zihârın keffareti olarak kölenin yarısını azat edip sonra cimada bulunan sonra kölenin geri kalanını azat eden kişinin hükmü hususunda İmameyn'in görüşünü delillendirmek için serdetmiştir. Böylece İmameyn'e göre cimâdan önce kefâret eda edilmiş olmaktadır⁵²⁸.

⁵²⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 313.

⁵²⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 314.

⁵²⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 314.

⁵²⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 322.

⁵²⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 322.

182- الولاية الى العصابات في الجملة و الحضانة الى ذوات الرحم المحرم.

*Genel olarak velâyet baba tarafına (asabe), hıdâne ise mahrem olmak şartıyla anne tarafı kadınlarına verilir*⁵²⁹.

Hıdâne babında, bölümün giriş cümlesi olarak bu dâbıt kullanıldıktan sonra, hıdânenin kadınlara verilmesinin hikmeti olarak, hıdânenin küçüklere şefkat ver incelik üzere kurulu olduğu, bunun da kadınlarda daha çok bulunduğu belirtilmekte, ikinci sebep olarak da kadınların terbiye eğitiminde erkeklerden daha önce geldiği ifade edilmektedir. Semerkandî bu dâbıtı hıdâne açısından yakın akrabadan uzağa doğru bir sıralama ile babanın annesi, kız kardeşler, teyze, hala, kız kardeşin kız çocukları ve erkek kardeşin kız çocukları olarak açıklamaktadır⁵³⁰.

183- قليل الرضاع و كثيره سواء في حال الصغر في التحريم.

*Süt akrabalığı oluşturmada küçük çocuğun süt emmenin çoğu da azı da birdir*⁵³¹.

Emilen sütün akrabalık oluşturması için gerekli en az miktar hakkındaki görüşleri tartışan müellif, Hanefî mezhebinde emilen sütün miktarının önemli olmadığını ifade etmektedir. Şafî mezhebine göre ise en az beş emmede akrabalık oluşmaktadır. Semerkandî, bir kâide mahiyetinde ssrdettiği Hanefî mezhebi görüşünün delili olarak Nisa suresi otuz ikinci ayette geçen emzirme fiili için herhangi bir tafsilata yer verilmemesini zikretmektedir.

184- تثبت حرمة الرضاع بلین الميته.

*Ölü kadından emilen süt ile de süt kardeşliği sabit olur*⁵³².

⁵²⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 340.

⁵³⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 340.

⁵³¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 354.

⁵³² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 354.

Ölü kadından emilen süt ile akabalığın sabit olup olmayacağı tartışmasında Hanefî mezhebinin görüşü bu kural ile ifade edilmektedir. Semerkandî ayrıca, İmam Şafîî'nin görüşünün , bu sütün necis olması sebebiyle akrabalığın sabit olmayacağı yönünde olduğu belirtilmektedir.

185 – المغلوب لا عبرة به في الشرع.

*Karışımlarda aza itibar edilmez; hüküm çok olana göredir*⁵³³.

Anne sütünün başka maddelerle karışması durumunda, akrabalığın sabit olup olmayacağı yönünden ortaya çıkan hükümler beyan edildikten sonra Semerkandî, iki kadının sütlerinden oluşan karışım hakkında Hanefî mezhebi içerisindeki görüş farklılıklarına değinmektedir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un görüşlerine göre akrabalık karışımında daha fazla sütü bulunan kadının akrabalığı sabit olurken, İmam Muhammed ve İmam Züfer'e (r.) göre iseharamlığın sabit olması durumlarında ihtiyat esas alındığından her iki kadının da akrabalık sabit olmaktadır.

186 – العدة تنتصف بالرق و تتكامل بالحرية.

*İddet kölelik durumunda yarım, hür olma durumunda ise tam olur*⁵³⁴.

Câriyenin iddetinin iki ay beş gün olduğu ifade edildikten hemen sonra, bu hükmün kocanın köle veya hür olma durumlarında da aynı olduğu belirtilmektedir. Bu hükmün dayanağı olarak ise mezkûr dâbit zikredilmektedir⁵³⁵.

*Aynı kural boşanma iddeti ile ilgili olarak da kullanılmaktadır*⁵³⁶.

187 – القول قول الأمين في ما لا يخالفه الظاهر.

⁵³³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 357.

⁵³⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 360, 367.

⁵³⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 360.

⁵³⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 367.

*Güvenilir kişinin beyanı zahirle çelişmedikçe muteberdir*⁵³⁷.

İddet bekleyen kişinin, iddetin bitmiş olmasının muhtemel olduğu bir süre zarfında iddetini doldurduğunu iddia etmesi durumunda, bu kadının sözüne itibar edilmesi gerektiğini ifade eden Semerkandî, bu kâideyi delil olarak getirmektedir.

3.10. Kit'abu'l-'Itâk

188 - العتق لا يتجزأ.

*Kölenin özgürleştirilmesi cüzlere ayırlamaz*⁵³⁸.

Kölesine “Bugünün işlerinden hürsün” diyen kişinin hukuken kölesini bir günlük değil tamamen âzât etmiş olacağı hükmü bu dâbıtla desteklenmektedir.

189 - لا يثبت العتق بالشك.

*Âzâdetme şüphe ile sabit olmaz*⁵³⁹.

Efendinin, kölesine “Seni filanca âzât etti” demesi durumunda kölenin hür olmayacağını belirten müellif, bu hükmü “Âzâdetme şüphe ile sabit olmaz” dâbıtına dayandırmaktadır. Zira kölenin sahibinin bu sözüyle sadece âzât etmeyi değil, başkasının söylediğini haber vermeyi de kastetmiş olması muhtemeldir.

190 - إذا عجز الأصل قام التبع مقامه.

*Asıl, bir şeyden âciz olunca tâbî aslın yerine geçer*⁵⁴⁰.

Semerkandî mükâteb köle ile ilgili hükümleri sıralarken, mükâtebin ölmesi ile ilgili hükümleri bir başlık altında vermektedir. Mükâteb kölenin, gerekli malı biriktirmeden

⁵³⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 376.

⁵³⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 382, 510, 519.

⁵³⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 383.

⁵⁴⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 419.

ölmesi halinde mükâtebin çocuğu anlaşılan miktarı tamalamak suretiyle hür olur. Zira çocuk babaya tâbîdir ve “*Asıl, bir şeyden âciz olunca tâbî aslın yerine geçer*”.

191 - جهالة الجنس تمنع صحة البدل.

*Bedelin türündeki belirsizlik, onun bedel olmasına manidir*⁵⁴¹.

Efendinin elbisenin cinsini belirtmeksizin “Bir elbise karşılığında hürsün” dediği mükâteb köle kendi kıymeti karşılığında hürriyetine kavuşabilmektedir. Semerkandî, hürriyetin bedelinin elbisenin kıymeti değil kölenin kendi kıymeti olduğunu belirttiği bu misalde, görüşüne delil olarak bu külli kâideyi serdetmektedir.

192 - الكافر لا يرث المسلم لكفره.

*Kâfir, müslüman olmadığından müslümana vâris olamaz*⁵⁴².

193 - لا يجوز أن يكون التابع متبوعا لمتبوعه و المتبوع تبعاً لتبعه.

*Tâbi aslının yerine geçen bir asıl olamaz, asıl da ferine tâbi olamaz*⁵⁴³.

3.11. Kit’abu’l-Eymân

194 - القسم لا يجوز بغير الله.

*Allah’tan başkasının adıyla yemin yapılamaz*⁵⁴⁴.

Yemin sadece Allah adıyla yapılabileceği belirtildikten sonra, Allah’ın sadece kendine has isimleriyle de yeminin gerçekleşeceği, Allah’a has olmayan isimleriyle yeminin de caiz olduğu ifade edilmektedir. Zira “Allah’tan başkasının adıyla yemin yapılamaz”

⁵⁴¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 422.

⁵⁴² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 425.

⁵⁴³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 429.

⁵⁴⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 438.

dâbıtı gereği, başkasının ismine de muhtemel olan lafızlarla yapılan yemindeki ismin Allah'a delâlet ettiği sâbit olmaktadır.

Bu dâbıt “اليمين بغير الله معصية” “Allah'tan başkasının adıyla yemin isyandır”⁵⁴⁵ ifadesiyle de kitapta yer almaktadır. Bu kural da İmam Şafî'nin kinâye lafızlarla yeminin geçerli olmayacağı görüşünün dayanağı olarak gösterilmektedir.

195 - اختيار الكفر كفر.

*Küfrü tercih etmek küfürdür*⁵⁴⁶.

196 - كلمة "كلما" توجب التعميم و التكرار.

*Küllemâ kelimesi umum ve tekrar gerektirir*⁵⁴⁷.

197 - في المعين لا يعتبر الصفة و يعتبر العين.

*Bizatihi belirli ve var olan nesnelere nitelendirmelere değil nesnenin zatına itibar olunur*⁵⁴⁸.

“Vallâhi bu “dâr”a girmeyeceğim” diyen kimse, üzerindeki bina yıkıldıktan sonra bu mekana girerse yeminini bozmuş olur. Çünkü “dâr” kelimesi arazi ve üzerindeki bina, ağaç, vb. şeyleri kapsayan bir manaya sahiptir. Bina yıkıldıktan sonra da bu mekan “dâr” olmağını muhafaza etmektedir. Dolayısıyla “dâr” için bina ve diğer şeyler birer vasıf kabul edilmekte, böylece “Bizatihi belirli ve var olan nesnelere nitelendirmelere değil nesnenin zatına itibar olunur” kuralıyla da mezkûr hükme ulaşılmaktadır.

198 - يعتبر العرف و العادة في كل بلد.

⁵⁴⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 442.

⁵⁴⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 443.

⁵⁴⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 452.

⁵⁴⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 460.

*Her bir memleketin kendine ait örf ve adeti esas alınır*⁵⁴⁹.

Kişinin yemini içerisinde yemek isimlerini kullanması ile ilgili fakihlerin farklı görüşlerine değinen Semerkandî, bu yemek isimlerinin ifade ettiği mananın tespiti ile ilgili olara “فيل” lafzı ile bu kâideyi aktarmaktadır.

199- الكلام إذا كان له حقيقة مستعملة و مجاز متعارف فالعمل بالحقيقة أولى (عند أبي حنيفة), (و

عندهما): العمل بعموم المجاز أولى.

*Bir sözün kullanılan gerçek anlamı ve örfen kullanılan mecaz anlamı beraberce bulunursa: İmam Ebu Hanife'ye (r.) göre gerçek anlamla amel edilir, İmameyn'e göre ise mecazla amel edilir*⁵⁵⁰.

“Bu nehirden su içmeyeceğim” diyen kişinin bir kapla veya avuçla bu nehrin suyundan içmesi durumunda, gerçek anlama itibar olduğundan Ebu Hanife'ye göre yemin bozulmaz. İmameyn'e göre ise mecaz manaya itibar olduğundan yemin bozulmaktadır.

200- أدنى الصلاة ركعتين.

*En kısa namaz iki rekattan oluşur*⁵⁵¹.

201- كل فعل له أثر في المفعول يعتبر وجود الأثر و يتعلق بمكان المفعول, و إن لم يكن له أثر يعتبر

مكان الفاعل.

*Mefülünde iz bırakan her eylemde, izin varlığına itibar edilir ve eylem mefulün mekanı ile ilintilendirilir. İz söz konusu değilse failin mekanı itibar olunur*⁵⁵².

⁵⁴⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 473.

⁵⁵⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 476.

⁵⁵¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 481.

202- النذر يمّين و كفارته كفارة يمّين.

*Adak yemin sayılır; keffareti yemin keffaretidir*⁵⁵³.

203- كل عيب يوجب فوات جنس المنفعة يمنع عن الكفارة.

*Menfaatin niteliğinde olumsuzluk doğuran her kusur kefârete engel olur*⁵⁵⁴.

Yeminin kefâreti olarak âzât edilecek kölenin kusurlu olması durumunda lazım olan hükme kaynak olarak bu kâide zikredilmektedir.

3.12. Kit'abu'l-İcâra

204- الفسخ لا يجوز الا بحضور العاقدین أو من قام مقامهما.

*Fesh, akitin tarafları veya bunların yerine geçen kişiler hâzır olmadıkça geçerli olmaz*⁵⁵⁵.

Kiralanan malın kusurlu hale gelmesi durumunda, kiracının akdi feshedebileceği ancak bunun her halükarda mal sahibinin huzurunda olması gerektiğini ifade için bu dâbit kullanılmaktadır.

205- العقد يفسخ بهلاك المعقود عليه.

*Sözleşmenin konusunun helak olması halinde sözleşme fesh olunur*⁵⁵⁶.

Kiranın söz konusu olduğu malın helak olması durumunda, mal sahibinin varlığına ihtiyaç duyulmaksızın sözleşme sonlandırılır. Ancak sözleşme kendiliğinden mi

⁵⁵² es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 495.

⁵⁵³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 503.

⁵⁵⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 508.

⁵⁵⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 518.

⁵⁵⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 519.

fesholur, yoksa kiracı lehine fesh hakkı mı sabit olur, bu konudaki farklı görüşlere son noktayı koymak için Semerkandî, tercih yaparak bu tercihi tavzih ve tasdik için bu kâideyi getirmektedir. Yani sözleşme kendiliğinden fesholmaktadır.

Bu kaide, kira sözleşmesi için özelleştirilerek, bir dâbit hüviyetinde “لا يبقى العقد بعد فوات محله” “Kira sözleşmesinde akdin konusu yok olunca akit de sona erer”⁵⁵⁷ ifadesiyle de yer almaktadır.

206- تفريق الصفقة يثبت الخيار.

*Sözleşmenin konusunun bölünmesi muhayyerlik doğurur*⁵⁵⁸.

Bir arazi ve buna dahil binaları toptan kiraya veren kişinin, sonradan binalardan birini teslimden imtina etmesi durumunda kiracı lehine muhayyerlik sabit olmaktadır. Bu hükme delil olarak da mezkur kâide kullanılmaktadır.

207- الأجر يجب شيئاً فشيئاً بمقابلة استيفاء المنافع.

*Ücret aslında, menfaat hasıl oldukça merhale merhale vacip olur*⁵⁵⁹.

Kiralanan maldan faydalanmanın kasintiye uğraması durumunda kesinti öncesi zamana müteallık kiranın ödenmesi gerektiğine delil olarak bu dâbit serdedilmektedir.

208- العذر ما يكون عارضا يتضرر به العاقد مع بقاء العقد, و لا يندفع بدون الفسخ.

*Akitlerde öziir, akit baki kaldıkça taraflata zarar veren şeydir. Bu zarar da ancak akdin feshi ile bertaraf edilir*⁵⁶⁰.

209- العبرة للمعنى لا للفظ.

⁵⁵⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 536.

⁵⁵⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 519.

⁵⁵⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 520.

⁵⁶⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 533.

*Akitlerde lafza değil manaya itibar edilir*⁵⁶¹.

Istisnâ' (sipariş) sözleşmesinde süre tayin edilmesi durumunda bu sözleşme Ebu Hanîfe'ye göre selem akdine dönüşmektedir. Ebu Hanîfe'nin bu görüşünü tercih eden müellif, bunu da mezkûr kâide ile teyid etmektedir.

3.13. Kit'abu's-Şerike

210- الشركة تقتضي الوكالة.

*Ortaklık vekaleti gerektirir*⁵⁶².

211- استحقاق الربح بالمال أو بالعمل.

*Kazanç, emek veya sermaye karşılığındadır*⁵⁶³.

Bu kural benzer lafızlarla “الربح لا يستحق الا بمال أو عمل أو ضمان” “*Kazanç ancak sermaye, emek veya riskle hak edilir*”⁵⁶⁴ ve “الربح بقدر ضمان العمل لا بحقيقة العمل” “*Kazanç, işin hacmine göre değil riskine göredir*”⁵⁶⁵ olarak da kitapta yer almaktadır.

212- كل ما يجوز لشريك العنان أن يفعله يجوز للمفاوض أن يفعله أيضا.

*Şeriketi 'inânda caiz olan herşey şeriketi müfâvadada da caizdir*⁵⁶⁶.

213- كل ما هو شرط في صحة شركة العنان فهو شرط في صحة المفاوضة.

⁵⁶¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 539.

⁵⁶² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 6, 18.

⁵⁶³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 7.

⁵⁶⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 8.

⁵⁶⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 17.

⁵⁶⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 11.

*Şeriketi 'inânın sıhhati için şart olan herşey müfâvada ortaklığı için de şarttır*⁵⁶⁷.

214- كل ما فسدت به شركة العنان فهو مفسد لشركة المفاوضة.

*Şeriketi 'inanın fasit olduğu herşey, şeriketi müfâvadayı da ifsat eder*⁵⁶⁸.

215- الشركة المطلقة تقتضي العنان.

*Mutlak ortaklık 'inân ortaklığını gerektirir*⁵⁶⁹.

216- الوكالة في الاصطياد و نحوه لا تصح.

*Av vb.'de vekalet sahih olmaz*⁵⁷⁰.

Fâsit ortaklıklar bâbında, tüm avlananların aralarında eşit olarak bölüştürülmesi şartı ile kurulan av ortaklığını misâl olarak vermektedir. Bu ortaklığın fasit olduğundan ve herkesin avladığının kendine olduğundan bahseden müellif, sebep olarak ortaklığın vekalet gerektirdiği, avda ise ortaklığın geçerli olmadığından bahsetmektedir.

3.14. Kit'abu'l-Mudârabe

217- كل ما يصلح رأس مال الشركة و يصح به عقد الشركة تصح به المضاربة.

*Şirketin sermayesi olabilen ve onunla ortaklıkların sahih olduğu herşeyle mudarabe yapılabilir*⁵⁷¹.

218- كل شرط يؤدي الى جهالة الربح يفسد المضاربة.

⁵⁶⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 11.

⁵⁶⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 14.

⁵⁶⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 14.

⁵⁷⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 18.

⁵⁷¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 23.

*Kazanç belirsizliği doğuran her şart mudârabeyi ifsat eder*⁵⁷².

219- انما يصح التخصيص اذا كان مفيدا.

*Tahsis ancak fayda içeriyorsa sahihtir*⁵⁷³.

3.15. Kit'abu's-Sarf

220- ما يجوز البيع فيه متفاضلا يجوز فيه البيع مجازفة. و ما لا يجوز فيه البيع متفاضلا لا يجوز فيه البيع مجازفة.

*Mütefâdilen satımı caiz olanın, mücazefeten satımı da caizdir. Mütefâdilen satımı caiz olmayanın mücâzefeten satımı da caiz değildir*⁵⁷⁴.

221- للمجلس حكم حالة واحدة.

*Sözleşme meclisinin hükmü, bir tek hal-durum hükmüdür*⁵⁷⁵.

Malın ve bedelin altın olduğu ve ikisinden birinin veya ikisinin birden götürü usûlü, miktarların bilinmediği bir surette satılması durumunda akdin fasit olduğu Semerkandi tarafından ifade edilmektedir. Sözleşme meclisinden ayrılmadan önce tarafların altını tartarak malın ve bedelin eşit miktarlarda olduğunu öğrenmesi durumunda ise akdin mezkur Kâideye binâen geçerli olduğu belirtilmektedir.

222- الفضل في خلاف الجنس جائز.

*Cinsler farklı olduğunda fazlalık caizdir*⁵⁷⁶.

⁵⁷² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 25.

⁵⁷³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 28.

⁵⁷⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 39.

⁵⁷⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 40.

⁵⁷⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 45.

Bir gümüş kütlesinin on dinar karşılığında satıldıktan sonra aynı mecliste indirim uygulanması halinde, bu sözleşmenin sahih olduğu, yapılan indirim miktarının iade edilmesi gerektiği bu kâide ile delillendirilmektedir.

3.16. Kitâbu'r-Rehin

223- الرهن عقد شرع وثيقة بمال.

*Rehin, malla güvence sağlamak için konulmuş bir sözleşmedir*⁵⁷⁷.

Rehin kitabının başında, rehni tanımlar mahiyette bu kurala yer verilmiştir.

Bu dâbit “مقصود الرهن هو الاستيثاق” “*Rehinden maksat güvence temin etmektir*”⁵⁷⁸ ibaresiyle, rehlin cevaz şartlarının sayıldığı kısımda, rehni kabzın devamlılığının da bir şart olduğuna dayanak olarak serdedilmelidir.

Aynı dâbit “الرهن شرع لتوثيق الدين” “*Rehin sözleşmesi borcu güvenceye almak için konulmuştur*”⁵⁷⁹ ifadeleri ile de geçmektedir.

224- لا يسقط حق المطالبة الا بالأداء.

*Borcu talep hakkı sadece eda ile sona erer*⁵⁸⁰.

Rehin veren kişi rehni akdini yaparken dahî alacağını talep etme hakkına sahiptir. Bu durum mezkur kaideye dayandırılmaktadır.

225- التمليك لا يتعلق بالشرط.

*Temlik şartla bağlanmaz*⁵⁸¹.

⁵⁷⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 49.

⁵⁷⁸ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 50.

⁵⁷⁹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 59.

⁵⁸⁰ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 59.

Rehin bırakan kişinin “Borcumu filan tarihe kadar ödemezsem bu rehin senin olsun” demesi durumunda, rehinin sahip değiştirmeyeceği bu küllî kâideyle delillendirilmektedir.

3.17. Kitâbu’ş-Şuf’a

226- القضاء لا يجوز بدون حضرة الخصم.

Davalı mahkemede hazır olmadan hüküm vermek caiz değildir⁵⁸².

Şuf’anın söz konusu olduğu mal satıcının elinde iken şufa davası açılması durumunda satıcı ve müşterinin her birinin mahkemede hazır bulunmaları gerekliliği hükmü bu kaide ile desteklenmektedir.

227- ترك المطالبة مع المانع لا يدل على الإعراض.

Bir engelin varlığından dolayı hak talebinden geri durmak, bu haktan vazgeçmek anlamına gelmez⁵⁸³.

228- الأتباع لا حصة لها من الثمن اذا فاتت لا بصنع أحد.

Tâbîler herhangi bir kişinin fiili dışında telef olursa onlara bedelden pay düşmez⁵⁸⁴.

Semerkindî, şuf’a iddia edilen arsaya dahil olan binaların kendiliğinden zarar görmesi durumunda şuf’a hakkı iddia eden kişinin bu arsayı ya tam fiyatı ile alacağını ya da hakkından vaz geçeceği hükmünü ifade etmektedir. Bu hükme mesnet olarak ise mezkur kâide serdedilmektedir.

229- حق الشفعة لا يورث.

⁵⁸¹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 59.

⁵⁸² es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 74.

⁵⁸³ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 77.

⁵⁸⁴ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 81.

*Şuf'a hakkı miras kalmaz*⁵⁸⁵.

3.18. Kitâbu's-Sayd

230- الكسب مباح في الأصل.

*Çalışarak kazanmak asıl itibariyle mübahtır*⁵⁸⁶.

231- الإرسال و الرمی بمنزلة الذبح.

*Hayvanı av için göndermek ve ava atış yapmak kesim gibidir*⁵⁸⁷.

232- الصيد اسم للمأكول و غيره.

*Av, eti yenen ve yenmeyenler için konulmuş bir isimdir*⁵⁸⁸.

233- الإرسال و الرمی ذبح من الفاعل تقديرا.

*Hayvanı ava göndermek ve ava atış yapmak takdiren kesimdir*⁵⁸⁹.

3.19. Kitâbu'l-Udhiye

234- مال الصغير لا يحتمل التبرع.

*Çocuğun malından teberru olmaz*⁵⁹⁰.

235- المعتبر مكان الذبيحة لا مكان المذبوح عنه.

⁵⁸⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 85.

⁵⁸⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 101.

⁵⁸⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 105.

⁵⁸⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 107.

⁵⁸⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 108.

⁵⁹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 115-116.

*Muteber olan kesilen hayvanın mekanıdır, kendisinden niyabeten kesilen kişinin değil*⁵⁹¹.

Aynı kurala “العبرة لوقت الذبح” “*İtibar kesim yerindedir*”⁵⁹² ifadesiyle de rastlamaktayız.

3.20. Kitâbu'l-Ğasb

236- المنافع لا تضمن بالغصب و الإلتلاف.

*Gasp veya itlâf olunmuş menâfi (gelir ve faydalar) tazmin olunmaz*⁵⁹³.

3.21. Kitâbu'd-Diyât

237- إذا تعذر استيفاء القصاص لمعنى فإنه يجب المال (تجب الدية).

*Kıtasın ifası bir özürden dolayı imkansız olursa diyet gerekir*⁵⁹⁴.

238- كل ما يمكن فيه القصاص و هو فعل العمد الخالي عن الشبهة فإنه يوجب القصاص.

*Kıtasın mümkün olduğu her fiil –ki bu şüpheden uzak kasıtlı fiildir- kıtası gerektirir*⁵⁹⁵.

239- يجري القصاص فيما يمكن فيه التساوي لا فيما لا يمكن.

*Kıtas, organlar arasında işlemin eşit olarak gerçekleşmesi mümkün olan durumda geçerlidir; mümkün olmayan durumda değil*⁵⁹⁶.

240- أصابع اليد و الرجل في الأرش سواء.

⁵⁹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 116.

⁵⁹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 123.

⁵⁹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 128.

⁵⁹⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 143.

⁵⁹⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 151.

⁵⁹⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 152.

*El ve ayak parmaklarının erşi yani diyeti eşittir*⁵⁹⁷.

241- لا حكم للشجة التي لا يلقى لها أثر.

*İz bırakmayan hafif baş yaralanmaları hükümsüzdür*⁵⁹⁸.

242- المخير بين الشيئين إذا فعل ما يدل على اختيار أحدهما أو منع من اختيار أحدهما تعين الآخر للاختيار.

*İki şey arasında muhayyer olan kişi bunlardan birini tercih ettiğine işaret eden bir davranışta bulunur veya birini tercih etmekten engellenirse, tercih olarak diğeri sabit olur*⁵⁹⁹.

243- السير في ملك نفسه مباح مطلق.

*Kişiye kendi mülkünde yürümesi mutlak olarak mübahtır*⁶⁰⁰.

244- السير مأذون في الطريق دون الوقوف و الإيقاف.

*Kamu yollarında, durmamak veya durdurmamak şartıyla yürümek serbesttir*⁶⁰¹.

245- من تعدى على الغير في دار نفسه يضمن.

*Her kim kendi mülkünde başkasının hakkını çiğnerse tazmin eder*⁶⁰².

⁵⁹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 163.

⁵⁹⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 166.

⁵⁹⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 176.

⁶⁰⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 187.

⁶⁰¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 189.

⁶⁰² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 191.

246- الطريق مأذون فيه للسير لا غير. فما تولد منه يكون مضمونا.

*Yol sadece yürümek için izin verilen bir yerdir; yürüyen verdiği zararları tazmin eder*⁶⁰³.

247- المعتبر هو الطلب و اما الإشهاد ليثبت الطلب بالشهادة عند الإنكار.

*Muteber olan hak talebinin kendidir. Hak talebine şahit getirmek, karşı tarafın inkarı durumunda talebi ispat içindir*⁶⁰⁴.

248- وجود القتل في الدار بمنزلة مباشرة القتل من صاحبها, فإذا وجد القتل في دار نفسه فيصير كأنه قتل نفسه (عندهما).

*Maktulün bir evde bulunması, ev sahibi tarafından öldürüldüğünü gösterir. Maktul kendi evinde bulunursa, bu durumda kendini öldürmüş kabul edilir.*⁶⁰⁵

249- المعتبر في القسامة و الدية حال ظهور القتل (عند الإمام).

*Kasâme ve diyette muteber olan maktulün ortaya çıkma durumudur.*⁶⁰⁶

250- الظاهر أن القاتل أحد أهل المحلة.

*Faili meçhül cinayetlerde, katil maktulün bulunduğu mahalle sakinlerinden biridir.*⁶⁰⁷

⁶⁰³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 192.

⁶⁰⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 198.

⁶⁰⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 208.

⁶⁰⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 208.

⁶⁰⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 209.

3.22. Kitâbu'l-Hudûd

251- الزنا في دار الإسلام لا يخلو عن عقوبة أو غرامة.

*İslam ülkesinde zina suçu, bedeni olsun veya mali olsun cezasız kalmaz*⁶⁰⁸.

252- وطء المجنون و وطء الصبي العاقل لا يكون زنا.

*Aklı eren çocuk ve delinin cinsel ilişkileri zina hükmünde değildir*⁶⁰⁹.

253- يجب الحد في كل وطء حرام على التأييد.

*Ebediyen haram olan her türlü cinsel ilişkide had cezası gerekir*⁶¹⁰.

254- لا يجمع بين الجلد و الرجم.

*Recim ve celde bir arada olmaz*⁶¹¹.

255- مشاهدة القاضي الزنا في حالة القضاء أو قبل القضاء فلا يعتبر في حق الحدود.

*Hakimin mahkeme esnasında yada öncesinde zinaya şahitliği hadler hususunda kabul edilmez*⁶¹².

256- يعتبر التقادم مانعا في الشهادة.

*Zina suçunun sübutunda zaman aşımı şahitliğe engeldir*⁶¹³.

⁶⁰⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 211.

⁶⁰⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 212.

⁶¹⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 213.

⁶¹¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 216.

⁶¹² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 217.

⁶¹³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 218.

257- لا عبرة لشهادة مع الإقرار.

*İkrarın varlığında şahitliğe itibar olunmaz*⁶¹⁴.

258- حق العبد لا يثبت الا بمطالبتة و خصومته.

*Şahıs hakları kişinin talep ve davası olmadıkça sabit olmaz*⁶¹⁵.

259- حق الخصومة و الطلب للمقذوف.

*Talep ve dava hakkı iftiraya uğrayanıdır*⁶¹⁶.

260- لا تصح وكالة في حد و لا قصاص.

*Herhangi bir had veya kısasta vekalet sahih olmaz*⁶¹⁷.

Bu kuaral “لا تصح الوكالة في استيفاء الحدود و القصاص” “*Had ve kısasların yerine getirilmesinde vekalet olmaz*”⁶¹⁸ ifadesiyle de kullanılmaktadır.

261- لا يصح الصلح و العفو من المقذوف.

*İftiraya uğrayanın affi veya sulhu sahih olmaz*⁶¹⁹.

3.23. Kitâbu's-Serika

262- الحد مع الضمان لا يجتمعان.

⁶¹⁴ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 219.

⁶¹⁵ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 225.

⁶¹⁶ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 226.

⁶¹⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 226.

⁶¹⁸ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 226.

⁶¹⁹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 227.

*Hırsızlık haddi çalınan malın tazmini ile birleşmez*⁶²⁰.

3.24. Kitâbu'l-Hibe

263- عارية الأعيان تمليك المنافع و عارية المكيل و الموزون قرض و يكون تمليك العين.

*Aynı malların ödünç verilmesi menfaatlerin temlikidir. Deyni malların ödünç verilmesi ise borçtur ve malın zatını temliktir*⁶²¹.

264- الهبة لا تبطل بالشروط الفاسدة.

*Hibe fasit şartlarla batıl olmaz*⁶²².

265- لا يثبت الملك للموهوب له قبل القبض.

*Hibenin mülkiyeti tesellüm gerçekleşmedikçe sabit olmaz*⁶²³.

Bu dâbit yakın lafızlarla “لا تجوز الهبة الا مقبوضة محوزة” “*Hibe akdi ancak tesellüm ve mülkiyete katmakla geçerlidir*”⁶²⁴ ve “القبض في الهبة بمنزلة القبول في حق إثبات الحكم”⁶²⁵ olarak da serdedilmektedir.

266- لا عبرة للشيوخ فيما لا يحتمل القسمة في باب الهبة.

*Hibede, taksimi mümkün olmayan şeylerde paylaşıma itibar olunmaz*⁶²⁶.

⁶²⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 250.

⁶²¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 255.

⁶²² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 255, 262.

⁶²³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 256.

⁶²⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 257.

⁶²⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 263.

267- ينوب قبض الأمانة عن قبض الهبة.

*Emanetin tesellümü hibenin tesellümü yerine geçer*⁶²⁷.

268- الرجوع في الهبة بغير القضاء فسخ.

*Mahkeme kararı olmaksızın hibeden vazgeçmek fesihtir*⁶²⁸.

269- الصلة الكاملة مانعة للرجوع.

*Tam akrabalık (es-siletü'l-kâmile) hibeden vaz geçmeye manidir*⁶²⁹.

3.25. Kitâbu'l-'Âriye

270- العارية أمانة.

*'Âriyet akdi emanet sözleşmesidir*⁶³⁰.

3.26. Kitâbu'l-'İkrâr

271- إعاره ما لا ينتفع بأعينها الا بالاستهلاك يكون قرضا في العرف.

*Aynını tüketmeksizin kendisinden faydalanmanın mümkün olmadığı şeyler örfte borç kabul edilir*⁶³¹.

272- لا يصح إقرار المكره بشيء.

⁶²⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 259.

⁶²⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 264.

⁶²⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 269.

⁶²⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 273.

⁶³⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 284.

⁶³¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 319.

*Tehdit altındaki ikrar sahih değildir*⁶³².

273- النادر ملحق بالعدم.

*Nadiren var olan yok hükmündedir*⁶³³.

3.27. Kitâbu'l-Vesâyâ

274- البيع اسم لتمليك عين المال بعوض في حالة الحياة.

*Kişinin hayatta iken bir malın kendisini bedel karşılığında vermesi bey akdidir*⁶³⁴.

275- الهبة و الصدقة تمليك عين المال بغير عوض في حالة الحياة بطريق التبرع.

*Hayatta iken bir malı bedelsiz olarak temlik etmek hibe ve sadakadır*⁶³⁵.

276- العارية تمليك المنفعة بطريق التبرع في حالة الحياة.

*Menfaatin, hayattta iken teberru yolu ile temlikine ariyet denir*⁶³⁶.

277- يكون الوصية اسما لتمليك المال بعد الموت بطريق التبرع في العين و المنافع جميعا.

*Vasiyet, öldükten sonrası için teberru yolu ile malın aynının ve menfaatlerinin birlikte temlikidir*⁶³⁷.

278- الحسب و النسب و البيت يختص بالأب دون الأم.

⁶³² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 320.

⁶³³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 330.

⁶³⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 338.

⁶³⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 338.

⁶³⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 338.

⁶³⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 338.

*Asalet, soy ve hane anneye değil babaya ait kılınır*⁶³⁸.

279- إن الابنين في الوصية بمنزلة الجمع.

*İki erkek evlat vasiyette çoğul hükmündedir*⁶³⁹.

280- الرجوع في الوصية صحيح.

*Vasiyetten vazgeçmek sahihtir*⁶⁴⁰.

281- الجحود لا يكون رجوعا.

*İnkâr vazgeçme sayılmaz*⁶⁴¹.

3.28. Kitâbu'l-Vekâle

282- الوكيل بالملازمة لا يملك القبض.

*Takipte vekil kılınan kişi tesellüm hakkına sahip değildir*⁶⁴².

283- الجهالة اليسيرة لا تمنع.

*Az miktardaki belirsizlik sözleşmelere mani değildir*⁶⁴³.

284- الوكيل بالشراء إذا خالف يصير مشتريا لنفسه.

*Satışa vekil kimse, talimata muhalif satış yaparsa, malı kendisi için satın almış olur*⁶⁴⁴.

⁶³⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 356.

⁶³⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 359.

⁶⁴⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 375.

⁶⁴¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 377.

⁶⁴² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 384.

⁶⁴³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 390.

285- تصرفات المرتد موقوفة.

*Mürtedin tasarrufları mevkuftur*⁶⁴⁵.

286- تصرفات المرتدة نافذة.

*Mürted kadının tasarrufları geçerlidir*⁶⁴⁶.

3.29. Kitâbu'l-Kefâle

287- الكفالة تبرع بالتزام المال.

*Kefalet mali sorumluluk almak suretiyle yapılan teberrudur*⁶⁴⁷.

288- الكفالة في حق المكفول عنه استقراض.

*Kefalet akdi, kendinden kefil olunan hakkında borçlanma mesabesinde*⁶⁴⁸.

289- الأموال لا يجوز ان يتعلق وجوبها بالشروط .

*Sözleşmelerde malların taliki şartlara bağlanması caiz değildir*⁶⁴⁹.

290- الكفالة عن الكفيل صحيحة.

*Kefile kefil olmak sahihtir*⁶⁵⁰.

⁶⁴⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 394.

⁶⁴⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 397.

⁶⁴⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 397.

⁶⁴⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 399.

⁶⁴⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 402.

⁶⁴⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 405.

⁶⁵⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 407.

291- الكفالة بالشرط صحيحة.

*Şartlı kefalet sahihtir*⁶⁵¹.

292- وجوب المال لا يتعلق بالخطر.

*Bir malın zimmette sabit olması riske bağlanamaz*⁶⁵².

293- الكفالة بالمال الثابت يتعلق بالخطر.

*Sabit bir mala kefil olmak riske bağlanabilir*⁶⁵³.

294- في البراءة معنى التملك فلا يصح تعليقه بالشرط.

*İbrâda temlik manası vardır, temliğin de şarta bağlanması geçerli değildir*⁶⁵⁴.

Bu dâbıtın ikinci kısmı “تعليق البراءة بالشرط لا يجوز” “İbrayı şarta bağlamak caiz değildir”⁶⁵⁵

lafzıyla da geçmektedir.

3.30. Kitâbu'l-Havâle

295- الحوالة مبرئة.

*Havale kişiyi ibra eder*⁶⁵⁶.

⁶⁵¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 412.

⁶⁵² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 413.

⁶⁵³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 413.

⁶⁵⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 413, 437.

⁶⁵⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 437.

⁶⁵⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 414.

3.31. Kitâbu's-Sulh

296- الجودة لا قيمة لها عند مقابلتها بجنسها.

*Kalitenin, cinsi ile karşılaştırıldığında bir değeri yoktur*⁶⁵⁷.

297- الحلف في غير مجلس القاضي لا عبرة فيه.

*Mahkeme meclisinden başka yerde edilen yemine itibar olunmaz*⁶⁵⁸.

298- الوكيل في الصلح لا ترجع اليه الحقوق.

*Sulhte haklar vekile dönmez*⁶⁵⁹.

299- الإجازة بمنزلة ابتداء التوكيل.

*İzin verme vekaleti başlatma mesabesindedir*⁶⁶⁰.

300- تعليق الفسخ بالشرط جائز.

*Feshi şarta bağlamak caizdir*⁶⁶¹.

3.32. Kitâbu'l-İkrâh

301- الخبر الذي ترجح كذبه لا يكون حجة.

*Yalan olduğu ağır basan haber delil olamaz*⁶⁶².

⁶⁵⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 423.

⁶⁵⁸ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 429.

⁶⁵⁹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 432.

⁶⁶⁰ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 434.

⁶⁶¹ es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 437.

⁶⁶² es-Semerkindî, *a.g.e.*, III, 467.

302- العتق باليمين يقع.

*Yemin ile azat geçerlidir*⁶⁶³.

3.33. Kitâbu'l-Kısme

303- القسمة لا تصح الا بين المتقاسمين الحاضرين.

*Taksim ancak karşılıklı tarafların hazır bulunması ile geçerli olur*⁶⁶⁴.

3.34. Kitâbu'l-Me'zûn

304- الإذن بالتصرف لا يتجزأ.

*Tasarrufta izin tecezzi etmez*⁶⁶⁵.

305- الإسقاط يصح تعليقه بالأخطار.

*Hakdan vazgeçmenin şarta bağlanması sahihtir*⁶⁶⁶.

306- لا يصح تعليق الإثبات بالشرط.

*İsbatın şarta bağlanması geçerli değildir*⁶⁶⁷.

3.35. Kitâbu's-Siyer

307- الكفر لا يصح بدون القصد.

*Küfür kasıt olmadan sabit olmaz*⁶⁶⁸.

⁶⁶³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 468.

⁶⁶⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 474.

⁶⁶⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 482.

⁶⁶⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 487.

⁶⁶⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 487.

308- كل من لا يباح قتله من أهل الحرب لا يباح قتله من أهل البغي.

*Ehli harpten kimin öldürülmesi helal değilse, isyancılardan da onlar öldürülemez*⁶⁶⁹.

3.36. Kitâbu'l-Eşribe

309- الاحتياط لا يجري في إبطال حقوق الناس.

*İhtiyat, kişilerin haklarının iskatında cari değildir*⁶⁷⁰.

3.37. Kitâbu'l-Hazri ve'l-İbâha

310- الإقرار حجة بنفسه.

*İkrar tek başına yeterli bir delildir*⁶⁷¹.

311- قول الشاهدين لا يصير حجة بدون قضاء القاضي بخلاف الإقرار و العيان.

*İkrarın aksine, şahitlerin sözleri mahkeme kararı olmadan delil sayılamaz*⁶⁷².

312- قضاء القاضي في فصل مجتهد فيه ينقذ بإجماع الأمة.

*İçtihadî bir konudaki hakim kararı icma-ı ümmet ile geçerlidir*⁶⁷³.

313- ما امضي بالاجتهاد لا ينفذ باجتهاد مثله.

*İçtihad bir başka içtihatla bozulmaz*⁶⁷⁴.

⁶⁶⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 532.

⁶⁶⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 538.

⁶⁷⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 562.

⁶⁷¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 577.

⁶⁷² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 577.

⁶⁷³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 579.

314- العبرة للأصل.

*İtibar asladır*⁶⁷⁵.

315- حرمة النفس فوق حرمة المال.

*Can kutsiyeti mal kutsiyetinden üstündür*⁶⁷⁶.

3.38. Kitâbu'l-Mefkûd

316- للأب ولاية التصرف في مال الابن في الجملة.

*Genel olarak babanın, oğlunun malları üzerinde tasarruf yetkisi vardır*⁶⁷⁷.

317- الظاهر لا يصلح حجة لاستحقاق أمر لم يكن.

*Zahir, olmamış bir işten hak talep etmek için delil olarak yeterli değildir*⁶⁷⁸.

3.39. Kitâbu'l-Lakîd ve'l-Lukata ve Cu'li'l-Âbig

318- اللقيط يساوي الصبي الذي ليس بلقيط في عامة الأحكام.

*Kayıp çocuk tüm hükümlerde kayıp olmayan çocuğa eşittir*⁶⁷⁹.

319- السلطان ولي من لا ولي له.

*Kamu yetkilisi, velisi olmayanın velisidir*⁶⁸⁰.

⁶⁷⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 581-582.

⁶⁷⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 586.

⁶⁷⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 593.

⁶⁷⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 600.

⁶⁷⁸ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 601.

⁶⁷⁹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 603.

320- دار الإسلام دار حرية.

*İslam diyarı özgürlük diyarıdır*⁶⁸¹.

3.40. Kitâbu'l-Hunsâ

321- التوقف في موضع عدم الدليل واجب.

*Delil olmadığı yerde tevakkuf vaciptir*⁶⁸².

3.41. Kitâbu'r-Rucû'i 'ani's-Şehâdât

322- الرجوع عن الشهادة لا يصح بعد قضاء القاضي و يصح قبله.

*Şahitlikten vazgeçmek mahkeme kararından sonra geçerli olmaz, karardan önce olur*⁶⁸³.

323- لا يمكن إيجاب القصاص بالتسيب.

*Sebebiyetle kısasa hükmetmek mümkün değildir*⁶⁸⁴.

3.42. Kitâbu Edebi'l-Kâdî

324- لا يجوز في الحدود و القصاص القضاء بالشهادة على الشهادة.

*Hadler ve kısasta şahitliğe şahitlik etmekle hüküm vermek caiz olmaz*⁶⁸⁵.

325- في حقوق الله تعالى لا يشترط الدعوى.

⁶⁸⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 604.

⁶⁸¹ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 605.

⁶⁸² es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 616.

⁶⁸³ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 629.

⁶⁸⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 634.

⁶⁸⁵ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 640.

*Allah haklarında dava şart koşulmaz*⁶⁸⁶.

Bir şeyin vakfedildiğine şahit olanlar dava açmadan hakime durumu arzedip şahitliklerini beyan etseler, bu durumda hakim bu şeyin vakıf olduğuna hükmeder. Çünkü vakıf tasadduktur. Tasadduk da Allah haklarındandır. “*Allah haklarında dava şart koşulmaz*” küllî kâidesi gereği vakfın tespit edilmesinde dava açmaya gerek kalmadan şahitlerin şهادeti kabul edilmektedir.

⁶⁸⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, III, 650.

SONUÇ

Alauddin es-Semerkandî, İslam hukukunun gelişimi sürecinde, hocalarından aldığı ve kendinden sonrakilere miras bıraktığı ilmi birikimi ve eserleriyle saygın bir konuma sahiptir. Özellikle *Tuhfetü'l-Fukahâ* adlı eseri, Hanefî mezhebi literatürü içerisinde sistematığı açısından bir ilki gerçekleştirmiştir. Sistematiğinin yanında, ilgili meseleleri mezhep içi görüşlere ve farklı mezheplerin görüşlerine de müracaat ederek, sonuçta da tercih yaparak sunması ve bunu yaparken de lafzen veya manen küllî kâidelere yer vermesi *Tuhfe*'yi özel kılmaktadır.

Küllî kâide kavramının gelişim süreci içerisinde farklı kullanımlarla karşımıza çıktığı görülmektedir. Özellikle *Mecelle* sonrası modern dönemde yapılan akademik araştırmalarda küllî kâide kavramı önceki dönemlerin aksine daha dar kapsamlı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu anlayışı benimseyenlerin kendi çalışmalarında dar kapsamlı kavram algısının içinden çıkamadıkları ve kimi zaman çelişkiye düştükleri gözlenmektedir.

Yapılan klasik tanımlamaya uygun mahiyette telif edilen ve günümüze ulaşan ilk küllî kâide eseri hicri dördüncü asra rastlamaktadır. Küllî kâideler, sadece müstakil eserlerde değil usûl ve furu fıkıh kitaplarında da yoğun olarak yer almıştır. Bu durum araştırmacıları furu eserlerinin taranmasına ve farklı yorumlarla hükümlere mesnet teşkil eden küllî kâidelerin tespit çalışmalarına sevk etmiştir.

Küllî kâideler açısından çok zengin bir muhtevaya sahip olduğunu gördüğümüz *Tuhfetü'l-Fukahâ* adlı furu eseri, yaptığımız tespitlere göre geniş ve dar kapsamlı 325 küllî kâideyi içermektedir. Bu kurallardan 1/3 kadarı ibadet bahislerinde, 2/3'ü de muamelat bölümlerinde yer almaktadır. Eserde en çok küllî kâidenin zekât ve bey' bölümlerinde zikrediliyor olması mâlî münasebetlerin tanziminde küllî kâidelerin önemine ve etkinliğine delalet etmektedir.

Semerkandî, eserinde hükümlerin dayandığı ayet ve hadisleri zikrettikten sonra zaman zaman o hükümle ilgili küllî kâidelere de yer vermektedir. Ayet ve hadislere dayandırılmayan hükümlerin akabinde ise genelde küllî kâideler serdedilmektedir.

Kendinden önce telif edilen kavaid türü ve furû-u fıkıh eserlerine nispetle oldukça zengin bir kâide içeriğine sahip olması *Tuhfe*'ye seçkin bir konum atfetmektedir. Semerkandi başvurduğu tercih metodunda sıklıkla külli kaideleri görüşüne delil olarak kullanmaktadır.

Hanefî mezhebi görüşlerinin savunulduğu bu eserde, bu kurallar sayesinde mezhep hakkında kuşatıcı ve doyurucu hukuk bilgisine ulaşılmaktadır. Bu kadar çok küllî kâidenin muhtasar hüviyetli olan *Tuhfe* eserinde zikredilmesi, esere ve takdim ettiği hukuk ekolüne tutarlılık ve sağlam bir mantık örgüsü kazandırmaktadır.

Furu eserlerindeki kavaidin taranması şeklinde yapılan, dilimizdeki çalışmaların, müstakbelde bir “Küllî Kâideler Ansiklopedisi”ne veya küllî kâidelerin hukukun farklı bölümlerine göre tasnifi çalışmalarına veya kanunlaştırma faaliyetlerine kaynaklık teşkil edebilmesi de bu çalışmalara ayrı bir önem atfedilmesine sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKÛŞ, Azize, (2001), *el-Kavâidu ve'd-davâbitu'l-mustehlesa min kitabi Usûli'l-fütyâ*, Cezair Üniversitesi Ulûmi'ş-Şer'iyye Fakültesi Yayınları, b.y.
- ALTUNTAŞ, Havva, (2008), *Alâeddîn es-Semerkindî Ve Tuhfetü'l-Fukahâ Adli Eserinde Mezhep İçi Tercihler* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Sakarya.
- AZZÂM, Abdülazîz Muhammed, (2005), *el-Kavâidü'l-fikhîyye*, Dâru'l-hadîs, Kahire.
- BAĞDADÎ, *Hediyetü'l-'ârifin*, (1951), Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, Beyrut.
- el-BÂHUSEYN, Yakub, (1998), *el-Kavâidü'l-fikhîyye*, 1.b., Mektebetü'r-ruşd, Riyad.
- BAKTIR, Mustafa, (2001), "Kaide", *DİA*, XXIV, 208, İstanbul.
- el-BEDRÂN, Eymen Abdülhamid, (2005), *Nazariyyetü't-tak'îdü'l-usûlî*, Dâr İbn Hazm, Beyrut.
- el-BEHÛTÎ, Mansur b. Yusuf, (2000), *Keşşâfu'l-kinâ' 'ani'l-İknâ'* (thk. Suudî Arabistan Krallığı Adalet Bakanlığı Uzman Heyeti), Vizaratü'l- 'adl, 1.b., Riyad.
- BOLELLÎ, Nusrettin, (2000), "Fatıma binti Alâeddin es-Semerkindîyye", *DİA*, XII, 225, İstanbul.
- BROCKELMAN, Karl, (t.s.), *Târîhu'l-edebi'l-'arabî* (trc. Abdülhalim en-Neccâr), Dâru'l-me'ârif, 5.b., Kahire.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, (1400/1979), *el-Câimi'u's-sahîh* (thk. Muhibbuddin el-Hatîb), el-Matbaatü's-selefiyye, Kahire.
- CÛRCÂNÎ, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, (1985), *et-Ta'rîfât*, Mektebet Lübnan, Beyrut.
- DEBBÛSÎ, Ebu Zeyd Ubeydullah Ömer, (t.s.), *Te's'isü'n-nazar* (thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî ed-Dimeşkî), Daru İbn Zeydûn, Beyrut.
- DİYE, Abdülmecid Abdullah, (2005), *el-Kavaid ve'd-davâbitu'l-fikhîyye li ahkâmi'l-mebî'*, Dâru'n-nefâis, Amman.

- EBU'L-ABBÂS, Şihâbu'd-Dîn, (2003), *el-Furûk* (thk. Ömer Hasen el-Kıyâm), I, 62, Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- EBU YUSUF, Yakub b. İbrahim el-Ensârî, (1979), *el-Harâc*, Dâru'l-marife, Beyrut.
- ERDOĞAN, Mehmet, (2005), *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- el-EŞBEHÎ, Malik b. Enes, (1994), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Daru'l-kütübi'l-ilmıyye, Beyrut.
- el-FEYYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed, (t.s.), *Misbahu'l-münîr*, el-Mektebetü'l-ilmıyye, Beyrut.
- el-ĞAZZÎ, Ebu'l-Hâris, (1996), *el-Vecîz fî idâhi kavâidi'l-fikhî'l-küllîyye*, 4.b., Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- el-HÂCİRÎ, Hamed b. Muhammed el-Câbir, (2008), *el-Kavâid ve'd-davâbiti'l-fikhîyye fî'damâni'l-mâlî*, 1.b., Daru kunûz İşbilyâ, Riyad.
- el-HÂDİMÎ, Ebu Said, (1318), *Mecâmi'u'l-hakâik*, Mahmut Bey Matbaası, b.y.
- el-HÂİRÎ, Muhammed Hüseyin el-A'lemî, (1987), *Terâcimu a'lâmü'n-nisâ*, Müessesetü'l-'âlem li'l-matbuât, 1.b., Beyrut.
- el-HAMEVÎ, Ahmed b. Muhammed, (1985), *Ğamzu 'uyûni'l-besâir*, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 1.b., Beyrut.
- HAMZA, Mahmud Efendi, (1295), *el-Fevâidü'l-behiyye fî'l-kavâidi'l-fikhîyye*, Habib Efendi Matbaası, Şam.
- el-HANBELÎ, İbn Recep, (t.s.), *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid* (Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Süleyman), Dâru'l-Hasen, Amman.
- el-HARİRÎ, İbrahim Muhammed Mahmud, (1998), *el-Medhal ile'l-kavâidi'l-fikhîyyeti'l-küllîyye*, s.181, 1.b., Daru Ammar, Amman.
- HAYDAR, Ali, (2003), *Düreru'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (trc. Fehmî el-Hüseyinî), Dâru alemi'l-kütüb, Riyad.

- el-HUSARÎ, Ahmed Muhammed, (1993), *el-Kavâidü'l-fikhîyye li'l-fikhî'l-islâmî*, Mektebetü'l-küllîyyâti'l-ezheriyye, Kahire.
- el-HUŞENÎ, İbn Haris, (1985), *Usûlu'l-fütyâ fi mezhebi İmam Malik* (hızr. Muhammed Ebu'l-Ecfân), ed-Dâru'l-arabiyyeti li'l-kitab, Tunus.
- İBN ABDİSSELAM, İzzuddin Abdulaziz, (1996), *el-Kavâidu's-suğrâ* (thk. İyâd Halid et-Tabbâ'), Daru'l-fikr, Şam.
- _____, İzzuddin Abdulaziz, (2000), *el-Kavaidu'l-kübrâ* (thk. Dr. Nezih Kemal Hammad ve Dr. Osman Cuma Damîriyye), 1.b., Daru'l-kalem, Şam.
- İBN ABDULHAMİD, Abdulvehhab b. Ahmed, (2008), *el-Kavâid ve'd-davâbitu'l-fikhîyye fi kitâbi'l-Ümm*, Dâru't-tedmuriyye, Riyad.
- İBN HANBEL, Ahmed, (2001), *el-Müsned* (thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid), Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- İBN HATİB ED-DEHŞE, Ebu's-Sena Nuruddin Mahmud, (1980), *Muhtesar min Kavâidi'l-'Alâiyyi ve kelâmi'l-İsnevî* (thk. Mustafa Mahmud el-Pencuveynî), Irak.
- İBN HUSEYN, Muhammed Ali el-Maliki, (1998), *Tehzîbu'l-furûk ve'l-kavâidu's-seniyye fi'l-esrâri'l-fikhîyye* (tsh. Halil el-Mansur), Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye (*Usûlu'l-fütyâ* ile beraber basım), Beyrut.
- İBN İDRİS, Ahmed, (1998), *Envâru'l-Bürûk fi Envâi'l-Fürûk*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye (*Usûlu'l-fütyâ* ile beraber basım), Beyrut.
- İBN KUTLUBUĞA, (1993), *Tâcu't-terâcim* (haz. İbrahim Sâlih), Dâru'l-me'mûn li't-türâs, Şam.
- İBN MANZÛR, (t.s.), *Lisanü'l-Arab*, Dâru's-sadıq, Beyrut.
- İBN NECCAR, Takuyyiddin Muhammed b. Ahmed, (1997), *Muhtasaru't-Tahrîr şerhu Kevkebi'l-münîr* (thk. Muhammed Zuhaylî, Nezih Hammâd), Mektebetü'l-'ubeykân, 2.b., Beyrut.
- İBN NÜCEYM, *Kavaidu'l-fikh*, Mektebetü Câmi'ati'r-Riyâd, yzm., n.717.

- _____, Zeynüddin, (1999), *el-Eşbâh ve'n-nezâir ve bi hâşiyetihî Nüzhetü'n-nevâzir* (thk. Muhammed Mutî' Hâfız), Daru'l-fikr, Şam.
- İBN ŞÂT, Kâsım b. Abdillâh, (1998), *İdrâru's-şurûk alâ envâi'l-fürûk*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye (*Usûlu'l-fütyâ* ile beraber basım), Beyrut.
- İBN TEYMİYYE, Takuyyiddin, (1422/2001), *el-Kavâidu'n-nûrâniyye fi'l-kavâidi'l-fikhîyye* (thk. Ahmed b. Muhammed el-Halil), Dâr İbn el-Cevzî, Riyad.
- İBN VEKÎL, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, (1993), *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (thk. Ahmed b. Muhammed el-Akarî), Mektebetü'r-ruşd, Riyâd.
- İSMÂİL, Muhammed Bekr, (1997), *el-Kavâidü'l-fikhîyyeti beyne'l-esâleti ve't-tevcîh*, Daru'l-menâr, Kahire,.
- el-KARADÂVÎ, Yusuf, "el-Kavâidü'l-hâkimetü li fikhî'l-mu'âmelât", *el-Mecelletü'l-ilmîyye li'l-Meclisi'l-ilmîyyi ve'l-iftâ*, sy.16-17.
- el-KÂRÎ, Ali b. Sultan Muhammed, (2009), *el-Esmâru'l-ceniyye fî esmâi'l-hanefîyye* (thk. Abdulmuhsin Abdullah Ahmed), Divânu'l-Vakfi's-sünni, 1.b., Bağdad.
- KAVAKÇI, Yusuf Ziya, (1969), "Ebû Bekr 'Alaeddin Muhammed es-Semerkindî", *Diyanet Dergisi*, sy.82-83, Mart-Nisan.
- el-KEFEVÎ, Eyyub b. Musa el-Hüseyni, (1998), *el-Küllîyyât*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, (1993), *Mu'cemü'l-müellifîn*, Müessesetü'r-risale, Beyrut.
- el-KERHÎ, Ebu'l-Hasen, (t.s.), *Usûlu'l-Kerhî* (Te's'isü'n-Nazar ile beraber basılmış), Daru İbn Zeydûn, Beyrut.
- KIZILKAYA, Necmettin, (2005), *Kâsânî'nin Bedâyi' İsimli Eserinde Kavâid'in Yeri* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul.
- el-LEKNEVÎ, Abu'l-Berekât Muhammed Abdu'l-Hay, (t.s.), *el-Fevâidu'l-behiyye*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut.
- el-MAKKARÎ, Ebu Abdillâh, (t.s.), *el-Kavâid* (thk. Ahmed b. Abdillâh b. Humeyd), Merkez ihyâi't-türâsi'l-islâmî, Mekke.

el-Mecelle, Matbaatu'l-edebiyeye, b.y. 1302/1884.

MUSA, Fâdîgâ, (2007), *Usûlü'l-İmam Malik: edilletühü'l-akliyye*, Dâru't-tedmuriyye, Riyad.

en-NEDVÎ, Alî, (1991), *el-Kavâidü'l-fikhîyye*, Daru'l-kalem, 3.b., Şam.

en-NESEFÎ, Necmuddin Ebu Hafs, (t.s.), *Şerhu Usûli'l-Kerhî* (Usûlü'l-Pezdevî ile beraber basılmış), Mir Muhammed Kütüphanesi Matbaası, Karaçi.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, (1986), *el-Usûl ve'd-davabit* (thk. Muhammed Hasen Heytû), Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut.

ÖZBEK, Salih, (2006), *Semerkandî ve Mîzânu'l-Usûldeki Metodu* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Sivas.

PEZDEVÎ, Ebu'l-Yusr, (1994), *Ehli Sünnet Akaidi* (Trc. Şerafeddin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul.

RAMAZAN, 'Atiyye Abdullah 'Atiyye, (2007), *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhîyyeti'l-münezzameti li'l-mu'âmelâti'l-mâliyyeti'l-islâmiyye*, Dâru'l-eymân, İskenderiyye.

er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebu Bekr, (1989), *Muhtâru's-Sihâh*, Mektebet Rıdvan, Beyrut.

er-RÛKÎ, Muhammed, (1994), *Nazireyyetü't-tak'îd ve eseruha fi'htilâfi'l-fukahâ*, Riyad.

es-SAN'ÂNÎ, Ebu Bekr Abdurrazzak İbrahim, (1972), *el-Musannef* (thk. Habiburrahman el-A'zamî), el-Mektebu'l-islamî, Beyrut.

es-SEMERKANDÎ, Alaaddin, (1987), *Mîzânü'l-usûl fi netâici'l-'ukûl* (thk: Abdulmelik Abdurrahman es-Sa'dî), Vizâratü'l-evkâf ve's-şuûnu'd-dîniyye, Bağdat.

_____, (t.s.), *Tuhfetu'l-fukahâ* (thr. Muhammed Muntasır el-Kettânî ve Vehbe Zuhâlî), Daru'l-fikr, Şam.

es-SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys, (1981), *Te'sisü'n-nezâir* (thk. Ali Muhammed Muhammed Ramazan), Ezher Üniversitesi eş-Şerî'a ve'l-Kânûn Fakültesi Yayınları, Kahire.

- SİBÂ'Î, Mustafa, (2001), *el-Mer'etü beyne'l-fikhî ve'l-kânûn*, Dar İbn Hazm, Beyrut.
- es-SUYÛTÎ, Celaleddin, (1997), *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (thk. Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûs bi Mektebet Nizâr el-Bâz), Mektebet Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke.
- es-SÛBKÎ, Tacuddîn, (1991), *el-Eşbâh ve'n-nezair* (thk. Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Avad), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.
- eş-ŞÂFÎÎ, Muammed b. İdris, (1990), *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut.
- eş-ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasen, (1975), *es-Siyer* (thk. Mecîd Hudûrî), ed-Dâru'l-muttehide li'n-neşr, Beyrut.
- ŞÛBEYR, Muhammed Osman, (2007), *el-Kavâidü'l-küllîyyeti ve'd-davâbitü'l-fikhîyye fi's-şerî'ati'l-islâmiyye*, Daru'n-nefâis, 2.b., Amman.
- TAFTÂZÂNÎ, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer, (t.s.), *Şerhu't-Telvîh' ale't-Tavdîh*, (thr. Zekeriyya el-'Umeyrât), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.
- TAŞKÖPRÛZADE, (t.s.), *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde* (thk. Kamil Kamil el-Bekri ve Abdulvehhab Ebu'n-Nûr), Dâru'l-kütübi'l-hadisîyye, b.y.
- et-TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, (1996), *Keşşafu istilahâti'l-fünûn*, Mektebet Lübnan, Beyrut.
- et-TÛFÎ, Necmuddin, (1998), *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî), Vizâratu's-şuûnil'l-islâmiyye ve'l-evkaf ve'd-da've ve'l-irşad, 2.b., Riyad.
- el-VENŞERÎSÎ, Ebu'l-Abbâs, (2006), *Îzâhu'l-mesâlik ilâ kavâidi'l-Îmâm Mâlik* (thk. Es-Sâdik b. Abdirrahman el-Ğiryânî), Dâr İbn Hazm, Beyrut.
- YAMAN, Ahmet, (2001), "Bir Kavram Olarak 'Fıkıh Kâideleri' ya da □ İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife*, sy. 1, , s. 49-75 İstanbul.
- ZAKKÛR, Ahsen, (2005), *el-Kavâidü'l-fikhîyyetü'l-müstenbeta mine'l-Müdevveneti'l-kübrâ*, Dar İbn Hazm, Beyrut.
- ez-ZERKÂ, Ahmed b. Eş-Şeyh Muhammed, (2001), *Şerhu'l-kavâidi'l-fikhîyye* (tkd: Mustafa Ahmed ez-Zerkâ), Dâru'l-Kalem, Şam.

ez-ZERKÂ, Mustafa Ahmed, (1998), *el-Medhalü'l-fikhîyyi'l-'âmm*, 1.b., Dâru'l-Kalem, Şam.

ez-ZERKEŞÎ, Ebu Abdillâh Bedruddin, (1985), *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fikhîyye*, Vizâratu'l-evkâfi'l-kuveytiyye, b.y..

ez-ZUHAYLÎ, Muhammed, (2006), *el-Kavaidü'l-fikhîyye ve tatbikâtuha fi'l-mezâhibi'l-erbe'a*, Daru'l-fikr, Şam.

EKLER

Ek 1: Tuhfetü'l-Fukahâ'da Geçen Küllî Kâidelerin Alfabetik Listesi

- الإبراء عن الأعيان لا يصح. (116)
- إبطال العبادة حرام. (105)
- الأتباع لا حصة لها من الثمن اذا فاتت لا بصنع أحد. (228)
- الأثمان خلقت في الأصل للتجارة. (51)
- الإجازة اللاحقة بمنزلة الوكالة السابقة. (123)
- الإجازة بمنزلة ابتداء التوكيل. (299)
- الأجر يجب شيئاً فشيئاً بمقابلة استيفاء المنافع. (207)
- الأجل في الأعيان لا يفيد فلا يصح. (134)
- اجماع الصحابة حجة قاطعة. (13)
- الإجماع المتأخر يرفع الاختلاف المتقدم. (1)
- احتمال الوجود لا يعارض الثابت ظاهراً. (6)
- الاحتياط لا يجري في إبطال حقوق الناس. (309)
- الأحكام الشرعية تتعلق بالأقوال و الأفعال الظاهرة الدالة على الضمائر. (148)
- الاختلاف في مقدار ما يتعلق العقد على قدره يوجب التحالف. (163)
- اختيار الكفر كفر. (195)
- الأخذ باليقين أولى. (112)
- أداء الركن لا يصح في غير وقته. (107)
- الأداء من الميت لا يتحقق. (81)
- أدنى الصلاة ركعتين. (200)
- إذا تعذر استيفاء القصاص لمعنى فإنه يجب المال (تجب الدية). (237)
- إذا عجز الأصل قام التبع مقامه. (190)
- إذا لم تصح صلاة الإمام لم تصح صلاة القوم. (49)
- الإذن بالنصرف لا يتجزأ. (304)

- الإرسال و الرمي ذبح من الفاعل تقديرا. (233)
- أسباب الزجر إذا اجتمعت لا يجب بها الا زاجر واحد. (98)
- استحقاق الربح بالمال أو بالعمل. (211)
- الإسقاط يصح تعليقه بالأخطار. (305)
- أصابع اليد و الرجل في الأرش سواء. (240)
- الأصل في الأذكار هو الإخفاء دون الجهر. (25)
- الأصل في الدعاء المخافتة دون الجهر. (17)
- إعارة ما لا ينتفع بأعينها الا بالاستهلاك يكون قرضا في العرف. (271)
- اعتاق البعض اعتاق الكل. (181)
- الإقالة لا تبطل بالشروط الفاسدة. (115)
- الإقرار إخبار فلا يصح مع الهزل كما لا يصح مع الإكراه. (164)
- الإقرار حجة بنفسه. (310)
- الإكراه لا ينافي الاختيار. (83)
- الإمام في حكم المنفرد و هو أصل بنفسه. (44)
- الأمر بالفعل لا يقتضي الدوام. (18)
- الأمر للفرضية و الوجوب. (36)
- الأموال لا يجوز ان يتعلق وجوبها بالشروط . (289)
- إن الابنين في الوصية بمنزلة الجمع. (279)
- إن لم يكن الأصل واجبا لا يجب الخلف. (101)
- انما يصح التخصيص اذا كان مفيدا. (219)
- البيع اسم لتمليك عين المال بعوض في حالة الحياة. (274)
- البيع لا يتعقد بلا مبيع. (139)
- تثبت حرمة الرضاع بلبن الميتة. (184)
- التحري دليل مع الظن عند الحاجة دفعا للحرج. (40)
- التراب خلف عن الماء عند عدمه. و البدلية بين التراب و الماء. (7)

- ترك المطالبة مع المانع لا يدل على الإعراض. (227)
- التشبيه يقتضي المساواة في ما شبه به. (178)
- تصرفات المرتد موقوفة. (285)
- تصرفات المرتدة نافذة. (286)
- التعجيل بعد سبب الوجوب جائز. (92)
- تعليق الفسخ بالشرط جائز. (300)
- تفريق الصفقة يثبت الخيار. (206)
- التملك لا يتعلق بالشرط. (225)
- التمليك يقتصر جوابه على المجلس و يكون موقتا به. (173)
- التوقف في موضع عدم الدليل واجب. (321)
- التييم خلف عن الوضوء عند عدمه. و البديلية بين التيمم و الوضوء. (8)
- الثابت من وجه في باب التحريم كالثابت من كل وجه. (162)
- التمن إذا كان عينا فهو مبيع في حق صاحبه. (132)
- التمن المطلق هو الدراهم و الدنانير. (126)
- التمن في الأصل ما لا يتعين بالتعيين. (125)
- الثمن حرام في باب الزكاة. (65)
- الجحود لا يكون رجوعا. (281)
- جهالة الجنس تمنع صحة البدل. (191)
- الجهالة اليسيرة لا تمنع. (283)
- الجودة في الأموال الربوية لا قيمة لها عند الانفراد و لا عند المقابلة بجنسها. (54)
- الجودة في أموال الربا معتبرة متقومة عند المقابلة بخلاف الجنس. (76)
- الجودة في غير أموال الربا متقومة. (75)
- الجودة لا قيمة لها عند مقابلتها بجنسها. (296)
- الجودة لا قيمة لها في أموال الربا. (91)
- الجودة متقومة في أموال الربا عند مقابلتها بخلاف الجنس, بمنزلة الجودة في غير أموال الربا. (77)

- حال العذر مستثناة. (19)
- الحج لا يجب بقدره عارية. (106)
- الحد مع الضمان لا يجتمعان. (262)
- حدوث العيب في المبيع في يد المشتري بغير صنعه يمنع الرد. (154)
- حدوث العيب في يد المشتري يسقط خياره. (144)
- الحرج مرفوع. (52)
- الحرم لا يصلح مبيعا و ثمنا. (131)
- حرمة النفس فوق حرمة المال. (315)
- الحسب و النسب و البيت يختص بالأب دون الأم. (278)
- حق الخصومة و الطلب للمقذوف. (259)
- حق الشفاعة لا يورث. (229)
- حق العباد لا يسقط لأجل حق الله في الجملة. (179)
- حق العبد لا يثبت الا بمطالبته و خصومته. (258)
- حكم التبع حكم الأصل. (152)
- حكم المستثنى خلاف حكم المستثنى منه. (111)
- الحكم في حق التبع يستغني عن السبب. (42)
- الحلف بناء على الدعوى الصحيحة. (118)
- الحلف في غير مجلس القاضي لا عبرة فيه. (297)
- الحوالة ميرثة. (295)
- الحول الموجود في حق الأصل كالموجود في حق التبع. (62)
- الخاطئ معذور كالناسي. (عند الشافعي) (97)
- الخبر الذي ترجح كذبه لا يكون حجة. (301)
- الخطاب و الجواب من الغائب بالكتاب يكون. (121)
- الخلع جائز بكل بدل يصلح مهرا. (176)
- الخلف لا يشرع مع وجود الأصل. (3)

- دار الإسلام دار حرية. (320)
- الرجوع عن الشهادة لا يصح بعد قضاء القاضي و يصح قبله. (322)
- الرجوع في الهبة بغير القضاء فسخ. (268)
- الرجوع في الوصية صحيح. (280)
- الردة بمنزلة الموت بعد الالتحاق بدار الحرب. (145)
- الرهن عقد شرع وثيقة بمال. (223)
- الرهن لا يثبت في حق الحكم إلا بالقبض. (135)
- رؤية بعض المكيل كروية الكل. (153)
- الزكاة في السوائم تتعلق بالعين. (59)
- الزنا في دار الإسلام لا يخلو عن عقوبة أو غرامة. (251)
- الزيادة تجعل تبعا للمزيد عليه. (64)
- السبب المفضي الي الهلاك يكون عيبا. (146)
- سبب وجوب الخراج هو الأرض النامية بالخارج حقيقة أو تقديرا. (89)
- سبب وجوب الزكاة هو المال النامي الفاضل عن الحاجة. (56)
- سبب وجوب العشر هو الأرض النامية بالخارج حقيقة. (88)
- السترة تجعل لما دونها حكم المسجد. (46)
- السفينة بمنزلة الأرض. (23)
- السقوط بقدر الضرورة. (22)
- السقوط بقدر العجز. (29)
- السلطان ولي من لا ولي له. (319)
- السنة المؤكدة و الواجب سواء. (14)
- السير في ملك نفسه مباح مطلق. (243)
- السير مأذون في الطريق دون الوقوف و الإيقاف. (244)
- شراء ما لم يره المشتري غير لازم. (150)
- شرط الشيء يكون سابقا عليه أو مقارنا له. (24)

- الشركة المطلقة تقتضي العنان. (215)
- الشركة تقتضي الوكالة. (210)
- الصبي العاقل عقله عدم في حق التصرفات الضارة. (80)
- صريح الطلاق يكون رجعياً. (177)
- الصغير يعد غنياً بما له من مال أبيه بخلاف الكبير. (70)
- الصلاة لا تسقط عن المكلف ما دام قادراً على الأداء. (26)
- الصلة الكاملة مانعة للرجوع. (269)
- الصيد اسم للمأكول وغيره. (232)
- الطريق مأذون فيه للسير لا غير. فما تولد منه يكون مضموناً. (246)
- الطفل والمجنون لا اختيار لهما. (79)
- الطلاق لا يتجزأ فيتكامل. (175)
- الطلاق لا يحتمل الفسخ. (174)
- الطلاق يقع باللفظ لا بالنية. (168)
- الظاهر أن القاتل أحد أهل المحلة. (250)
- الظاهر لا يبطل إلا باليقين. (71)
- الظاهر لا يبطل بالشك. (72)
- الظاهر لا يصلح حجة لاستحقاق أمر لم يكن. (317)
- الظن في غير موضع الشبهة لا يعتبر (99)
- العاجز لا يكلف. (27)
- عارية الأعيان تملك المنافع و عارية المكمل و الموزون قرض و يكون تملك العين. (263)
- العارية أمانة. (270)
- العارية تملك المنفعة بطريق التبرع في حالة الحياة. (276)
- العامي يجب عليه تقليد العالم. (100)
- العبادة لا تتأدى بالإنابة الشرعية. (82)
- العبادة لا تصح بدون النية. (16)

- العبرة للأصل. (314)
- العبرة للمعنى لا للفظ. (209)
- العتق باليمين يقع. (302)
- العتق لا يتجزأ. (188)
- العجز عن الأداء لا يسقط القضاء وإنما يسقط بسبب الحرج. (30)
- العجز عن التسليم مفسد للبيع. (138)
- العدة تنتصف بالرق و تتكامل بالحرية. (186)
- العدر ما يكون عارضا يتضرر به العاقد مع بقاء العقد، و لا يندفع بدون الفسخ. (208)
- العشر و الخراج شرعا لمؤونة الأراضي. (86)
- العشر و الخراج لا يجتمعان في أرض واحد. (90)
- العقد الذي فيه ربا فاسد. (114)
- العقد الذي ليس بلازم يجوز فسخه. (151)
- العقد يفسخ بملاك المعقود عليه. (205)
- العقود و الفسوخ من الفضولي تتوقف على إجازة المالك. (122)
- غالب الرأي دليل عند عدم اليقين. (10)
- غالب الرأي دليل، واجب العمل به. (102)
- الغالب - في حق العمل - بمنزلة المتيقن. (103)
- الغالب ملحق بالمتيقن. (28)
- الفسخ لا يجوز الا بحضور العاقدين أو من قام مقامهما. (204)
- الفسخ و الرد إن وجد بالقلب دون اللسان فهو باطل. (149)
- الفضل في خلاف الجنس جائز. (222)
- الفم له حكم الظاهر. (2)
- في البراءة معنى التملك فلا يصح تعليقه بالشرط. (294)
- في المعين لا يعتبر الصفة و يعتبر العين. (197)
- في حقوق الله تعالى لا يشترط الدعوى. (325)

- القاضي نائب عن الزوج في التفريق الواجب عليه. (169)
- القاضي يقضي بعلمه في الأموال. (69)
- قبض الأمانة لا ينوب عن قبض الشراء. (128)
- قبض الأمانة لا ينوب عن قبض الضمان. (129)
- قبض المشتري شراء فاسدا بمنزلة قبض الغصب. (143)
- القبلة في حالة الاشتباه هي الجهة التي تُحرى. (15)
- القدرة على الأصل بعد حصول المقصود بالبدل لا تسقط حكم البدل. (156)
- القدرة على الأصل قبل حصول المقصود بالبدل تبطل حكمه و بعد حصول المقصود لا يبطل. (180)
- القسم لا يجوز بغير الله. (194)
- القسمة لا تصح الا بين المتقاسمين الحاضرين. (303)
- قضاء القاضي في فصل مجتهد فيه ينقذ بإجماع الأمة. (312)
- القضاء لا يتغير بالنية بعد خروج الوقت. (21)
- القضاء لا يجوز بدون حضرة الخصم. (226)
- قليل الرضاع و كثيره سواء في حال الصغر في التحريم. (183)
- القليل يسقط اعتباره بمقابلته الكثير. (113)
- قول الشاهدين لا يصير حجة بدون قضاء القاضي بخلاف الإقرار و العيان. (311)
- القول قول الأمين في ما لا يخالفه الظاهر. (187)
- قيام الثمن من حيث المعنى بالرواج. (127)
- القيام عن المجلس دليل الإعراض عن الجواب. (120)
- الكافر لا يرث المسلم لكفره. (192)
- الكتاب من الغائب بمنزلة الخطاب من الحاضر. (171)
- الكسب مباح في الأصل. (230)
- الكفار غير مخاطبين بشرائع هي عبادات. (94)
- الكفالة بالشرط صحيحة. (291)
- الكفالة بالمال الثابت يتعلق بالخطر. (293)

- الكفالة تبرع بالتزام المال. (287)
- الكفالة عن الكفيل صحيحة. (290)
- الكفالة في حق المكفول عنه استقراض. (288)
- الكفر لا يصح بدون القصد. (307)
- كل شرط يؤدي الى جهالة الريح يفسد المضاربة. (218)
- كل عيب يوجب فوات جنس المنفعة يمنع عن الكفارة. (203)
- كل فعل له أثر في المفعول يعتبر وجود الأثر و يتعلق بمكان المفعول, و إن لم يكن له أثر يعتبر مكان الفاعل. (201)
- كل ما فسدت به شركة العنان فهو مفسد لشركة المفاوضة. (214)
- كل ما لا يُفسد الماء لا يفسد غير الماء. (11)
- كل ما هو شرط في صحة شركة العنان فهو شرط في صحة المفاوضة. (213)
- كل ما يجوز لشريك العنان أن يفعله يجوز للمفاوض أن يفعله أيضا. (212)
- كل ما يخرج من بدن الإنسان مما يتعلق بخروجه وجوب الوضوء أو الغسل فهو نجس. (9)
- كل ما يصلح رأس مال الشركة و يصح به عقد الشركة تصح به المضاربة. (217)
- كل ما يمكن فيه القصاص و هو فعل العمد الخالي عن الشبهة فإنه يوجب القصاص. (238)
- كل ما يوجب نقصان القيمة و الثمن في عادة التجار: فهو عيب يوجب الخيار. (158)
- كل من لا يباح قتله من أهل الحرب لا يباح قتله من أهل البغي. (308)
- كل من وجبت لها النفقة وجبت لها السكنى. (166)
- الكلام إذا كان له حقيقة مستعملة و مجاز متعارف فالعمل بالحقيقة أولى (عند أبي حنيفة), (و عندهما): العمل بعموم المجاز أولى. (199)
- الكلام المطلق لا يحمل على المقيد خصوصا إذا كان في ذلك فساد العقد. (137)
- كلمة "كلما" توجب التعميم و التكرار. (196)
- لا بقاء للشيء مع ضده. (96)
- لا تثبت الفرضية و الوجوب بالاحتمال. (37)
- لا تجتمع في صلاة واحدة إمامان في حالة واحدة. (43)
- لا تصح وكالة في حد و لا قصاص. (260)
- لا حرج في أول مرة (المرّة؛ مرّة). (41)

- لا حكم للشجة التي لا يبقى لها أثر. (241)
- لا عبرة لشهادة مع الإقرار. (257)
- لا عبرة للخلف مع القدرة على الأصل. (157)
- لا عبرة للشيوخ فيما لا يحتمل القسمة في باب الهبة. (266)
- لا وجود للشيء بدون ركنه و شرطه. (104)
- لا يبقى الوجوب بعد هلاك المحل. (73)
- لا يثبت العتق بالشك. (189)
- لا يثبت الملك للموهوب له قبل القبض. (265)
- لا يجوز أن يكون التبوع متبوعا متبوعه و المتبوع تبعا لتبعه. (193)
- لا يجوز في الحدود و القصاص القضاء بالشهادة على الشهادة. (324)
- لا يسقط حق المطالبة الا بالأداء. (224)
- لا يصح إقرار المكره بشيء. (272)
- لا يصح الصلح و العفو من المقذوف. (261)
- لا يصح تعليق الإثبات بالشرط. (306)
- لا يقطع حكم التبوع عن الأصل. (66)
- لا يلزم بالشروع في النفل أكثر من الشفع. (33)
- لا يمكن إيجاب القصاص بالتسيب. (323)
- لا يجمع بين الجلد و الرجم. (254)
- اللقيط يساوي الصبي الذي ليس بلقيط في عامة الأحكام. (318)
- للأب ولاية التصرف في مال الابن في الجملة. (316)
- للأكثر حكم الكل. (35)
- للبائع حق الحبس حتى يستوفي الثمن. (130)
- للقاضي ولاية النظر في مال الغائب. (167)
- للمجلس حكم حالة واحدة. (221)
- ليس في التبعض ضرر. (133)

- ما امضى بالاجتهاد لا ينفض باجتهاد مثله. (313)
- ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن. (47)
- ما سوى الذهب و الفضة إنما يصير للتجارة بالنية و التجارة جميعا. (58)
- ما لا يطلع الرجال فقول المرأة الواحدة بمنزلة البينة. (159)
- ما يجوز البيع فيه متفاضلا يجوز فيه البيع مجازفة. و ما لا يجوز فيه البيع متفاضلا لا يجوز فيه البيع مجازفة. (220)
- ما يعرف بالاجتهاد يجب أن يرجع فيه إلى أهل الاجتهاد في ذلك الباب. (12)
- ما ينبغي أن يجعل الواجب تبعا للسنة. (109)
- مال الصغير لا يحتمل التبرع. (234)
- المبيع في الأصل ما يتعين بالتعيين. (124)
- متى ثبت اللزوم تعذر الفسخ. (155)
- متى حال الحول على مال التجارة يكون ناميا فاضلا عن الحاجة تقديرا. (57)
- مجرد العزم معفو ما لم يتصل بالفعل. (20)
- مجرد النية لا عبرة به. (108)
- المجلس بمنزلة حالة واحدة. (136)
- المجنون ليس من أهل النية. (95)
- المخير بين الشئيين إذا فعل ما يدل على اختيار أحدهما أو منع من اختيار أحدهما تعين الآخر للاختيار. (242)
- المرأة لا تملك الطلاق. (170)
- مشاهدة القاضي الزنا في حالة القضاء أو قبل القضاء فلا يعتبر في حق الحدود. (255)
- المعتبر حال الشروع في القضاء. (31)
- المعتبر في القسامة و الدية حال ظهور القتل (عند الإمام). (249)
- المعتبر في باب التجارة معنى المالية و القيمة دون العين. (55)
- المعتبر في مال التجارة هو معنى المالية دون الصورة. (61)
- المعتبر مكان الذبيحة لا مكان المذبح عنه. (235)
- المعتبر نية الأمر و هو المؤدي في الحقيقة، و المأمور نائب عنه. (78)
- المعتبر هو الطلب و انما الإشهاد ليثبت الطلب بالشهادة عند الإنكار. (247)

- المعلق بالشرط كالمئجذ عند وجود الشرط. (147)
- المعلق بالشرط لا ينزل قبل وجوده. (172)
- المغلوب لا عبء به في الشرع. (185)
- من أتلّف حق غيره بإذنه لا يجب عليه الضمان. (93)
- من تعدى على الغير في دار نفسه يضمن. (245)
- من زالت عذرهما بوطء يتعلّق به ثبوت النسب: فهي في حكم الثيب بالإجماع. (165)
- المنافع لا تضمن بالغصب و الإلتاف. (236)
- المنافضة تمنع صحة الدعوى. (117)
- المواظبة على الشيء دليل على أنه واجب. (39)
- موضع الصفوف لها حكم المسجد. (45)
- مؤونة الأرض لا تغير من حالها إلا للضرورة. (87)
- الميت لا يزين. (48)
- النادر ملحق بالعدم. (273)
- النذر يمين و كفارته كفارة يمين. (202)
- النسب يثبت في دار الحرب. (85)
- نقض الفرض لأداء الواجب لا يجوز. (38)
- نقض الفرض للأداء على الوجه الأكمل جائز. (34)
- النكاح المضاف الى وقت او المعلق بشرط فلا يصح. (161)
- النكاح المضاف الى وقت لا يجوز. (160)
- النكاح مما لا يحتمل الفسخ. (140)
- النماء في الحيوان بالأسامة. (67)
- النماء من حيث العين يكون بالأسامة, و من حيث المعنى بالتجارة. (50)
- نية الأعلى تكون نية للأدنى. (4)
- نية الكل تكون نية لجنس الأجزاء. (5)
- الهبء لا تبطل بالشرط الفاسدة. (264)

- الهبة و الصدقة تمليك عين المال بغير عوض في حالة الحياة بطريق التبرع. (275)
- الواجب في السوائم متعلق بالعين صورة و معنى. (60)
- الواجب يجوز أن يكون تبعا للفرض. (110)
- الوارث و الموصى له خلف الميت. (68)
- الوارث يقوم مقام الميت في حق الفسخ. (142)
- وجوب القضاء موسع إنما يتعين الوجوب وقت الشروع. (32)
- وجوب المال لا يتعلق بالخطر. (292)
- وجود القتل في الدار بمنزلة مباشرة القتل من صاحبها, فإذا وجد القتل في دار نفسه فيصير كأنه قتل نفسه (عندهما). (248)
- الوصية مما يحتمل الرجوع. (141)
- وطء المجنون و وطء الصبي العاقل لا يكون زنا. (252)
- الوكالة في الاضطهاد و نحوه لا تصح. (216)
- الوكيل بالشراء إذا خالف يصير مشتريا لنفسه. (284)
- الوكيل بالملازمة لا يملك القبض. (282)
- الوكيل في الصلح لا ترجع اليه الحقوق. (298)
- الولاية الى العصابات في الجملة و الحضانة الى ذوات الرحم المحرم. (182)
- يتجدد النماء بتجدد الحول. (63)
- يجب الحد في كل وطء حرام على التأييد. (253)
- يجب أن يكون التقويم بما هو أنفع للفقراء قدرا و راجا. (53)
- يجري القصاص فيما يمكن فيه التساوي لا فيما لا يمكن. (239)
- يجوز دفع القيم و الأبدال في باب الزكاة و العشر و الخراج و صدقة الفطر. (74)
- يعتبر التقادم مانعا في الشهادة. (256)
- يعتبر العرف و العادة في كل بلد. (198)
- يكون القول قول المنكر مع يمينه. (119)
- يكون القول قول المنكر مع يمينه. (84)
- يكون الوصية اسما لتمليك المال بعد الموت بطريق التبرع في العين و المنافع جميعا. (277)

ينوب قبض الأمانة عن قبض الهبة، (267)

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında İstanbul'da doğdu. 2002'de Kartal Anadolu İ.H.L.'ini bitirerek aynı sene Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesine başladı. 2006 yılında bitirdiği İlahiyat Fakültesi'nden sonra 2007 yılında aynı üniversitenin İslam Hukuku Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başlamıştır.